

49031

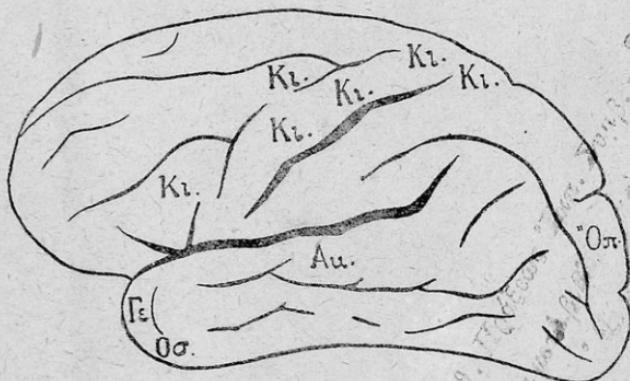
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΜΩΡΑΪΤΟΥ

*Υποδιευθυντού τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΤΗΣ Γ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

*Εγκεκριμένη δυνάμει τῆς ύπ' αριθ. 28283 καὶ ἀπὸ 27 Ἰουνίου 1923 ἐγκριτ. ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργ. τῆς Παιδείας.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
46—ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—46 (Μέγαρον Ἀρσακείου)

1924

Αριθ. Ηρωτ. 28283

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27η Ιουλίου 1923.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

*Πρός τὸν κ. Δημήτριον Γ. Μωραΐτην
Συγγραφέα διδακτικῶν βιβλίων*

"Ανακοινοῦμεν ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 4ῃ τοῦ λιγοντο-
μηνὸς ἑκδοθείσης καὶ τῇ 23ῃ τοῦ αὐτοῦ δημοσιεύσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ.
δο δευτέρῳ τεύχει τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνεκρίθη, συμφώ-
νως τῷ νόμῳ 1332 καὶ τῇ ὑπ' ἀριθ. 695 πράξει τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμ-
βουλίου τῆς 29ης Ἰουνίου ἐ. ἔ. τὸ πρός κρίσιν ἐν χειρογράφῳ ὑποβλη-
θὲν ὑμέτερον βιβλίον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ψυχολογία διὰ τὴν Γ' τάξιν
τῶν γυμνασίων», εἰσακτέον εἰς τὰ εἰδημένα σχολεῖα ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ
ἔτους 1924—1925.

*Ἐντολὴ τοῦ Ὑπουργοῦ
Ο Τμήματάρχης
Γρυπάρης*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΩΓΗ

I. Τέλεστάς εις ἡ ψυχολογία.

Ἐνα παιδάκι διηγήθη εἰς ἡμᾶς τὰ ἔξῆς γεγονότα τῆς ζωῆς του: «Χθὲς τὸ πρωΐ ὅταν ἐξύπνησα ἥσθάνθην ἔξαιρετικὸ κρόνο, ἥμουν δὲ ἔτοιμο νὰ σκεπασθῶ καλύτερα, ὅτε ἀντελήφθην τὴν μητέρα μου νὰ παρατηρῇ εἰς τὸ παράμυθον καὶ νὰ μοῦ λέγῃ· «σίκω, Γεῶργο, νὰ δῆς τὸ χιόνι». Χαρά, περιέργεια καὶ ἐπιθυμία μὲ κατέλαβε νὰ δῶ, διότι θυμήθηκα τὰ ὡραῖα παιγνίδια ποῦ ἔπικα πέρουσι μὲ τὸ χιόνι. Ἀμέσως σηκώθηκα καὶ πῆγα στὸ παράμυθο . . . κ.λ.π.»

Ἄσ σημειώσωμεν καὶ δονομάσωμεν μερικὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου. Εἶπεν, ὅτι ἥσθάνθη ψυχος, ἥτοι εἶχεν αἰσθημα ψύχους, ὅτι ἀντελήφθη τὴν μητέρα του, ἥτοι εἶχεν ἀντίληψιν τῆς μητέρας, ὅτι τὸ κατέλαβε χαρά, περιέργεια καὶ ἐπιθυμία, ὅτι ἐνεθυμήθη τὰς περυσινὰς παιδιάς, ἥτοι εἶχε παράστασιν τῶν περυσινῶν παιδιῶν. Τὸ αἴσθημα τοῦ ψύχους, ἥ ἀντίληψις τῆς μητέρας, ἥ παράστασις τῶν περυσινῶν παιδιῶν, ἥ χαρά, ἥ περιέργεια καὶ ἥ ἐπιθυμία εἶναι γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου, εἶναι ψυχικὰ γεγονότα, ἥ ψυχικὰ φαινόμενα.

Ψυχικὰ γεγονότα συμβαίνουν εἰς πάντα ζῶντα ἀνθρώπον κατὰ πᾶσαν χρονικὴν στιγμὴν ἀποτελοῦντα ἐκεῖνο, ὅπερ δονομάζομεν ψυχικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὑποτίθεται δέ, ὅτι ταῦτα εἶναι μεταβολαὶ ἥ ἐκδηλώσεις μιᾶς ἀγνώστου οὐσίας, τῆς ψυχῆς.

Τὰ ψυχικὰ γεγονότα ἥ φαινόμενα ἔξετάζει ἡ ψυχολογία.

2. Ποτὸν τὸ ἔργον τῆς ψυχολογίας.

Ἡ ψυχολογία πρὸς ἔρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἔργα-
ζεται ὡς ἔξης.³ Ἐν πρώτοις παρατηρεῖ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, δεύ-
τερον περιγράφει αὐτά, δηλαδὴ ἐκθέτει τὰ παρατηρηθέντα γνω-
ρίσματα αὐτῶν, τρίτον διομάζει αὐτά, π. χ. αἴσθημα ψύχους,
ἀντίληψις ἀντικειμένου τινός, κ.λ.π. εἶναι δνουμασίαι ψυχικῶν
φαινομένων. Τέταρτον τακτοποιεῖ αὐτὰ καθ' διάδας, π. χ. αἱ
λέξεις αἴσθημα, ἀντίληψις, ἐπιθυμία, παράστασις, συναίσθημα
καὶ βούλησις ἔκφραζουν διάδας ψυχικῶν φαινομένων.

Τέλος ἔξηγει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, δηλαδὴ εὑρίσκει πῶς ἀπὸ
τὰ ἀπλούστερα παράγονται τὰ συνθετώτερα, τὴν βαθμιαίαν ἔξ-
λιξιν, τὸν σκοπόν, τὴν αἵτιαν ἐνὸς φαινομένου, τὰς λειτουργίας
αἱ δοκοὶ παράγουνταῦτα καὶ ἐν γένει τοὺς νόμους, οἱ δοκοὶ
ἰσχύουν εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα.

3. Ποτὲ αὲ μέθοδοι τῆς ψυχολογίας.

Διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον τῆς ἡ ψυχολογία ἀκολουθεῖ ὠρι-
σμένας μεθόδους. α') *Αὐτοπαρατηρησίαν*.⁴ Αφοῦ τὰ ψυχικὰ γε-
γονότα συμβαίνουν εἰς ἔκαστον ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἔξετάσῃ ὁ ψυ-
χολόγος ταῦτα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσῃ αὐτὰ εἰς τὸν ἑαυτόν του
κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς παραγωγῆς ἢ δλίγον κατόπιν διὰ τῆς ἀνα-
μνήσεως. Ἡ μέθοδος αὕτη λέγεται αὐτοπαρατηρησία. Π. χ.
παρατηρῶν τὸν ἑαυτόν μου σημειώνω τὰ δύνεις αἵτια βλέπω, ἢ
σημειώνω πῶς κατώρθωσα νὰ ἀπομνημονεύσω ἐν ποίημα ἢ τίνα
ἐντύπωσιν μοῦ ἐπροξένησε μία εἰκὼν κ.λ.π. Ἡ μέθοδος αὕτη
εἶναι ἀρχαιοτέρα καὶ σπουδαιοτάτη, ἀλλ' ἔχει δυσκολίας τινάς,
διότι ἀφ' ἐνὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα μεταβάλλονται ἀκαταπαύ-
στως ἀπὸ μίαν χρονικὴν στιγμὴν εἰς ἄλλην, καὶ ἀφ' ἐτέρου ὁ πα-
ρατηρητὴς εἶναι τὸ παρατηρούμενον ἀντικείμενον.

Διὰ τοῦτο ἡ μέθοδος αὕτη πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ὕδριμον, μօρφωμένον καὶ ὑγιῶς ἔχοντα (κανονικὸν) ἀνθρώπον.

β') *Ἐτεροπαρατηρησίαν*. "Οταν εἶμαι θυμωμένος, τὸ πρόσωπόν μου ἔχει ἴδιαιτέραν ἔκφρασιν, αἱ χεῖρες καὶ ἐν γένει τὸ σῶμά μου κινοῦνται, οἵ λόγοι μου εἶναι διάφοροι τοῦ συνήθους, τὸ αἷμα κινεῖται ἀτάκτως καὶ ἡ ἀναπνοὴ ἐπίσης, εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἔκτελέσω καὶ πράξεις τινὰς ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐπεξεκάλεσε τὴν δογήν μου. "Ο θυμὸς λοιπόν, ὁ δποῖος εἶναι γεγονὸς ἐσωτερικόν, ἐκδηλοῦται ἐξωτερικῶς διὰ σωματικῶν κινήσεων, τὰς δποίσες δύνανται ἄλλοι ἀνθρώποι νὰ παρατηρήσουν. "Ομοιον συμβαίνει δι' ὅλα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, δηλ. ἔχουν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν. "Ο ψυχολόγος λοιπὸν δύναται νὰ παρατηρῇ τὰς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. "Η μέθοδος αὕτη λέγεται *ἐτεροπαρατηρησία*. Π. χ. Διὰ νὰ ἐξετάσῃ ὁ ψυχολόγος τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἰς τὸ βρέφος, παρατηρεῖ καὶ σημειώνει πάσας τὰς κινήσεις του, τὰς κραυγὰς του, τὰς παιδιάς του, τὰς πρώτας λέξεις του κ.λ.π. Διὰ τῆς ἐτεροπαρατηρησίας γνωρίζομεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἀνθρώπων τοὺς δποίους βλέπομεν, διότι παρατηροῦμεν τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις των.

γ') *Πείραμα*. Τὸ πείραμα, ὃς γνωστόν, εἶναι σκόπιμος ἀναπαραγωγὴ τοῦ φαινομένου τὸ δποῖον πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ. Π.χ. Θέλων νὰ ἐξετάσω τὴν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν μου δίδω εἰς χεῖράς των ἐν οἰονδήποτε ἀντικείμενον π. χ. φύλλον συκῆς, κιμωλίαν, κ.λ.π. καὶ ζητῶ νὰ μοῦ γράψουν περὶ αὐτοῦ δ,τι θέλουν. "Απὸ τὴν μικρὰν αὐτὴν ἐλευθέραν ἔκθεσιν θὰ ἐννοήσω τί πράγματα παρετήρησεν ἐλευθέρως ἔκαστος μαθητῆς εἰς τὸ ἀντικείμενόν. Διὰ νὰ ἐρευνήσω τὴν ἀξίαν τῆς παιδικῆς μαρτυρίας κάμινω τὸ ἔξῆς πείραμα. Διηγοῦμαι εἰς ἔνα παιδί ἴδιαιτέρως μικρὰν ἵστορίαν καὶ ὑποχρεώνω αὐτὸν νὰ μοῦ γράψῃ δ,τι ἥκουσε. Τὸ πρῶτον παιδίον ἀναγινώσκει δ,τι ἔγραψεν εἰς δεύτερον, τὸ δποῖον ὑποχρεοῦται νὰ γράψῃ ἀμέσως δ,τι ἥκουσεν ἀπὸ τὸ πρῶ-

τον. Όμοιώς τὸ δεύτερον παιδίον κάμνει τὸ ἴδιον εἰς τρίτον καὶ ο. κ. μέχρι 10 ἡ καὶ περισσοτέρων παιδίων. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, ὅτι πᾶσαι εἴ μικραὶ αὖται ἵστορίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἡ δὲ τοῦ τελευταίου παιδίου ἔχει τὴν μεγαλυτέραν διαφορὰν ἀπὸ τὴν πρώτην. Διὰ νὰ ἔξειτάσω τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν μου ἀπαγγέλλω εἰς αὐτοὺς τρεῖς φρόδας τὰς ἔξῆς συλλαβάς, βαρ, χοπ, μερ, σιπ, λεμ, δερ, χιθ, φοδ, ταρ, δηπ καὶ ζητῶ νὰ γράψουν ποίας καὶ πόσας συνεκράτησαν διὰ τῆς μνήμης. Ἐκεῖνος δστις συνεκράτησε περισσοτέρας ἔχει τὴν καλυτέραν μηχανικὴν μνήμην. Διὰ νὰ ἔξειτάσω τὴν καλαισθησίαν τῶν μαθητῶν μου, δεικνύω εἰς αὐτοὺς διαφόρους καλλιτεχνικὰς εἰκόνιας ἡ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἀγτικείμενα καὶ τοὺς ζητῶ νὰ εἰπουν ποῖα εἶναι τὰ ὠραιότερα.

Ἡ αὐτοπαρατηρησία, ἡ ἐτεροπαρατηρησία καὶ τὸ πείραμα εἶναι αἱ τρεῖς σπουδαιότεραι μέθοδοι τῆς ψυχολογίας.

Πλὴν αὐτῶν τῶν κυρίων μεθόδων οἱ ψυχολόγοι μεταχειρίζονται καὶ ἄλλας, ἐκ τῶν δποίων θὰ ἀναφέρω μόνον δύο. 1) *Tὴν ἔξελιττην*. Κατ' αὐτὴν οἱ ψυχολόγοι παρατηροῦν τὴν ἔξελιττὴν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ πολυπλοκώτερα. Οὕτως ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἔρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς τὰ ζῷα, ἐπειτα εἰς τὸ βρέφος, εἰς τὸ παιδίον, εἰς τὸν ἔφηβον καὶ τέλος εἰς τὸν ὁριμόν ἀνθρώπον. 2) *Tὴν παθολογικήν*. Κατ' αὐτὴν οἱ ψυχολόγοι κάμνουν διτι κάμνει δ ἀρχάριος εἰς τὴν τέχνην τοῦ ὠδολογοποιοῦ, δστις εἰς ἕνα χαλασμένον ὠδολόγιον προσπαθεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸν μηχανισμὸν τοῦ καλοῦ ὠδολογίου. Οὕτω καὶ δ ψυχολόγος παρατηρεῖ τὰ παθολογικὰ ψυχικὰ φαινόμενα τὰ ὅποια ἐκδηλοῦνται εἰς τοὺς ἔχοντας κάποιαν πάθησιν. π.χ. εἰς τοὺς τυφλούς, κωφαλάλους, ἥλιθίους, φρενοπαθεῖς κ.λ.π. Ἐκ τῆς διαταραχῆς ταύτης προσπαθεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὴν σύστασιν τῶν κανονικῶν ψυχικῶν φαινομένων.

4. Εἰς πόσους κλάδους διαιρεῖται ἡ ψυχολογία.

Ἡ ἔρευνα τῶν ψυχικῶν φαινομένων παρήγαγε τόσον πλῆθος γνώσεων, ὡστε πρὸς σκοπούμωτέραν ἔξετασιν καὶ χρησιμοποίησιν αὐτῶν κατένειμαν τὴν ἐργασίαν εἰς μέρη, τὰ δποῖα ὀνόμασαν κλάδους τῆς ψυχολογίας. Οἱ κλάδοι καθορίζονται ἐκ τῆς ἐπικρατεστέρας χρήσεως μεθόδου τινός. Π.χ. Ἡ μέθοδος τῆς αὐτοπαρατηρησίας παρήγαγε τὴν ψυχολογίαν τοῦ ὀρέμου, μορφωμένου καὶ κανονικοῦ ἀνθρώπου, ἥτις χρησιμεύει ὡς ἀπαραίτητος ὅρος κατανοήσεως τῶν ἄλλων κλάδων, ἐπειδὴ εἰς τὸν ὄρεμον ἀνθρώπον τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκδηλοῦνται ἐν τελειότητι.³ Εκ τῆς ἐτεροπαρατηρησίας καὶ ἔξελικτικῆς μεθόδου ἐμορφώθησαν πολλοὶ κλάδοι: 1) ἡ ψυχολογία τῶν ζώων, 2) ἡ ψυχολογία τοῦ παιδίου, 3) ἡ ψυχολογία τοῦ ἐφήβου καὶ 4) ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία.⁴ Η τελευταία ἔξετάζει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐκάστου λαοῦ ὡς ἀποτελοῦντα μίαν ἐνότητα ψυχικήν. π.χ. ἔξετάζει τὸν μύθον, τὰς παραδόσεις, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα κ.λ.π. ἐκάστου λαοῦ, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς.⁵ Εκ τοῦ πειράματος παρήγαγε ἡ πειραματικὴ ψυχολογία, ἥτις χρησιμοποιεῖ πρὸς ἔρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων κυρίως τὸ πείραμα.⁶ Εκ τῆς τάσεως νὰ ἔξηγήσωμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ὡς φαινόμενα τοῦ νευρικοῦ συστήματος, παρήγαγε ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία. Τέλος ἐκ τῶν ἐφαρμογῶν τῆς ψυχολογίας παρήχθησαν πολλοὶ ἄλλοι κλάδοι ὡς ἡ παιδαγωγικὴ ψυχολογία, ἡ δικαστικὴ ψυχολογία κ.ἄ. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ κεφάλαια ἑκεῖνα τῆς ψυχολογίας, τὰ δποῖα χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδών, ἡ δευτέρα δσα χρησιμεύοντα εἰς τὸν δικαστὴν ἵνα κρίνῃ δριθῶς.

Τὸ παρὸν μικρὸν βιβλίον εἶναι πειραματικὴ ψυχολογία τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

ΤΟ ΠΑΡΙΣΤΑΝΑΙ

Ι. Μερὸς τῆς συνειδήσεως.

Τὰ ψυχικὰ γεγονότα εἶναι συνειδητὰ ἢ μὴ. Εἰς μίαν χρονικὴν στιγμὴν εἶναι συνειδητὸν πλῆθος τι ψυχικῶν γεγονότων. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν π.χ. οἱ μαθηταὶ ἀκούουσιν τὸ μάθημα τῆς ψυχολογίας, ἔχουσιν γνῶσιν τῶν ὅσων λέγει ὁ καθηγητής, ἔχουσιν τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθηγητοῦ καὶ τινων ἐκ τῶν συμμαθητῶν των πάντα τὰ ἄλλα, ὅσα γνωρίζουν, ἔχουν λησμονηθῆ. Τὸ πλῆθος αὐτὸς τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τὸ δόποιον εἰς μίαν χρονικὴν στιγμὴν εἶναι γνωστὸν ἢ συνειδητόν, λέγεται στιγμιαία συνειδησίς ἢ πεδίον τῆς συνειδήσεως, ὅπως λέγομεν εἰς τὸ μι-

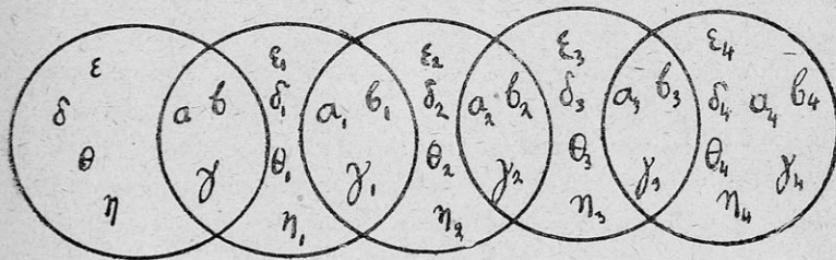
Σχ. 1

Πεδίον τῆς συνειδήσεως· α, β, γ, δ, ε. ψυχικὰ γεγονότα συνειδητά.

κροσκόπιον ἢ τηλεσκόπιον διπτικὸν πεδίον αὐτῶν, ὅσα βλέπομεν δι’ αὐτῶν κατὰ μίαν παρατήσιν. Τὸ πλῆθος τῶν μὴ συνειδητῶν ψυχικῶν φαινομένων λέγομεν ὑποσυνειδητόν. Δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως μὲ ἔνα κύκλον. Τὸ ἔντὸς τοῦ κύκλου εἶναι ἡ στιγμιαία συνειδησίς, τὸ ἔκτὸς εἶναι τὸ

νποσυιείδητον καὶ ἡ περιφέρεια τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως (ἰδὲ σχ. 1).

Ἐξετάσωμεν νῦν διὰ τῆς αὐτοπαρατηρησίας τὴν σιγμαίαν συνείδησιν. Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ταχεῖαν ἀλλαγὴν τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως. Πεδία διαδέχονται ἄλληλα ἀκαταπάύστως μεταβαλλόμενα. Ἐν φ. π. γ. δ μαθητὴς Πέτρος ἐπρόσεχεν εἰς τὸ μάθημα, τώρα προσέχει νὰ γελᾷ μὲ τὸν συμμαθητήν του, δηλαδὴ τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως ἥλλαξεν. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τοῦ πεδίου τῆς συνειδήσεως ὀνομάζεται δρόη τῆς συνειδήσεως καὶ παρομοιάζεται πρὸς τὴν κίνησιν ποταμοῦ, παρισταγμένη διὰ τοῦ κάτωθι σχήματος.

Σχ. 2.

“Ροή” τῆς συνειδήσεως.

Οἱ κύκλοι παριστάνουν τὰ διαδοχικὰ πεδία τῆς συνειδήσεως, τὰ δέ γράμματα τὰ ψυχικὰ γενονότα. Τὰ γράμματα (α, β, γ) ($\alpha_1, \beta_1, \gamma_1$) ($\alpha_2, \beta_2, \gamma_2$) ($\alpha_3, \beta_3, \gamma_3$), καὶ ($\alpha_4, \beta_4, \gamma_4$) παριστάνουν ψυχικά γεγονότα τὰ ὅποια χρησιμεύουν ὡς σύνδεσμοι τῶν διαδοχικῶν πεδίων τῆς συνειδήσεως.

Ἡ δρόη τῆς συνειδήσεως διακόπτεται κατὰ τὸν ὑπνον συνεχιζομένη διὰ τῶν ὀνείρων. Ἡ δρόη εἶναι ἡ πρώτη ἴδιοτης τῆς συνειδήσεως.

Οἱ ψυχολόγοι ἐπεχείρησαν νὰ μετρήσουν τὸ περιεχόμενον ἐνὸς πεδίου τῆς συνειδήσεως διὰ τοῦ ἔξῆς πειράματος. Ἐπὶ τετραγώνου γράφουν 16 ἢ 25 γράμματα τοῦ ἀλφαριθμοῦ (ἰδὲ σχ. 3). Ἐπιδεικνύουν ταῦτα ἐπὶ δὲλίγα δευτερόλεπτα τῆς ὥρας εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἐπειτα ζητοῦν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ γράψουν, πόσα καὶ ποῖα γράμματα ἀντελήφθησαν. Κατὰ τὴν σιγμὴν τῆς ἐπιδείξεως τῶν

γραμμάτων εἰς τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν προσ-
έπεσε τὸ σύνολον τῶν γραμμάτων. Παρετηρήθη, ὅτι οἱ μαθηταὶ
ἡδυνήθησαν νὰ συγκρατήσουν εἰς τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως
των τὸ δλιγάτερον 4 καὶ τὸ περισσότερον 16 γράμματα. Ἐκ
τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ συνείδησις εἶναι στενή. Ἡ στε-
νότης εἶναι ἡ δευτέρα ἴδιότης τῆς συνειδήσεως.

ε	γ	α	θ
π	β	η	ν
φ	δ	ξ	ρ
ι	ι	μ	κ

Σχ. 3.
Στενότης τῆς συνειδήσεως.

Ἡ στενότης τῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὃποίαν
δὲν δυνάμεθα νὰ προσέχωμεν συγχρόνως εἰς πολλά. Μολονότι
ἔχομεν τόσας γνώσεις ἀποκτήσει, ἐν τούτοις εἰς μίαν στιγμὴν
ὅλιγας ἔξ αὐτῶν παριστάνομεν εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν. Ἡ
στενότης τῆς συνειδήσεως προκαλεῖ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ περιεχο-
μένου της, ὅπως εἰς στενόν τινα χῶρον διὰ νὰ περάσῃ πληθός
τι, παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ φεύγουν οἱ μὲν καὶ νὰ ἔρχωνται
οἱ δέ. Ἡ συνείδησις λοιπὸν δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐπισκοπῶμεν εἰς
μίαν χρονικὴν στιγμὴν πάσας τὰς γνώσεις ἡμῶν, ἀλλὰ μέρος
αὐτῶν, τὸ δποίον λέγομεν ὅτι εἶναι τὸ παρόν ψυχικὸν γεγονός,
τὰ δὲ πρὸ αὐτοῦ καὶ τὰ μετ' αὐτῷ δνομάζομεν παρελθόντα καὶ
μέλλοντα.

Ἡ συνείδησις μεταβάλλεται· διάφορα πεδία διαδέχονται ἀλ-
ληλα· ἐν τούτοις δμως ταῦτα δὲν παριστάνονται κεχωρισμένας
συνειδήσεις, ἀλλὰ μίαν ἔνιαίαν συνείδησιν, καὶ διὰ τοῦτο λέγο-
μεν, ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται συμβαίνουν εἰς τὸ ἄτομόν μας.
Ἡ συνείδησις λοιπὸν ἔχει ἐνότητα. Ἡ ἐνότης εἶναι τρίτη
ἴδιότης τῆς συνειδήσεως.

Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἔχουν καὶ τετάρτην ἴδιότητα. Συνδεό-

μενα διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος πρὸς τὸ σῶμα ἀπολίγουν εἰς κίνησιν ἢ κώλυσιν κινήσεως φανεράν ἢ ἀφανῆ. Π.χ. ἡ χαρὰ προκαλεῖ ἴδιαιτέραν ἔκφρασιν ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ μεταβολὴν τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος καὶ τῆς ἀναπνοῆς· ληφθεῖσα ἀπόφασις θέτει εἰς κίνησιν τοὺς μῆνας πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς. "Οταν ἔλλη εἰς τὴν συνείδησιν μαθητοῦ τὸ ψυχικὸν γεγονός π. χ. ὅτι πρέπει νὰ μελετήσῃ, τότε πηγαίνει εἰς τὸ σπίτι καὶ κάθηται πρὸς μελέτην. Εἶναι δυνατὸν ὅμως αὐτὸν νὰ μὴ γίνη, διότι ἡμποδίσθη ἡ ἐκτέλεσις ἀπὸ ἄλλο γεγονός β, τὴν εὐχαρίστησιν π. χ. ἀπὸ τὸν περίπατον, ἢτις οὕτω κωλύει τὴν κίνησιν τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος σ.

"Η τετάρτη αὖτη ἴδιότητες ἀποτελεῖ θεμελιώδη λειτουργίαν τῆς συνείδησεως.

"Η συνείδησις λοιπὸν ἔχει στενότητα, δύο γάρ, ἑνότητα καὶ σωματικὴν ἐκδήλωσιν.

2. Ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῆς συνείδησεως. Εὔρεσις τῶν Ψυχικῶν στοιχείων.

"Ἄς ἀναλύσωμεν διὰ τῆς αὐτοπαρατηρησίας τὸ περιεχόμενον εἰς ἓν πεδίον τῆς συνείδησεως.

Δεικνύω ἐν μῆλον εἰς παιδίον ἡλικίας 3 μηνῶν. Παρατηρῶ διὰ ἔκτείνει τὸ χέρι του πρὸς τὴν δρθῆν διεύθυνσιν διὰ νὰ τὸ πιάσῃ· ὅμοιώς πράττει καὶ δι' ἄλλα ἀντικείμενα. Τοῦτο σημαίνει διὰ τὸ παιδίον αὐτὸν θεωρεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὡς προερχομένην ἀπὸ τὸ ἔξωτερον ἀντικείμενον καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀπομονώσῃ ἐν ψυχικὸν γεγονός ἀπὸ πολλὰ ἄλλα. Ἐπίσης τὸ παιδίον αὐτὸν στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ μέρος ἀκουομένης φωνῆς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λέγομεν, διὰ τὸ παιδίον ἔχει ἀντίληψιν ἀντικειμένων. Παιδίον ὅμως ἡλικίας 3 μηνῶν οὕτε τὴν χεῖρα ἔκτείνει ἵνα πιάσῃ οἰνδήποτε ἀντικείμενον, οὕτε τὴν κεφαλὴν στρέφει πρὸς τὸ μέρος τῆς φωνῆς. Τὸ παιδίον αὐτὸν ἀγνοεῖ διὰ ἡ ἐντύπωσις τὴν ὅποιαν ἔχει προέρχεται ἀπὸ ἔξωτερον ἔρεθι-

σμόν, οὔτε είναι εἰς θέσιν νὰ ἀπομονώσῃ καὶ διακρίνη ἐν ψυχικὸν γεγονός ἀπὸ ἄλλα. Τὸ δεύτερον παιδίον λέγομεν ἔχει αἰσθῆμα. Ἐὰν δεῖξω μῆλον εἰς ὡριμον ἀνθρωπον καὶ τὸν ἔρωτήσω τί εἶναι αὐτό, θὰ μοῦ ἀποκριθῇ ὅτι εἶναι ἔνα μῆλον κόκκινο, καρπὸς ποῦ τρώγομεν κ.λ.π. Ὁ ὥριμος ἀνθρωπος ἔχει ἀντέλληψιν ὠρισμένου ἀντικειμένου, τοῦ μῆλου. Ἐπίσης, ὅταν παιδίον ὁ μηνῶν πονῇ εἰς τὸν στόμαχον, δὲν γνωρίζει ποῦ πονεῖ καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, κλαίει μόνον· ἔχει αἰσθῆμα πόνου. Ἐὰν δικαίως συνέβαινε τοῦτο εἰς ήμᾶς, θὰ εἴχομεν ἀντέλληψιν πόνου τοῦ στομάχου ἐξ αἰτίας π. χ. πολυνφαγίας. Ἐὰν κρύψω τὸ μῆλον καὶ ἔρωτήσω τοὺς ἀντιληφθέντας αὐτό, θὰ εἴναι εἰς θέσιν νὰ περιγράψουν τὰ γνωρίσματα αὐτοῦ, π. χ. τὸ ὄνομα, τὸ χρῶμα, τὸ μέγεθος, κ.λ.π. μολινότι δὲν βλέπουν πλέον τὸ μῆλον. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ βλέπουν ἐσωτερικῶς εἰς τὴν συνείδησίν των, ἔχουν παράστασιν τοῦ μῆλου. Ἡ παράστασις εἶναι ὅ, τι ἀπέμεινε μετὰ τὴν ἀντέλληψιν ἢ τὸ αἰσθῆμα, τρόπον τινὰ ἀντίγραφόν τῆς ἀντιλήψεως ἢ τοῦ αἰσθήματος. Οὕτως ἔχομεν παράστασιν τῆς ὅδοῦ Σταδίου, τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου, κ.λ.π. Ἡ παράστασις εἶναι ψυχικὸν γεγονός διάφορον τῶν ἄλλων. Ἄμα χαρίσω αὐτὸ τὸ ὁραῖον μῆλον εἰς μικρὸν μαθητὴν θὰ τὸν ἵδω νὰ γελᾷ, νὰ χαίρῃ· ὁ ἄλλος μαθητὴς εἰς τὸν διποῖον δὲν ἔδωκα μῆλον, κλαίει. Ἡ γαρὰ ἢ ἡ λύπη, ἡ εὐαρέσκεια ἢ ἡ δυσαρέσκεια εἶναι διάφορον τῶν ἄλλων ψυχικὸν φαινόμενον, καλούμενον συναίσθημα. Ὁ θαυμασμός, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ ὁδύνη, κ.λ.π. εἶναι συναίσθηματα.

Ἐως τώρα ενοήκαμεν τὰ ἑξῆς εἴδη ψυχικῶν φαινομένων:
1) τὸ αἰσθῆμα, 2) τὴν ἀντέλληψιν, 3) τὴν παράστασιν καὶ 4) τὸ συναίσθημα.

Ἄσ τὸδωμεν ποῖον εἶναι ἀπλούστερον καὶ πρωτοτυπώτερον τῶν ἄλλων. Συγκρίνοντες τὴν ἀντέλληψιν πρὸς τὴν παράστασιν παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ παράστασις εἶναι παράγωγον γεγονός, διότι θεωρεῖται τρόπον τινὰ ἀντίγραφον ἀντιλήψεως. Ἀν συγ-

κρίνωμεν τὴν ἀντίληψιν πρὸς τὸ αἰσθῆμα βλέπομεν ὅτι ἀμφότερα προέρχονται ἀπὸ ἔξωτερικὸν ἐρεθισμόν, ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ αἰσθῆμα ἐλλείπει πᾶσα γνῶσις περὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἐνῷ εἰς τὴν ἀντίληψιν γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἐντύπωσις προέρχεται ἀπὸ ἔξωτερικὸν ἀντικείμενον, προσέτι δὲ ἔχομεν καὶ ἄλλα ἀκόμη γνωρίσματα αὐτοῦ. Τὰ γνωρίσματα αὐτὰ εἶναι παραστάσεις, αἱ δοκοῖαι συγχωνεύονται μαζὶ μὲ τὸ αἰσθῆμα. "Ωστε ἡ ἀντίληψις εἶναι σύνθετον γεγονός." Αν θελήσωμεν νὰ ἀναλύσωμεν περισσότερον τὸ συναίσθημα θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν ἀναλύεται, παραμένον πάντοτε κάποια λύπη ἢ χαρὰ ἵσχυρὰ ἢ ἀσθενής.

"Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι τὸ αἰσθῆμα καὶ τὸ συναίσθημα εἶναι τὰ ἀπλούστερα καὶ τὰ πρωτότυπα ψυχικὰ γεγονότα, ἡ δὲ ἀντίληψις καὶ ἡ παράστασις τὰ σύνθετα καὶ παράγωγα.

Τὴν παραγωγὴν τῶν αἰσθημάτων ἀποδίδομεν εἰς λειτουργίαν τινά, τὴν δοκοῖαν ὁνομάζομεν *αἰσθῆσιν*. Ὁμοίως τὴν ἀντίληψιν θεωροῦμεν ὡς προϊὸν λειτουργίας τὴν δοκοῖαν ὁνομάζομεν πάλιν *ἀντίληψιν*. Τὸ συναίσθημα ὡς προϊὸν λειτουργίας, ἢν καλοῦμεν *συναίσθησιν*. Ἡ λειτουργία εἶναι ψυχικὴ ἐνέργεια, δηλ. σειρὰ μεταβολῶν ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν ὑποσυνειδήτων, ἢ εἶναι μηχανισμός, τὸν δοκοῖον ὑποθέτομεν ὑπάρχοντα διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν παραγωγὴν τῶν συνειδητῶν ψυχικῶν γεγονότων. Ἡ λειτουργία λοιπὸν δὲν εἶναι συνειδητή, μόνον δὲ τὰ προϊόντα αὐτῆς εἶναι γνωστά, διμοιάζει τρόπον τινὰ πρὸς μηχανισμὸν ὕδοτογίου, τοῦ δοκοίου βλέπομεν μόνον τοὺς δείκτας καὶ οὐχὶ τοὺς τροχούς.

Τοιαύτας λειτουργίας πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων δεχόμεθα τρεῖς κυρίως: 1) *Tὸ παριστάναι*, 2) *Tὸ συναίσθάνεσθαι* καὶ 3) *Tὸ βούλεσθαι*. Εἰς τὸ παριστάναι περιλαμβάνεται ἡ αἰσθῆσις, ἡ ἀντίληψις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία, ἡ πρόσληψις καὶ ἡ νόησις, ὡς μερικαὶ πνευματικαὶ λειτουργίαι. Εἰς τὸ συναίσθά-

νεσθαι ἀποδίδουν ὅλα τὰ συναισθήματα. Εἰς δὲ τὸ βούλεσθαι ἀποδίδων ὅλας τὰς πράξεις.

3. Περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος-

1. Περιγραφή.

Οἱ ψυχολόγοι διὰ νὰ ἔξηγήσουν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἥτοι νὰ ἀνεύρουν τὴν βαθυτέραν αἰτίαν τῆς παραγωγῆς των, ἔχουν ὑπὸ ὅψιν των τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Πράττουν δὲ τοῦτο διότι παρετήρησαν ὅτι ὑφίσταται κάποια σχέσις μεταξὺ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν φυσιολογικῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Παρετήρησαν π.χ. ὅτι ψυχικὰ φαινόμενα παράγονται εἰς ζῷα τὰ δοποῖα ἔχουν νευρικὸν σύστημα, μέρη δὲ τοῦ σώματος αὐτῶν, τὰ δοποῖα δὲν ἔχουν νεῦρα, κοπτόμενα, οὐδὲν αἴσθημα παράγονται. Δεύτερον, βλάβη τοῦ μετωπικοῦ λοιβοῦ ἔπιφέρει ἀφασίαν, αἷμορραγία τοῦ ἐγκεφάλου προσωρινὴν ἔλλειψιν τῆς συνειδήσεως, βλάβη τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἀταξίαν τῶν κινήσεων κ.λ.π. Αἱ παρατηρήσεις αὗται καὶ ἄλλαι ἀκόμη ἔπεισαν τοὺς ψυχολόγους ὅτι ὑπάρχει σχέσις τις μεταξὺ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν φυσιολογικῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τὴν δοποίαν πρέπει νὰ καθορίσουν. "Ἐνεκα τούτου ἔξετάζουν οἱ ψυχολόγοι μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὴν λειτουργίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Τοῦτο θὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς ἐν συντομίᾳ.

Τὸ νευρικὸν σύστημα τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἔσης μέρη.

A'. Τὸ ἔγκεφαλον ωτιαῖον ἢ κεντρικόν, περιλαμβάνον τὸν ἔγκεφαλον καὶ τὸν νωτιαῖον μυελόν.

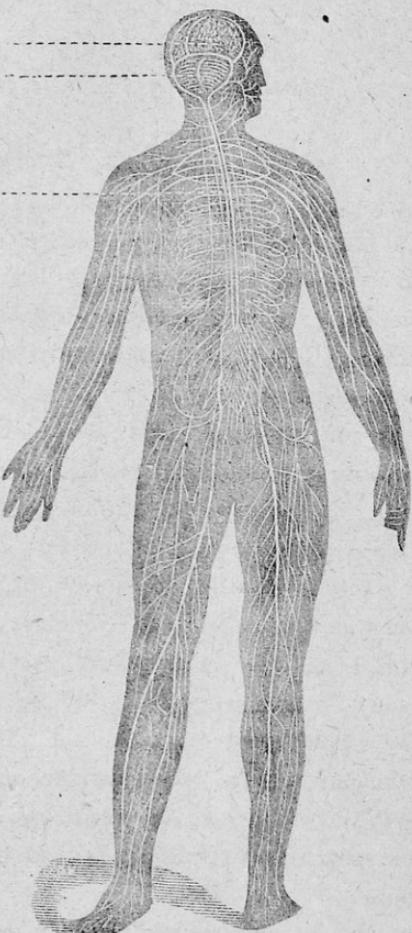
B'. Τὰ νεῦρα ἢ τὸ περιφερικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ νευρικὰς ἴνας διακλαδιζομένας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος.

Γ'. Τὰ αἰσθητήρια δργανα, τὰ δποῖα εἶναι εἰδικαὶ συσκεναὶ πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεμισμῶν.

Τὸ ἐγκεφαλονωτιαῖον ἦ
κεντρικὸν εἶναι μαλακὴ οὐσία
προφυλασσομένη ἀπὸ βλάβης
ἐντὸς τοῦ κρανίου καὶ τῆς
σπονδυλικῆς στήλης. Ἡ μὲν
ἐντὸς τοῦ κρανίου εὐρισκο-
μένη οὐσία λέγεται ἐγκέφα-
λος, ἥ δὲ ἐντὸς τῆς σπονδυ-
λικῆς στήλης νωτιαῖος μυε-
λός. Ὁ ἐγκέφαλος χωρίζεται
εἰς τρία διακεκριμένα μέρη,
τὸν μέγαν ἐγκέφαλον, ὃ
δποῖος κεῖται πρὸς τὸ πρό-
σθιον καὶ ἄνω μέρος τοῦ κρα-
νίου, εἰς τὸν μικρὸν ἐγκέ-
φαλον ἥ παρεγκεφαλίδα,
ἥτις κεῖται πρὸς τὸ ὕπισθεν
καὶ κάτω μέρος τοῦ κρανίου,
καὶ τρίτον εἰς τὸν προμήκη
μυελόν, ὃ δποῖος κεῖται εἰς
τὴν ὅπην τοῦ κρανίου καὶ
συνδέει τὸν ἐγκέφαλον μετὰ
τοῦ νωτιαίου μυελοῦ (ἴδε εἰ-
κόνα 1).

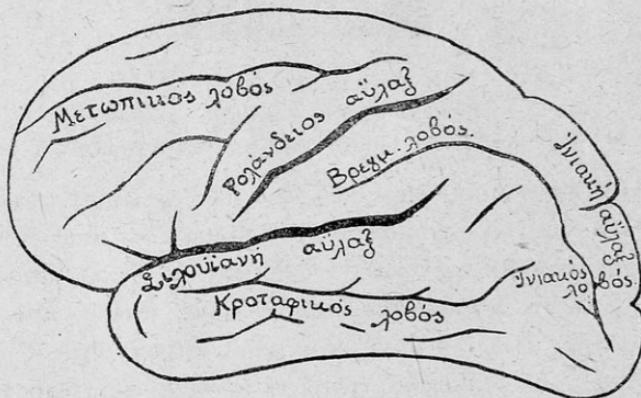
Οἱ μέγας ἐγκέφαλος καὶ
ἡ παρεγκεφαλίς χωρίζονται
διὰ βαθείας αὐλακος εἰς δύο ἡμισφαίρια, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀρι-
στερόν.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐγκεφάλου δὲν εἶναι δμαλή, ἀλλ' ἔχει ἐσο-
χάς, αἱ δποῖαι λέγονται αὐλακες καὶ ἔξοχάς, αἱ δποῖαι λέγονται

Eik. 1.

έλικες. Αἱ ἔλικες τῆς παρεγκεφαλίδος ἔχουν παράλληλον διάταξιν. Ἐὰν κόψωμεν τὸν ἐγκέφαλον θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἔξωθεν μέχρι πάχους 2—4 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου ἔχει χρῶμα φαιόν, ἔσωθεν δὲ εἶναι λευκός. Τὸ φαιόν αὐτὸν στρῶμα τὸ δποῖον λέγεται φλοιός τοῦ ἐγκεφάλου περιβάλλει ὡς μανδύας τὸν ἔσω ενδρισκομένην λευκὴν οὔσιαν. Ὁ φλοιός ἐκάστου ἡμισφαιρίου τοῦ μεγάλου ἐγκεφάλου διαιρεῖται διὰ τριῶν αὐλάκων, τῆς *συλουστανῆς*, τῆς *ρολανδείου* καὶ τῆς *βρεγμοβοβός* εἰς διάφορα μέρη, τὰ δποῖα λέγονται *λοβοί* τοῦ ἐγκεφάλου οὗτος λαμβάνουν τὸ ὄνομα ἀπὸ

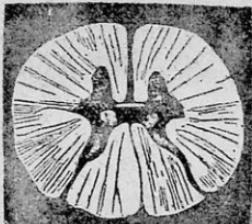

Εἰκ. 2.

τὸ δστοῦν τοῦ κρανίου κάτωθεν τοῦ δποίου ενδρίσκονται. Οὕτω ἔχομεν ἔμπροσθεν δύο *μετωπικοὺς* λαβούς, πλαγίως δύο *κροταφικούς*, ἄνω δύο *βρεγματικούς* καὶ ὅπισθεν δύο *ινιακούς*. Διὰ μικροτέρων αὐλάκων ἔκαστος λοβὸς χωρίζεται εἰς τρεῖς ἔλικας, τὰς δποίας ἀριθμοῦμεν ἐκ τῶν ἄνω: πρώτη, δευτέρα, τρίτη, ἢ ἄνω, μέση καὶ κάτω (ἰδὲ εἰκόνα 2).

Ο νωτιαῖος μυελὸς κεῖται, ὡς εἴπομεν, ἐντὸς τῆς σπονδυλικῆς στήλης, συνδεόμενος διὰ τοῦ προμήκους μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐὰν κάμωμεν ἐγκαρσίαν τομὴν τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ ἔσω μέρος αὐτοῦ ἔχει χρῶμα φαιόν καὶ

σχῆμα πεταλούδας, τὸ δὲ ἔξω χρῶμα λευκὸν χωριζόμενον διὰ δύο σχισμῶν εἰς δύο μέρη (ἰδὲ εἰκόνα 3).

Εἰκὼν 3.

Ἐγκαρδία τομὴ νωτιαίου μυελοῦ.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰκόνος μὲ τὴν βαθεῖαν σχισμὴν εἶναι τὸ ἐμπρόσθιον.

Ἐὰν ἔξετάσωμεν τὸν ἐγκέφαλον, τὸν νωτιαῖον μυελὸν καὶ τὰ νεῦρα διὰ τοῦ μικροσκοπίου θὰ ἴδωμεν ὅτι ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ δισεκατομμύρια ἐπιμήκη σχήματα, τὰ δποια λέγονται **νευράδες**. Ἐκάστη νευράς ἀποτελεῖται πάλιν ἀπὸ τὸ **κύτταρον** καὶ τὴν **νευρικὴν ἵνα**. Τὸ κύτταρον, σῶμα στρογγυλὸν ἢ ἀκτινωτὸν πάχους $\frac{1}{10}$ τοῦ χιλιοστοῦ, περιέχει πυρῆνα πυκνότερον, πρωτόπλασμα καὶ μεμβράνην. Τὸ κύτταρον ἔχει προεκτάσεις τοὺς δενδρίτας. Μετὰ τοῦ κυττάρου συνδέεται ἡ νευρικὴ ἵς, ἡ δποια εἶναι λεπτότατον νῆμα διακλαδιζόμενον εἰς δλα τὰ μέρη τοῦ σώματος. Δέσμη νευρικῶν ἵνων ἀποτελεῖ τὸ νεῦρον. Ἡ νευρικὴ ἵς ἔχουσα πάχος $\frac{1}{500}$ ἕως $\frac{1}{50}$ τοῦ χιλιοστομέτρου ἀποτελεῖται ἀπὸ δέσμην λεπτοτάτων **ινιδίων**. Τὰ νευρικὰ κύτταρα εὑρίσκονται εἰς τὴν φαιὰν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, αἱ δὲ νευρικαὶ ἵνες εἰς τὴν λευκήν. Αἱ νευράδες συνδέονται πρὸς ἀλλήλας ἢ μὲ τὰ **τελικὰ κλωνία** ἢ μὲ τοὺς δενδρίτας (ἰδὲ εἰκ. 4).

2. Τὸ ἔργον τοῦ νευρικοῦ συστήματος.

Παρετηρήθη ὅτι ἀπὸ τὴν φαιὰν οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου δηλ. τὰ κύτταρα ἔξαρτῶνται κυρίως τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ο φλοιὸς

Εικὼν 4. Νευράς.

Πρός τὰ ἄνω τὸ κύτταρον
δ=δενδρίται, α=ἄξων νευρ.
ἰνός, η=τελικὰ κλωνία.

τῆς καρδίας, τῶν πνευμόνων, τοῦ στομάχου καὶ τοῦ λάρυγγος.

Διὰ τὰ κέντρα τῶν ἀλλων λειτουργιῶν θὰ ἀναφέρωμεν ὅταν
ἔξετάζωμεν ἔκαστην λειτουργίαν.

θεωρεῖται τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως
καὶ τῆς βουλήσεως.

“Η λευκὴ οὖσία ἀποτελεῖται ἀπὸ
τὰ νεῦρα τὰ δποῖα ἐκπληροῦν ἔογον
μεταβιβαστικὸν ὃς σύρματα τηλεγρά-
φου. Μερικὰ ἔξι αὐτῶν, ἀρχόμενα ἀπὸ
τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος
καὶ ἀπολήγοντα εἰς τὰ αἰσθητήρια ὁρ-
γανα, χρησιμεύουν νὰ μεταβιβάζουν
τοὺς ἔξωτεροικοὺς ἔρεθισμοὺς εἰς τὸν
ἐγκέφαλον. Ταῦτα δνομάζονται **αἰσθη-τήρια νεῦρα.**” Άλλα ἀντιστόφως μετα-
βιβάζουν τοὺς ἔρεθισμοὺς τοῦ ἐγκεφά-
λου εἰς τοὺς μῆνας, οἵτινες οὔτω ἐκτε-
λοῦν τὰς κινήσεις· ταῦτα δνομάζονται
κινητήρια νεῦρα. Τέλος ἄλλα μετα-
φέρουν ἔρεθισμοὺς ἀπὸ ἓν μέρος τοῦ
ἐγκεφάλου εἰς ἄλλο, λεγόμενα **συνδε-τικά.**

“Οσον ἀφορᾷ τὸ ἴδιαίτερον ἔογον
ἐκάστου μέρους τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ
νωτιαίου μυελοῦ γνωρίζομεν ὅτι δ νω-
τιαῖος μυελὸς εἶναι κέντρον τῶν λεγο-
μένων ἀνακλαστικῶν κινήσεων ὃς εί-
ναι π. χ. τὸ κλείσιμον τῶν βλεφάρων,
δ βῆξ, τὸ πτάρνισμα, τὸ ἐρύθημα κλπ.
διότι ζῷα ἀπὸ τὰ δποῖα ἔχουν ἀφαι-
ρέσει τὸν ἐγκέφαλον, ἐκτελοῦν τὰς κι-
νήσεις ταῦτας. ” Επίσης δ προμήκης
μυελὸς εἶναι τὸ κέντρον τῆς κινήσεως

4. Περὶ αἰσθημάτων.

Τὸ ἀπλούστερον ψυχικὸν φαινόμενον, τὸ δποῖον παράγεται, δταν ἐξωτερικός τις ἐρεθισμὸς τῶν αἰσθητηρίων νεύρων γίνη συνειδητός, εἶναι τὸ αἴσθημα. Κατωτέρω θὰ ἐξετάσωμεν πάντα τὰ εἴδη τῶν αἰσθημάτων.

1. Αἰσθήματα ἀκουστικά.

Παραδείγματα. Ἐὰν ἀφήσωμεν σῶμα νὰ πέσῃ εἰς τὸ πάτωμα, θὰ αἰσθανθῶμεν **κρότον**, δταν τὸ νερὸ πρόκειται νὰ βράσῃ ἀκούομεν σιγμόν, δταν τὰ κύματα τῆς θαλάσσης κτυποῦν εἰς τὴν ἀκτὴν ἀκούομεν **παφλασμόν**, ὁ ξένος εἰσερχόμενος εἰς οἰκίαν ἔχουσαν κύνα ἀκούει τὴν ὑλακήν του, δταν ἀνθρωπός τις μᾶς δημιλῇ ἀκούομεν τὴν φωνήν του, δταν θέσωμεν εἰς παλμικὴν κίνησιν τὴν χορδὴν κιθάρας ἀκούομεν ἓνα **φθόγγον**, δταν πλήξωμεν τὸ διαπασῶν ἀκούομεν τὸν φθόγγον **la**, δταν παίζῃ ἡ μουσικὴ ἀκούομεν πολλοὺς **φθόγγους** εὐαρέστους κ.λ.π.

Ο κρότος, ὁ σιγμός, ὁ παφλασμός, ἡ ὑλακή, ὁ μουσικὸς φθόγγος, ἡ φωνὴ κλπ. εἶναι **ἀκουστικὰ αἴσθηματα**. Ἐκ τούτων δικρότος, δισιγμός, διπαφλασμός καὶ ἡ ὑλακή λέγονται **θόρυβοι**, οἱ φθόγγοι καὶ ἐν μέρει ἡ φωνὴ λέγονται **τόνοι**. Αἰσθανόμεθα λοιπὸν δύο κυρίας ποιότητας ἀκουστικῶν αἰσθημάτων, τοὺς θορύβους καὶ τοὺς τόνους.

Διακρίνομεν μέγια πλήθος θορύβων, διὰ τοὺς δποίους ἔχομεν καὶ ἴδιαιτέρας λέξεις π. χ. τριγμός, δοῦπος, συριγμός, θροῦς, χρεμετισμός, μυκηθμός κλπ.

Οἱ μὲν θόρυβοι προκαλοῦν δυσαρέσκειαν καὶ ἀνησυχίαν, οἱ δὲ τόνοι εὐαρέσκειαν καὶ ἡρεμίαν. Συνήθως οἱ θόρυβοι παρουσιάζονται μετὰ τῶν τόνων π. χ. ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιγματος θορύβων παραγομένων κατὰ τὴν προφορὰν τῶν συμφώνων καὶ τόνων κατὰ τὴν προφορὰν τῶν φωνηέντων.

Οἱ τόνοι δο καὶ sol τῆς μουσικῆς αλίμακος προξενοῦν διάφορον κατὰ τὸ ὑψος αἰσθημα· λέγομεν ὅτι ὁ sol εἶναι δξύτερος τοῦ do. Ως πρὸς τὸ ὑψος διακρίνομεν μέγα πλῆθος τόνων, οἱ δποῖοι εἰς τὴν μουσικὴν ἀποτελοῦν τὰς λεγομένας **μουσικὰς αλίμακας.**

Όταν παιδίον καὶ ὕριμος ἀνθρώπος προφέρουν ἐνώπιόν μας τὸν αὐτὸν κατὰ τὸ ὑψος τόνον la, αἰσθανόμεθα δύο διαφόρους ὡς πρὸς τὴν *ἰσχὺν τόνους*. ὁ ἐκ τοῦ ὕριμου ἀνθρώπου τόνος εἶναι *ἰσχυρότερος* τοῦ τόνου τοῦ παιδίου.

Ἐπίσης δ τόνος δο τῆς κιθάρας καὶ τοῦ μαντολίνου διαφέρουν καὶ ὡς πρὸς τὸ **χρῶμα.**

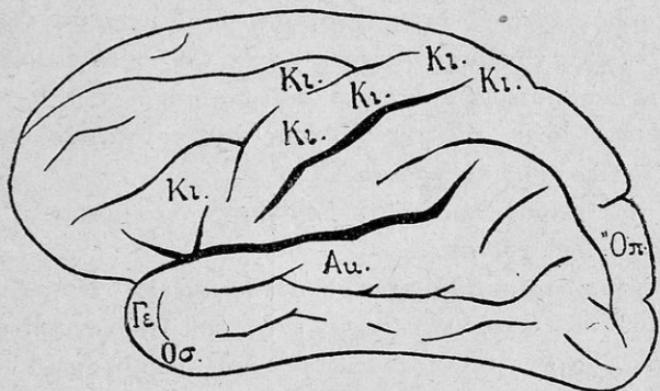
Εἰς τὸν τόνον καὶ τὸν ψούθιον διακρίνομεν λοιπὸν **ὑψος, ισχὺν καὶ χρῶμα.**

Ἐξήγησις τῶν ἀκουστικῶν αἰσθημάτων. Πειραματικῶς ἀπεδείχθη, ὅτι κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀκουστικοῦ αἰσθήματος συμβαίνονταν τὰ ἔξης φυσικὰ καὶ φυσιολογικὰ φαινόμενα. Πρῶτον σῶμά τι (ἡχογόνον) τίθεται εἰς παλμικὴν κίνησιν, ἥτις παράγει τὰ ἡχητικὰ κύματα τοῦ πέριξ ἀέρος. Τὰ κύματα ταῦτα μεταφερόμενα μέχρι τῆς κόρης τοῦ ὡτὸς θέτουν εἰς παλμικὴν κίνησιν τὸ ἀκουστικὸν τύμπανον, τοῦτο πάλιν θέτει εἰς κίνησιν τὸν ὄπισθεν τοῦ τυμπάνου ἀέρα καὶ τὰ δστάρια, ἐξ ὧν τὸ τελευταῖον κινεῖ τὸ ἐν τῷ λαβυρίνθῳ ὑγρόν, ὅπερ οὕτω προξενεῖ χημικήν τινα μεταβολὴν εἰς τὸ ἐν τῷ λαβυρίνθῳ ενρισκόμενον ἄκρον τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου. Τέλος τὸ ἀκουστικὸν νεῦρον μεταφέρει τὴν μεταβολὴν εἰς τὴν **πρώτην αρσαφικὴν ἔλικα** τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπου μετατρέπεται εἰς **αἰσθημα ἀκουστικόν** (ἴδε εἰκόνα 5).

Τὴν κίνησιν αὐτὴν τῆς ὑλῆς ἀπὸ τοῦ ἡχογόνου σώματος μέχρι τοῦ ἐγκεφάλου ὀνομάζομεν **ἔξωτερικὸν ἔρεθισμὸν τῆς ἀκοῆς.** Οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, τὸ ἀπὸ τοῦ ἡχογόνου σώματος μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ αἰσθητηρίου, τὸ δποῖον λέγεται **φυσικὸν μέρος τοῦ ἔρεθισμοῦ** καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ αἰσθητηρίου μέ-

χρι τοῦ ἔγκεφάλου φυσιολογικὸν μέρος τοῦ ἐρεθισμοῦ. Τὸ φυσιολογικὸν μέρος τοῦ ἐρεθισμοῦ εἶναι πιθανῶς χημική τις μεταβολή. Ἡ πρώτη αροταφικὴ ἔλιξ εἶναι τὸ κέντρον τῶν ἀκουστικῶν αἰσθημάτων.

Διὰ πειραμάτων ἐπίσης εὑρέθη, ὅτι οἱ μὲν τόνοι παράγονται ἀπὸ κανονικὴν παλμικὴν κίνησιν, εἰς τὴν δποίαν δ ἀριθμὸς τῶν

Eἰκὼν 5.

παλμῶν τοῦ ἥχογόνου σώματος εἰς ὕρισμένὸν χρόνον μένει σταθερός, οἱ δὲ θόρυβοι ἀπὸ ἀκανόνιστον παλμικὴν κίνησιν.

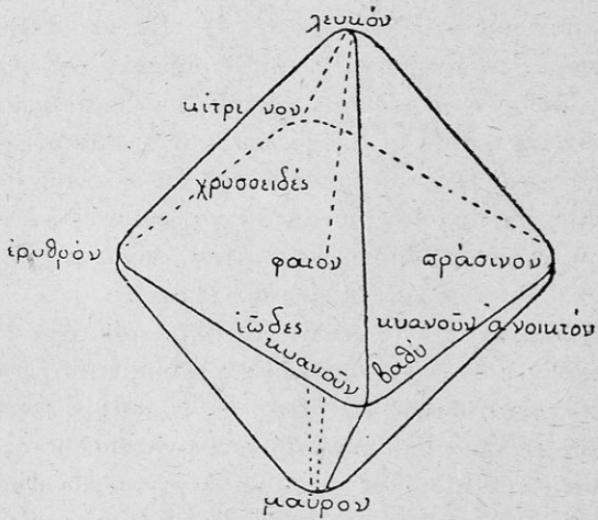
Τὸ **ύψως** τοῦ ἀκουστικοῦ αἰσθημάτος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλμῶν οἱ δποίοι παράγονται εἰς ἐν δευτερόλεπτον· ὅσον μεγαλύτερος εἶναι δ ἀριθμὸς αὐτός, τόσον ὀξύτερον τὸ ἀκουστικὸν αἴσθημα. Π.χ. δ φθόγγος la εἶναι ὀξύτερος τοῦ do, διότι δ μὲν πρῶτος παράγεται ἀπὸ 435 παλμοὺς κατὰ δευτερόλεπτον, δὲ δεύτερος ἀπὸ 261.

Ἡ **ἰσχὺς** τοῦ ἀκουστικοῦ αἰσθημάτος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πλάτους τῶν παλμῶν· ὅταν δηλ. αὐξάνῃ τὸ πλάτος, αὐξάνει καὶ ἡ ἰσχὺς.

Τὸ δὲ **χρῶμα** παντὸς τόνου παράγεται ἀπὸ τοὺς ὁμοφωνοῦντας πρὸς αὐτὸν τόνους.

2. Ὁπτικὰ αἰσθήματα.

Παραδείγματα. Τὴν ἡμέραν αἰσθανόμεθα τὸ φῶς, τὴν τὴν νύκτα τὸ σκότος. Τὰ ἀντικείμενα φαίνονται εἰς ἡμᾶς ἄλλοτε λαμπρά, ἄλλοτε σκοτεινά ἢ φαιά. Ἐπίσης εἰς τὰ ἀντικείμενα βλέπομεν διάφορα χρώματα, πράσινον, κυανοῦν, ἐρυθρόν, κίτρινον κ.λ.π. Εἰς τὸ οὐράνιον τόξον διακρίνομεν τὰ λεγόμενα ἔπτὰ χρώματα τῆς Ἱριδος.

Σχῆμα 4.

Τὸ ὀκτάεδρον τῶν χρωμάτων.

Αἱ λέξεις φῶς, σκότος, λαμπρόν, φαιόν, πράσινον, κυανοῦν κ.λ.π. ἐκφράζουν διπτικὰ αἰσθήματα.

Αἰσθανόμεθα δύο ποιότητας διπτικῶν αἰσθημάτων: α') αἰσθήματα λαμπρότητος, ὡς εἶναι τὰ αἰσθήματα τοῦ φωτός, τοῦ σκότους, τοῦ λευκοῦ καὶ ὅλων τῶν ἀποχρώσεων τοῦ φαιοῦ μέχρι τοῦ μαύρου: β') αἰσθήματα χρώματος, ὡς εἶναι ὅλαι αἱ

ἀποχρώσεις καὶ συνθέσεις τῶν ἐπιὰ χρωμάτων τῆς ἵριδος ἥτοι τοῦ ἐρυθροῦ, χρυσοειδοῦς, κιτρίνου, πρασίνου, κυανοῦ βαθέος, κυανοῦ ἀνοικτοῦ καὶ λάδους.

Τὰ αἰσθήματα χρώματος αἰσθανόμεθα πάντοτε ἡνωμένα μετὰ τῶν αἰσθημάτων λαμπρότητος.

Τὸ πλῆθος τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων τῶν δπτικῶν αἰσθημάτων εἶναι μέγα. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ τακτοποιήσωμεν ταῦτα, θὰ θέσωμεν τὰς μὲν ἀποχρώσεις τοῦ λευκοῦ μέχρι τοῦ μαύρου ἢντα μιᾶς εὐθείας, τῆς δποίας τὸ μὲν ἐν ἄκρον κατέχει τὸ λευκόν, τὸ δὲ ἄλλο τὸ μαῦρον. Τὰς δὲ ἀποχρώσεις τῶν χρωμάτων ἐπὶ ἑνὸς ὀκταέδρου ὡς ἔξης: (ἰδὲ σχ. 4). Εἰς τὰς ἀπέγαντι κορυφὰς θὰ θέσωμεν τὰ χρώματα λευκὸν — μαῦρον, κυανοῦν βαθὺ — κίτρινον, ἐρυθρὸν — πράσινον. Μεταξὺ δύο οἰωνδήποτε διαδοχικῶν κορυφῶν θὰ τεθοῦν αἱ ἀποχρώσεις τοῦ χρώματος τῶν δύο κορυφῶν. Π. χ. μεταξὺ τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ κιτρίνου θὰ τεθοῦν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς, τὴν δποίαν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁσονδήποτε μεγάλην, πᾶσαι αἱ ἀποχρώσεις αὗτινες εἶναι μῆγμα ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου. Ὁμοίως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀκμάς.

Ἐξήγησις τῶν δπτικῶν αἰσθημάτων. Διὰ νὰ ἔξηγήσωμεν τὴν παραγωγὴν τῶν δπτικῶν αἰσθημάτων ὑποθέτομεν, ὅτι ὑπάρχει πανταχοῦ ὕλη τις ἀβαρής, δ αἰθήρ. Οὗτος τίθεται εἰς παλμικὴν κίνησιν ὑπὸ φωτοβόλου τινὸς σώματος σχηματίζων τὰ κύματα τοῦ αἰθέρος, τὰ δποῖα λέγονται καὶ ἀκτῖνες φωτός. Ἡ κίνησις αὕτη εἶναι ταχυτάτη καὶ διάφορος εἰς τὰ διάφορα χρώματα· οὗτοι αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἐρυθροῦ παράγονται 400 δισεκατομμύρια παλμικὰς κινήσεις εἰς τὸ δευτερολεπτόν. Αἱ ἀκτῖνες αὗται τοῦ φωτός εἰσέρχονται εἰς τὸ δφθαλμόν. Οὗτος εἶναι συσκευὴ σύγθετος, ἔχουσα ὡς κύριον σκοπὸν τὸν σχηματισμὸν τῶν εἰδώλων τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τοῦ μέρους, εἰς ὃ ἀπολήγει τὸ δτικὸν νεῦρον, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ παραβληθῇ μὲ φωτογραφικὴν μηχανήν, ἣτις ἔχει φακόν, σκοτεινὸν θάλαμον καὶ πλάκα.

Τὸ δπτικὸν νεῦρον ἐρεθιζόμενον μεταφέρει τὸν ἐρεθισμὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἴνιακοῦ λοβοῦ, ὅστις θεωρεῖται τὸ δπτικὸν κέντρον. Στρατιῶται, οἱ δποῖοι εἰχον πληγωθῆ εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπαθον διαταραχὰς τῆς δράσεως. Ἐὰν τὸ κέντρον αὐτὸ καταστραφῆ τελείως, ὁ ἀνθρώπος τυφλοῦται.

Τὰ αἰσθήματα τοῦ χρώματος ἔξαρτῶνται ἐκ τῆς ταχύτητος τῶν παλμικῶν κινήσεων τοῦ αἰθέρος. Ὡς εἴδομεν τὸ αἰσθήμα τοῦ ἐρυθροῦ παράγεται ἀπὸ 400 δισεκ. παλμοὺς τοῦ αἰθέρος εἰς τὸ δευτερόλεπτον. Αὐξαγομένου τοῦ ἀριθμοῦ τούτου παράγονται κατὰ σειρὰν τὰ χρώματα τῆς Ἱριδος μέχρι τοῦ ἵδους, τὸ δποῖον παράγεται ἀπὸ 800 δισεκ. παλμοὺς εἰς τὸ δευτερόλεπτον.

Ο αἰθήρ διὰ νὰ τεθῇ εἰς παλμικὴν κίνησιν, ἥτις νὰ παραγάγῃ εἰς ἡμᾶς δπτικὸν αἰσθήμα, πρέπει νὰ λάβῃ τὴν πρώτην ὄψην ἀπὸ φωτοβόλον σῶμα, ώς εἶναι π. χ. ὁ ἥλιος, τὸ ἥλεκτρικὸν φῶς, κ.λ.π. Ἀλλ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα δπτικὰ αἰσθήματα καὶ ἀπὸ τὰ σκιερὰ ἀντικείμενα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξηγεῖται ως ἔξῆς. Ἐκαστον σκιερὸν ἀντικείμενον δέχεται τὰς ἡλιακὰς ἢ ἄλλας φωτεινὰς ἀκτῖνας, ἕξ ὡν ἄλλας μὲν ἀπορροφᾶ, ἄλλας δὲ ἐκπέμπει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας. Τὸ ἰδιάζον εἰς τὸ ἀντικείμενον χρῶμα παράγουν αἱ ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες. Οὕτω, ἀν ἐκπέμπῃ τὰς δονήσεις τοῦ πρασίνου, τὸ ἀντικείμενον μᾶς φαίνεται πράσινον.

Τὸ αἰσθήμα τοῦ μαύρου παράγεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν πάσης παλμικῆς τοῦ αἰθέρος κινήσεως, δηλ. δπτικοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ.

Τὰ αἰσθήματα τῆς λαμπρότητος ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἴσχυν τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ.

Οσφραντικὰ αἰσθήματα.

Παραδείγματα. Ἐὰν πλησιάσωμεν εἰς τὴν μύτην μας καφουράν, διακρίνομεν ἐν ἰδιαίτερον αἰσθήμα δμοίως ἐὰν μυρί-

σωμεν καφέν, βούτυρον, γάλα κ.λ.π. αἰσθανόμεθα ἵδιαιτερα αἰσθήματα. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα λέγονται δσφραντικὰ ἢ δσμαί.

Ἐκ τῆς δσμῆς ἀναγνωρίζομεν πλεῖστα ἀντικείμενα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἰσθανόμεθα πολλὰς ποιότητας δσφραντικῶν αἰσθημάτων, διὰ τὰς δποίας ἢ γλῶσσα δὲν ἔχει ἵδιαιτέρας λέξεις. Συνήθως ὀνομάζομεν τὰ δσφραντικὰ αἰσθήματα διὰ τῶν ἀντικειμένων ἢ σωμάτων τὰ δποῖα παράγουν ταῦτα. Λέγομεν π.χ. δσμὴ καφουρᾶς, δσμὴ κρέατος, δσμὴ βουτύρου κ.λ.π. Μὲ ἵδιαιτερον ὄνομα ἔχομεν τὸ εὔσομον καὶ τὸ δύσοσμον.

Ἐξήγησις τῶν δσφραντικῶν αἰσθημάτων Τὸ δσφραντικὸν αἰσθημα τῆς καφουρᾶς παράγεται διὰ ἔξης. Ἡ καφόνορὰ ἔχει τὴν ἵδιότητα νὰ ἔξαερώνεται ἀπὸ τῆς στερεᾶς καταστάσεως. Μόρια τινα αὐτῆς ἀεροειδῆ διὰ τοῦ εἰσπνεομένου ἀέρος ἐρχόμενα ἐπικάθηνται ἐπὶ τῆς βλεννομεμβράνης τῆς φινός. Ἐκεῖ διαλύονται ὑπὸ τῆς βλεννῆς προκαλούντα ἐρεθισμόν τινα εἰς τὸ ἔκει ἀπολῆγον δσφραντικὸν νεῦρον. Τὸν ἐρεθισμὸν τοῦτον μεταφέρει τὸ νεῦρον εἰς τὸ μέρος τοῦ ἐγκεφάλου τὸ δποῖον λέγεται ἐπροκάμπτειος ἐλιξ (ἰδὲ εἰκόνα δ ὁ δ.), ὅπου παράγεται νέα μεταβολὴ εἰς τὰ νευρικὰ κύτταρα, ἥτις γίνεται συνειδητὴ ὡς δσφραντικὸν αἰσθημα. Ὁμοίως συμβαίνει διὰ τὴν δσμὴν τοῦ ὁόδου, τοῦ μόσχου κ.λ.π.

Ἴνα μία οὐσία παραγάγῃ δσφραντικὸν αἰσθημα πρέπει 1) νὰ εὑρίσκεται εἰς ἀεροειδῆ κατάστασιν, 2) νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁινικὴν κοιλότητα καὶ 3) νὰ ἀνήκῃ εἰς ἵδιαιτέρας οὐσίας, ὀνομαζομένας δσμηράς.

4. Γενστικὰ αἰσθήματα.

Παραδείγματα. Ἐὰν διαλύσωμεν εἰς τὸ στόμα ζάχαριν αἰσθανόμεθα τὸ γλυκύ, ἐὰν φάγωμεν τὸν χυμὸν λεμονιοῦ δοκιμάζομεν τὸ αἴσθημα τοῦ ξυνοῦ, ἐὰν διαλύσωμεν ἀλάτι εἰς τὸ στόμα αἰσθανόμεθα τὸ ἀλμυρόν, ἥ κινίνη μᾶς φαίνεται πικρά.

Τὸ γλυκύ, τὸ ξυνόν, τὸ ἀλμυρὸν καὶ τὸ πικρὸν εἶναι ἴδια-
τερα αἰσθήματα τὰ δποῖα λέγονται γευστικά.

Διακρίνομεν μόνον τὰς τέσσαρας ποιότητας τῶν γευστικῶν
αἰσθήματων τὰς δποίας ἀνεφέραμεν, δηλ. τὸ γλυκύ, τὸ πικρόν,
τὸ ξυνόν καὶ τὸ ἀλμυρόν. Ἡ γεῦσις λοιπὸν εἶναι πτωχὴ αἰσθήσις.

Ἐξήγησις τῶν γευστικῶν αἰσθήματων. Διὰ νὰ δοκιμάσω-
μεν ἄν οὐσία τις ἔχει γεῦσιν τινα πρέπει νὰ διαλύσωμεν αὐτὴν
ἐντὸς ὅδατος καὶ νὰ θέσωμεν τὸ ὑγρὸν εἰς τὸ στόμα ἢ νὰ διαλύ-
σωμεν αὐτὴν διὰ τοῦ σιέλου. Τὸ ὑγρὸν τοῦτο ἐρεθίζει τὸ γευ-
στικὸν γεῦσον τὸ δποῖον εὑρίσκεται εἰς τὴν γλῶσσαν, τὰ χείλη
καὶ τὸν οὐρανίσκον. Τὸν ἐρεθισμὸν τοῦτον μεταφέρει εἰς τὴν
ἱπποκάμπειον ἔλικα τοῦ ἐγκεφάλου, δπου παράγεται μεταβολὴ
τις ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ γευστικὸν αἰσθῆμα.

5. Δερμικὰ αἰσθήματα.

Παραδείγματα. Ἐὰν διὰ τῆς βελόνης ἐγγίσωμεν ἐλαφρῶς
ἔν μέρος τῆς ἐπιδερμίδος, αἰσθανόμεθα ἐντύπωσίν τινα, ἣν κα-
λοῦμεν αἰσθήμα ἀφῆς. Ἐὰν πιέσωμεν τὴν βελόνην ἢ θέσωμεν
ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος βάρος τι θὰ αἰσθανθῶμεν αἰσθήμα πιέσεως
ἢ βάρους. Ἐὰν ἐγγίσωμεν πυρακτωμένην βελόνην θὰ ἔχω-
μεν αἰσθήμα θερμοκρασίας. Ἐὰν ἐγγίσωμεν πάγον, αἰσθήμα
ψύχους. Τέλος, ἐὰν κεντήσωμεν διὰ τῆς βελόνης τὸ δέρμα,
αἰσθανόμεθα πόνου.

Εἰς πάντα τὰ ἀναφερθέντα παραδείγματα τὸ αἰσθῆμα λέγε-
ται **δερμικόν**. Ἐχομεν 4 ποιότητας δερμικῶν αἰσθημάτων:
1) αἰσθήμα ἀφῆς, 2) πιέσεως, 3) θερμοκρασίας καὶ ψύχους καὶ
4) πόνου.

Τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητηρίων νεύρων τῶν δερμικῶν αἰσθημά-
των εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα σχηματίζονται πλέγμα καὶ
ἀπολήγοντα εἰς τὰ ἀπτικὰ σωμάτια. Τὰ νεῦρα ταῦτα ἐρεθίζομενα
μεταφέρουν τὸν ἐρεθισμὸν εἰς τὴν κεντρικὴν ἔλικα τοῦ ἐγκε-
φάλου, δπου γίνεται συνειδητὸς ὡς δερμικὸν αἰσθῆμα.

“Υπάρχουν ιδιαίτερα αἰσθητήρια νεῦρα δι’ ἑκάστην ποιότητα τοῦ δεօμικοῦ αἰσθήματος. Τὰ μέρη τοῦ δέρματος ὑπὸ τὰ δόποια εὑρίσκονται τὰ νεῦρα ταῦτα λέγονται σημεῖα πιέσεως, θερμοκρασίας, ψύχους καὶ πόνου. Τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν εὑρίσκονται μεμονωμένα, ἀλλ’ ἀναμεῖξ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος.

Τὰ σημεῖα τοῦ πόνου εἶναι πολυαριθμότερα τῶν ἄλλων, ὑπάρχουν δὲ ἀφθονα εἰς τὸν σκληρωτικὸν χιτῶνα τοῦ δόφθαλμοῦ καὶ ἔλαχιστα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ στόματος. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἴσχυροῦ πόνου τὸν δοποῖον αἰσθανόμενα δταν μόριόν τι κόνεως ἐγγίση τὸν βολβὸν καὶ ἐκ τῆς ἀναλγησίας δταν κεντήσωμεν μὲ βελόνην τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ στόματος. Τὰ σημεῖα τοῦ ψύχους εὑρίσκονται ἀφθονα μεταξὺ τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, παράγονται δὲ καὶ δταν ἀπλῶς ἐγγίσωμεν μὲ βελόνην τὰ μέρη ταῦτα. Ἀντικείμενόν τι τὸ δοποῖον ἐγγίζομεν παράγει αἰσθημα θερμοκρασίας, ἐὰν εἶναι θερμότερον τοῦ μέρους τῆς ἐπιδερμίδος τὸ δοποῖον ἐγγίζει.

Ἐὰν κεντήσωμεν τὴν ἐπιδερμίδα ταυτοχρόνως καὶ διὰ τῶν δύο σκελῶν διαβήτου, θὰ αἰσθανθῶμεν εἰς ἄλλο μὲν μέρος αὐτῆς δύο αἰσθήματα, εἰς ἄλλο δὲ ἐν. Ἡ ἀπόστασις, τὴν δοποῖαν πρέπει νὰ ἔχουν τὰ σκέλη τοῦ διαβήτου, ἵνα ἀντιληφθῶμεν δύο χωρισμένα αἰσθήματα, δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἐπιδερμίδος, ἀλλὰ ποικίλει ἀπὸ ἐν ἔως δύο χιλιοστὰ τοῦ μέτρου ἐπὶ τῶν ἀκρων τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἀκρου τῶν δακτύλων, μέχρι 68 χιλιοστῶν ἐπὶ τῶν νώτων, τοῦ βραχίονος καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ἀπόστασις αὕτη χρησιμεύει πρὸς μέτρησιν τῆς τοπικῆς εὐαισθησίας τῶν μερῶν τῆς ἐπιδερμίδος.

6. Αἰσθήματα κινητικά.

Ἐὰν κινήσωμεν μέρος τοῦ σώματος ἡμῶν, αἰσθανόμεθα τὴν κίνησιν ἔστω καὶ ἐὰν ἔχωμεν κλειστοὺς τοὺς δόφθαλμούς. Ἐπίσης αἰσθανόμεθα τὴν θέσιν τὴν δοποίαγ κιτέχει ἐν μέλος τοῦ σώμα-

τός μας, διαν ίσταμεθα. Τὰ αἰσθήματα, τὰ δποῖα καθιστοῦν εἰς ήμᾶς γνωστὴν τὴν κίνησιν καὶ τὴν θέσιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος, ὅνομάζονται **κινητικά**.

Τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητηρίων νεύρων τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων ἀπολήγουν εἰς τοὺς μῆνας, εἰς τοὺς τένοντας καὶ εἰς τὰς ἀρθρώσεις ἀφ' ἐνός, καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀφ' ἑτέρου καὶ δὴ εἰς τὸν μετωπικὸν βρεγματικὸν λοβόν. Τὰ ὅργανα λοιπὸν τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων εἶναι οἱ μύες, οἱ τένοντες καὶ αἱ ἀρθρώσεις.

Οἱ ἔρεθισμοὶ οἱ προκαλοῦντες κινητικὰ αἰσθήματα εἶναι τάσις καὶ χαλάρωσις τῶν μυῶν καὶ τῶν τενόντων, καὶ τριβὴ τῶν ἀρθρώσεων.

Αἱ ποιότητες τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων εἶναι δύο: **αἰσθήματα κινήσεως** καὶ **αἰσθήματα θέσεως**.

Τὰ κινητικὰ αἰσθήματα δὲν εἶναι τόσον σαφῆ δπως τὰ ἄλλα αἰσθήματα, αἰσθανόμεθα δὲ ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων, διότι τὰ αἰσθητήρια ὅργανα τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἐκτελοῦν πάντοτε κινήσεις τινὰς προσαρμογῆς πρὸς τὸν ἔξωτερικὸν ἔρεθισμόν, ιδίως δὲ συνδέονται μετὰ τῶν δερμικῶν αἰσθημάτων. Αἱ λέξεις τραχύ, λείον, μαλακόν, σκληρόν, δέρν, ἀμβλύ, ἐλαστικόν, μέγα, μικρὸν κ.λ.π. ἐκφράζουν συνδυασμὸν δερμικῶν καὶ κινητικῶν αἰσθημάτων. Τὸ αἴσθημα π. χ. τοῦ λείου διὰ νὰ παραχθῇ πρέπει νὰ κινήσωμεν τὴν χειρα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος δπότε θὰ αἰσθανθῶμεν ἀφῆς καὶ κινήσεως αἰσθῆμα. Τὰ ἀπτικὰ καὶ κινητικὰ αἰσθήματα εἰς τοὺς τυφλοὺς ἀποκτοῦν μεγάλην σαφήνειαν, συντελοῦντα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν ἐργασιῶν καὶ δεξιοτήτων. Οὕτω πολλοὶ τυφλοὶ ἀναγινώσκουν, κεντοῦν, ὁράπτουν, πλέκουν καὶ ἄλλας ἀκόμη χειροτεχνικὰς ἐργασίας ἐκτελοῦν, βοηθούμενοι μόνον ἀπὸ τὰ ἀπτικὰ καὶ κινητικὰ αἰσθήματα.

Ἐν γένει δὲ ἡ ἐκμάθησις οἰασδήποτε δεξιότητος, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖ κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τοῦ σώματος, στηρίζεται ἐπὶ τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων. Π. χ. διὰ νὰ μάθῃ κανεὶς ξυλουρ-

γρός, θὰ κόψῃ, θὰ προιονίσῃ κ.λ.π. τὸ ἔύλον. Αἱ κινήσεις δὲ αὗται θὰ γίνουν καλύτερα, ὅσον σαφέστερα εἶναι τὰ κινητικὰ αἰσθήματα καὶ ὅσον μακρότερον διατηρεῖ αὐτὰ ἡ μνήμη.

7. Ὁργανικὰ αἰσθήματα.

“Οταν ἡ καρδία ἡ ἄλλο ὁργανον πάθῃ βλάβην τινά, καθίσταται τοῦτο τελείως γνωστὸν ἡμῖν δι’ ἴδιων αἰσθημάτων, τὰ ἵποια καλοῦνται ὁργανικά. Τὰ ὁργανικὰ αἰσθήματα καθιστοῦν εἰς ἡμᾶς γνωστὴν τὴν κατάστασιν τῶν ὁργάνων τοῦ σώματος ἡμῶν. Τὰ αἰσθητήρια νεῦρα τῶν ὁργανικῶν αἰσθημάτων ἀπολήγονται εἰς τὰ ὁργανα ταῦτα. Τὰ αἰσθήματα τῆς πείνης, τῆς δίψης, τοῦ πυρετοῦ, τῆς δυσπνοίας κ.λ.π. εἶναι ὁργανικά.

Τὰ ὁργανικὰ αἰσθήματα ἔχουν σπουδαιότητα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς σωματικῆς ζωῆς, διότι ἀνευ αὐτῶν δὲν θὰ εἴχομεν γνῶσιν τῶν διαφόρων βλαβῶν τῶν ὁργάνων καὶ συγεπῶς δὲν θὰ προελαμβάνομεν τὴν καταστροφὴν τῶν ὁργάνων.

8. Γενικαὶ ἰδιότητες τῶν αἰσθημάτων.

Περιεχόμενον. Πᾶν αἴσθημα ἔχει ὥρισμένον περιεχόμενον, δπερ ἀποτελεῖ οὖσιῶδες γνώρισμα διὰ τοῦ ὅποίου διακρίνεται τῶν ἄλλων αἰσθημάτων τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως καὶ τῶν αἰσθημάτων ἄλλης αἰσθήσεως. Π. χ. ὁ κρότος ἔχει περιεχόμενον διάφορον ἀπὸ τὸν τριγμόν, σιγμόν, τόνον καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀκουστικὰ αἰσθήματα καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Ἡ ποικιλία τοῦ περιεχομένου τοῦ αἰσθήματος ὀφείλεται κατὰ πρώτον εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ δεύτερον εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ νευρικοῦ συστήματος εἰς τὸν ἀνθρωπον ἐγένετο βραδύτατα. Δηλαδὴ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἀρχάς, ὃς συμβαίνει σήμερον εἰς πολλὰ ἀτελῇ ζῶα, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ αἰσθητήριον νεῦρον μετεβίβαζε πάντα τὰ εἰδη τῶν ἐρεθισμῶν. Κατό-

πιν ὅμως σιγὰ σιγὰ ἐμορφώθησαν ἵδιαιτερα νεῦρα δι' ἔκάστην
ὅμαδα ἐρεθισμῶν προσαρμοσθέντα πρὸς αὐτούς, καὶ οὕτω π. χ.
τὰς παλμικὰς κινήσεις τοῦ αἰνέρος δέχονται τὰ δόπτικὰ μόνον
νεῦρα, τὰς δὲ τοῦ ἀέρος τὰ ἀκουστικά.

Ισχύς. Πᾶν αἴσθημα ἔχει καὶ ὡρισμένην ἴσχυν. Οὕτω ὅταν
κρατῶ 20 ὀκάδας βάρος μὲ τὴν μίαν χεῖρα καὶ 5 μὲ τὴν ἄλλην,
τὸ ἐκ τῶν 20 ὀκάδων αἴσθημα πιέσεως μοὶ φαίνεται ἴσχυρότερον
τοῦ ἐκ τῶν 5 ὀκάδων προερχομένου. Ἐπίσης αἴσθανομαι ἴσχυ-
ροτέραν τὴν λαμπρότητα τοῦ ἥλιακοῦ φωτὸς ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην.
Ἡ ἴσχὺς τοῦ αἴσθηματος ἔξαρταται ἐκ τῆς ἴσχύος τοῦ ἔξωτερικοῦ
ἐρεθισμοῦ, δηλαδὴ μεταβαλλομένης τῆς ἴσχύος τοῦ ἔξωτερικοῦ
ἐρεθισμοῦ μεταβάλλεται καὶ ἡ ἴσχὺς τοῦ αἴσθηματος.

Διάρκεια. Πᾶν αἴσθημα ἔχει ὡρισμένην διάρκειαν. Π. χ.
τὸ αἴσθημα τοῦ πόνου, τὸ δποῖον δοκιμάζω ὅταν κόψω τὸν
δάκτυλόν μου, διαρκεῖ περισσότερον ἀπὸ τὸ αἴσθημα τοῦ πόνου,
τὸ παραγόμενον ἀπὸ τὸ κέντημα τῆς βελόνης. Ἡ διάρκεια τοῦ
αἴσθηματος ἔξαρταται ἐκ τῆς διαρκείας τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ.
ὅ πληγωθεὶς δάκτυλος π. χ. θὰ πονῇ μέχρι τῆς θεραπείας του.

Ἐὰν τὸ αἴσθημα διαρκέσῃ μακρότερον χρόνον ὑφίσταται
μεταβολάς τινας: α') Ἐπειδὴ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ αἴσθητήριον
προσαρμόζεται καλύτερον εἰς τὸν ἔξωτερικὸν ἐρεθισμόν, τὸ
αἴσθημα γίνεται σαφέστερον. Π. χ. ὁ πληγωθεὶς στρατιώτης
κατ' ἀρχὰς δὲν αἴσθανται τοὺς πόνους τῆς πληγῆς, ἀργότερον
ὅμως αἴσθανται τούτους σαφέστατα.

β') Ἡ ἴσχὺς τοῦ αἴσθηματος ὑφίσταται κυμάνσεις. Π. χ.
Ἐὰν ἔξ αποστάσεώς τινος μόλις ἀκούωμεν τὸν κτύπον ὠρολο-
γίου, θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ κτύπος ἔχει διαλείψεις κανονικάς:
ἄλλοτε ἀκούομεν καὶ ἄλλοτε δὲν ἀκούομεν αὐτόν. Ἐὰν δὲ ὁ
ἐρεθισμὸς ἔξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, ἡ ἴσχὺς τοῦ
αἴσθηματος ἔλαττονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τέλος παύει. Π. χ.
ὅ θόρυβος τῆς ὄδοῦ μετά τινα χρόνον διαμονῆς παρ' αὐτῷ, παύει
νὰ μᾶς ἐνοχλῇ.

Τὰ φταινόμενα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὴν προσοχὴν μεθ' ἵς γίνονται συνειδητὰ τὰ αἰσθήματα καὶ εἰς τὴν κόπωσιν τοῦ αἰσθητηρίου. Οὕτω π. χ. ἡ προσοχὴ καθιστᾷ σαφέστερον τὸ αἴσθημα. Ἡ κυμαινομένη προσοχὴ προκαλεῖ τὰς διαλείψεις καὶ τὴν μὴ συνείδησιν τοῦ αἰσθήματος. Ἡ κόπωσις ἐπίσης συντελεῖ εἰς ταῦτα.

9. Τόνος τοῦ αἰσθήματος.

Οταν τρώγω ζάχαριν, μετὰ τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἥδεος αἰσθάνομαι καὶ εὐχαρίστησίν τινα· τὸ αἴσθημα τῆς πείνης προξενεῖ δυσαρέσκειαν· τὸ ἴσχυρὸν φῶς ἐπίσης. Τὸ αἴσθημα λοιπὸν τοῦ ἥδεος, τῆς πείνης καὶ τοῦ φωτὸς παρακολουθοῦνται ἀπὸ ἐν συναίσθημα. Οὕτω συμβάνει εἰς τὰ πλεῖστα αἰσθήματα. Τὸ συναίσθημα αὐτό, τὸ δποῖον παρακολουθεῖ τὸ αἴσθημα, ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε ὡς τρίτη γενικὴ ἰδιότης τοῦ αἰσθήματος, δημοαζομένη τόνος τοῦ αἰσθήματος. Δὲν εἶναι ὅμως ἰδιότης διότι, ἂν ἦτο τοιαύτη, ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἐμφανίζεται ἀμετάβλητος μετὰ ὀρισμένου τινὸς αἰσθήματος, δπερ δὲν συμβαίνει. Π. χ. τὸ ἐκ τῆς πόσεως ψυχροῦ ὕδατος αἴσθημα κατὰ μὲν τὸ θέρος προξενεῖ εὐχαρίστησιν, τὸν δὲ χειμῶνα δυσαρέσκειαν. Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ φαγητὸν ἄλλοτε μᾶς φαίνεται εὐχάριστον, ἄλλοτε ἀδιάφορον καὶ ἄλλοτε δυσάρεστον.

10. Σχέσις ἐρεθισμοῦ καὶ αἰσθήματος.

Ἐὰν πάραβάλωμεν τοὺς ἔξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς πρὸς τὸ ἔξ αυτῶν παραγόμενον αἴσθημα, θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οὐδόλως δημοιάζουν. Π. χ. ὁ ἐρεθισμὸς εἰς τὰ ἀκουστικὰ αἰσθήματα εἶναι παλικὴ κίνησις ὑλικῶν σωμάτων, τὸ δὲ αἴσθημα εἶναι ὁ ἥχος, κάτι δηλαδὴ ἔντελῶς διάφορον. Ἡ συστολὴ τοῦ στομάχου δὲν ἔχει καμμίαν δημοιότητα μὲ τὸ αἴσθημα τῆς πείνης, τὸ δποῖον προκαλεῖ. Τὸ αἴσθημα τοῦ πόνου δὲν ἔχει καμμίαν δημοιότητα

μὲ τὸ κέντημα τῆς βελόνης ἐπὶ τῆς ἐπιδεομίδος κ.λ.π. Οἱ ἔξω-
τερικοὶ ἐρεθισμοὶ εἰς δλα τὰ αἰσθήματα εἶναι πάντοτε κίνησις·
νίκικῶν μορίων. Τὰς κινήσεις ὅμως αὐτὰς ἡ ψυχὴ μεταφράζει.
τρόπον τινὰ εἰς τὴν γλῶσσάν της ὡς αἰσθήματα. Ὡστε ὁ ἔξω-
τερικὸς κόσμος, περὶ τοῦ ὅποιου μᾶς πληροφοροῦν αἱ αἰσθή-
σεις μας, δὲν εἶναι ὅπως αὗται παριστάνουν αὐτόν. Διὰ γὰ εύ-
ρεθῇ τὶ συμβαίνει πραγματικῶς ἐν τῷ ἔξωτερικῷ κόσμῳ, ἔχοειά-
σθη νὰ γίνῃ ἀμοιβαῖος ἔλεγχος τῶν αἰσθητηρίων. Π. χ. ὅταν
τὸ οὖς μᾶς λέγῃ «ἀκούω ἥχον», ὁ ὄφθαλμὸς βλέπει χορδὰς παλ-
λομένας, καὶ ὅταν τὸ ἐπιδεομικὸν αἰσθημα λέγῃ «πονῶ», ὁ
ὄφθαλμὸς βλέπει βελόνην πιέζουσαν τὴν ἐπιδεομίδα.

Δεύτερον παρατηροῦμεν, ὅτι δὲν αἰσθανόμεθα δλα τὰ εἴδη
τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. Π. χ. ὁ μαγνητισμὸς δι' οὐδεμιᾶς
αἰσθήσεως γίνεται αἰσθητός· ἐπίσης δὲν αἰσθανόμεθα τοὺς λίαν
ἀδυνάτους ἐρεθισμούς· ἵνα ἀκούσωμεν π. χ. ἥχον, πρέπει νὰ πα-
ράγῃ τὸ ἥχογόνον σῶμα τοῦλάχιστον 16 παλμικὰς κινήσεις κατὰ
δευτερόλεπτον. Ἐπίσης δὲ ἐὰν ὁ ἔξωτερικὸς ἐρεθισμὸς ὑπερβῇ
ῶρισμένον ὅριον, ἔχομεν μεταβολὴν τοῦ αἰσθήματος καὶ ἐνίστε
βλάβην τοῦ αἰσθητηρίου ὅργανου. Ἐὰν π. χ. τὸ ἥχογόνον σῶμα
παράγῃ ἄνω τῶν 38000 παλμῶν κατὰ δευτερόλεπτον, τότε ἔχο-
μεν αἰσθημα πόνου. Οἱ ἀτενίζων δὲ ἐπὶ πολλὴν ὕστεραν τὸν ἥλιον,
κινδυνεύει νὰ τυφλωθῇ. Αὐτὸ συμβαίνει δι' ὅλα τὰ αἰσθητήρια.
Ὑπάρχει λοιπὸν ἐν κατώτατον ὅριον τοῦ αἰσθητοῦ ἐρεθισμοῦ,
κάτωθεν τοῦ ὅποιου οὐδὲν αἰσθανόμεθα, καὶ ἐν ἀνώτατον, ἀνω-
θεν τοῦ ὅποιου ἐπίσης δὲν αἰσθανόμεθα αἰσθημά τι. Τὰ δύο
αὗτὰ ὅρια δὲν εἶναι τὰ αὗτὰ εἰς δλους τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε εἰς
πᾶσαν στιγμὴν παρὰ τῷ αὐτῷ ἀνθρώπῳ. Π. χ. ὅταν τις εἶναι
κουρασμένος, δὲν αἰσθάνεται ἀσθενεῖς ἔξωτερικοὺς ἐρεθισμούς.

Τρίτον παρατηροῦμεν ὅτι, αὐξανομένης τῆς ἴσχύος τοῦ ἔξω-
τερικοῦ ἐρεθισμοῦ, αὐξάνει καὶ ἡ ἴσχὺς τοῦ αἰσθήματος. Ἀνάγκη
ὅμως νὰ καθορισθῇ ποίαν αὐξησιν πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὸν
ἔξωτερικὸν ἐρεθισμὸν ἵνα αἰσθανθῶμεν ἴσχυρότερον αἰσθημα-

Πρὸς τοῦτο ἀς κάμωμεν τὸ ἔξῆς πείραμα. Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς ἐπὶ τραπέζης στηριζομένης χειρὸς ἀνθρώπου μὲ κεκλεισμένους δόφθαλμοὺς θέτομεν ἐν πρώτοις βάρος 100 γραμμαρίων, τὸ διποῖον βεβαίως παράγει ἐν αἰσθημα πιέσεως. Μετὰ ταῦτα θέτομεν ἄλλα μικρότερα βάρη καὶ ἐρωτῶμεν τὸν πειραματιζόμενον ἂν αἰσθάνεται ἵσχυρότερον αἴσθημα. Βάρη μικρότερα τῶν 10 γραμμαρίων δὲν ἐπιφέρουν αὔξησιν τῆς ἵσχύος τοῦ αἰσθήματος τῆς πιέσεως. Ἐπαναλαμβάνοντες τὸ πείραμα μὲ βάρη 150, 200, 250 καὶ 300 γραμμαρίων εὑρίσκομεν, ὅτι διὰ νὰ αἰσθανθῇ ἵσχυρότερον αἴσθημα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἀντιστοίχως περίπου 15, 20, 25 καὶ 30 γραμμάρια· οὗτοι ἔχομεν τὸν ἔξῆς πίνακα.

Ἐρεθισμὸς	Αὔξησις
E	dE
100	10
150	15
200	20
250	25
300	30

Αἱ δύο σειραὶ τῶν ἐρεθισμῶν εἶναι ἀνάλογοι, ὅ δὲ λόγος δύο ἀντιστοίχων εἶναι $\frac{1}{10}$.

Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ δεικνύει ὅτι, ὅταν ἔχωμεν αἴσθημα πιέσεως ἀπὸ ἔξωτερικὸν τινα ἐρεθισμόν, διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν αὔξησιν τῆς ἵσχύος τοῦ αἰσθήματος πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ προϋπάρχοντος ἐρεθισμοῦ.

"Αν παραστήσωμεν τὸν προϋπάρχοντα ἔξωτερικὸν ἐρεθισμὸν μὲ E καὶ μὲ dE τὴν ἀπαιτούμενην αὔξησιν τοῦ ἐρεθισμοῦ διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν ἵσχυρότερον αἴσθημα, τὸ ἔξαγόμενον ἐκφράζεται καὶ ὡς ἔξῆς, $\frac{dE}{E} = \sigma_{\text{ταθερόν}}$, ἦτοι δ λόγος τῆς αὔξησεως πρὸς τὸν ἐρεθισμὸν εἶναι σταθερός.

"Εγειναν δομοια πειράματα καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθημάτων ἴδιως δὲ τῶν δπτικῶν, ἀκουστικῶν καὶ θερμοκρασίας. Τὰ πειρά-

ματα ταῦτα ἀπέδειξαν ὅτι ἵσχυει μὲν ἡ σχέσις αὕτη μεταξὺ ἔξωτεροικοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τοῦ ἀντιστοίχου αἰσθημάτως, ἀλλὰ ὁ λόγος $\frac{dE}{E}$ ἔχει ἄλλην τιμὴν διὸ ἔκαστον εἶνας αἰσθημάτων· π. χ. διὰ τὰ ἀκουστικὰ εἶναι $1/3$.

Ἡ σχέσις αὕτη ὠνομάσθη νόμος τοῦ Weber καὶ Fechner ἐκ τῶν ἀνακαλυφάντων αὐτόν.

Ἐφαρμογὰς τοῦ νόμου τούτου ἔχουμεν πολλάς. Τὴν ἡμέραν δὲν βλέπομεν τὰ ἀστρα. Ὁ βρεγμένος δὲν φοβεῖται τὴν βροχήν. Ὅταν ἔχωμεν πόνον ἵσχυρὸν δὲν αἰσθαινόμεθα τὸν ἐλαφρόν. Ὅταν εἶναι θόρυβος, δὲν ἀκούεται ἡ φωνή μας κ.λ.π.

11. Σύνθεσις τῶν αἰσθημάτων.

Τὰ αἰσθήματα διαφόρων αἰσθήσεων συγχωνεύονται ἢ συνδέονται μεταξύ των ἀποτελοῦντα ἔνα σύνθετον ψυχικὸν φαινόμενον. Π. χ. ὅταν τρώγω μῆλον, αἰσθάνομαι γευστικὰ αἰσθήματα μετὰ δσφραγτικῶν, ἀπτικῶν, κινητικῶν, ἀκουστικῶν καὶ δπτικῶν, διότι συγχρόνως τὸ μῆλον ἐγγίζει τὴν γλῶσσαν, εἶναι δρατὸν καὶ ἡ μάσησις προκαλεῖ θύρουβόν τινα. Ἰδίως δὲ τὰ αἰσθήματα τῆς κινήσεως συνδέονται πάντοτε μετὰ τῶν ἄλλων; διότι διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν οἵονδήποτε ἐρεθισμὸν κάμνομεν κινήσεις τινὰς πρὸς προσαρμογὴν τῶν αἰσθητηρίων, καὶ διότι τὸ αἰσθήμα ὡς ψυχικὸν γεγονὸς ἀπολήγει εἰς κίνησίν τινα.

12. Χρησιμότης τῶν αἰσθήσεων.

Αἱ αἰσθήσεις προσφέρουν τὴν γνῶσιν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου συντελοῦσαι εἰς τὴν διατήρησιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Οὕτω τὰ δργανικὰ αἰσθήματα καθιστοῦν γνωστὴν τὴν κατάστασιν τῶν δργάνων τοῦ σώματος καὶ προειδοποιοῦν περὶ τῆς βλάβης. Τὰ γευστικὰ καὶ δσφραγτικὰ ἔξασκοῦν ἔπι τῶν εἰσαγομένων τροφῶν ἀποκρούοντα τὰς βλαβεράς.

Τὰ δερμικὰ καὶ κινητικὰ καθιστοῦν γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἡμετέρου καὶ ξεινού σώματος καὶ δίδουν μετὰ τῶν ὀπτικῶν τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου· διὸ αὐτῶν γίνονται ἀντιληπταὶ πολλαὶ ἴδι-
ότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου. Διὰ τῶν κινητικῶν αἰσθήματων
καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις διαφόρων κινήσεων. Τὰ ἀκου-
στικὰ καὶ ὀπτικὰ αἰσθήματα συντελοῦν εἰς τὴν περαιτέρω γνῶσιν
τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, διότι
διὸ αὐτῶν μανιθάνομεν τὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν εἶναι θησαυρισμέναι
ὅλαι αἱ γνώστεις. Τὰ αἰσθήματα λοιπὸν εἶναι τὸ θεμέλιον πάσης
γνῶσεως καὶ διὰ τοῦτο αἱ πρῶται ἀναπτυσσόμεναι πνευματικαὶ
δυνάμεις εἶναι αἱ αἰσθήσεις.

3. Αντίληψις.

Πειραματικαὶ 1. Ἐὰν κρούσωμεν κώδωνα πλησίον παιδίου ἥλι-
κίας τριῶν μηνῶν θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ παιδίον ἐκφράζει
μὲν διὰ κινήσεως φρέβον τινά, ὅλλα δὲν στρέφει τὴν κεφαλὴν
πρὸς τὸν θόρυβον, οὔτε ἐκτείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸν κώδωνα.

Πειραματικαὶ 2. Ἐὰν τὸ αὐτὸν πράξωμεν εἰς παιδίον ἥλικίας
πέντε μηνῶν θὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοῦτο στρέφει τὴν κεφα-
λὴν πρὸς τὸν θόρυβον καὶ ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τὴν ὁρθὴν
διεύθυνσιν πρὸς σύλληψιν τοῦ ἀντικειμένου.

Πειραματικαὶ 3. Ἐὰν κεντήσωμεν μὲν βελόνην τὴν χεῖρα τοῦ
πρώτου παιδίου, παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο κλαίει μέν, δὲν ἀποσύ-
ρει ὅμως αὐτήν. Ἐὰν πράξωμεν τὸ αὐτὸν εἰς ἔξαετές παιδίον, θὰ
ἀποσύρῃ τοῦτο τὴν χεῖρα.

Τὸ πρῶτον παιδίον ἥσθάνετο ἀναμφιβόλως τοὺς ἐρεθι-
σμούς, ὅλλα δὲν ἥδυνατο νὰ τοποθετήσῃ τὸ αἴσθημα ἐπὶ τοῦ
παράγοντος αὐτὸν ἔξωτερικοῦ ἐψευθισμοῦ, δὲν είχε δηλαδὴ συνεί-
δησιν ὅτι τὸ αἴσθημα τοῦτο προεκαλεῖτο ἀπὸ ὠρισμένον ἔξωτε-
ρικὸν ἐρεθισμὸν ἢ ἄλλως δὲν ἥδυνατο νὰ προβάλῃ πρὸς τὰ ἐκτὸς
τὸ αἴσθημα.

Τὰ ἄλλα παιδία μετὰ τοῦ αἰσθήματος εἶχον καὶ συνείδησιν διὰ τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ὀρισμένον ἔξωτερικὸν ἀντικείμενον. Διὸ ἀντὶ λέγομεν διὰ εἶχον ἀντίληψιν ἀντικείμενου.

Ἄντιληψις ἀντικείμενου εἶναι αἴσθημα τὸ δποῖον ἀναφέρομεν εἰς ἔξωτερικὸν ἀντικείμενον, ἢ αἴσθημα εἰς τὸ δποῖον προστίθεται ἡ γνῶσις, διὰ προέρχεται ἀπὸ ὀρισμένον ἔξωτερικὸν ἀντικείμενον. Οὕτω ἔχομεν ἀντίληψιν τῆς τραπέζης, τοῦ πίνακος, τοῦ σχολείου κ.λ.π.

Εἰς ἐπόμενον κεφάλαιον θὰ ἔξετάσωμεν λεπτομερέστερον περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἀντιλήψεως.

6. Ἡ παράστασις.

1. Τι εἶναι παράστασις καὶ εἰδη αὐτῆς.

Πείραμα 1. Παρατηροῦμεν ἀνθοδοχεῖόν τι. Κατόπιν μὲ κλειστοὺς ὄφθαλμοὺς προσπαθοῦμεν νὰ συνεχίσωμεν τὴν παρατήρησιν. Δὲν βλέπομεν βεβαίως αὐτό, ὅπως πρότερον, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν πολλὰ γνωρίσματα αὐτοῦ. Π. χ. νὰ εἴπωμεν διὰ τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα κ.λ.π. "Ομοιον συμβαίνει διὰ πᾶν ὀρατὸν ἀντικείμενον.

Πείραμα 2. Ακούομεν λόγους τινὰς καὶ ἄμα παύσουν νὰ ἀκούωνται δυνάμεθα ἀμέσως νὰ εἴπωμεν τί ἥκουσαμεν, ἢ μετὰ τὴν ἀκρόασιν μουσικῆς δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν μελῳδίαν. "Ομοιον συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα αἴσθηματα.

Τὰ πειράματα αὐτὰ ἀποδεικνύουν διὰ, μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἔξωτερικοῦ ἔρεθισμοῦ, παύει μὲν τὸ αἴσθημα α, διατηρεῖται δῆμως ἐν τῇ συνειδήσει ἄλλο γεγονός α' τὸ δποῖον θεωρεῖται διὰ παρήχθη ἀπὸ τὸ προηγούμενυν αἴσθημα, δηλαδὴ εἶναι παράγωγον ψυχικὸν γεγονός. Τὸ γεγονός α' εἶναι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἔξωφανισθέντος αἰσθήματος α, διότι καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ παύσαντος αἰσθήματος καὶ ὀνομάζεται παράστασις τοῦ αἰσθήματος α.

‘Ορισμός. ‘Η παράστασις εἶναι ψυχικὸν γεγονός, τὸ δποῖον θεωρεῖται ὡς ἀπεικόνισις προηγουμένου αἰσθήματος παύσαντος ἥδη.

Τὴν ὑπαρξίν παραστάσεων ἔξηγοῦμεν φυσιολογικῶς ὡς ἔξης. Εἰς τὸ περὶ αἰσθήματων εἴπομεν ὅτι κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ αἰσθήματος πρέπει ἔξωτερικός τις ἐρεθισμὸς νὰ προκαλέσῃ μεταβολήν τινα εἰς ὡρισμένον μέρος τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἔγκεφαλου. — Αφοῦ τώρα ἔχομεν παραστάσεις, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἡ μεταβολὴ αὗτη δὲν ἔξαφανίζεται ἐντελῶς, ἀλλ’ ἀφίνει ἵχνη τινὰ ἐπὶ τῶν κυττάρων. — Τὰ ἵχνη ταῦτα θὰ ὀνόμασωμεν προδιαθέσεις πρὸς παράστασιν. Αἱ προδιαθέσεις αὗται καθιστῶσι δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν τῶν παραστάσεων, διότι ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους ἐπαναφέρουν εἰς τὴν συνείδησιν τὸ ἔξαφανισθὲν αἴσθημα.

Δεύτερον διακρίνομεν παραστάσεις ἀπλᾶς καὶ συνθέτους. — Απλαῖ λέγονται ὅσαι παράγονται ἀπὸ μίαν ποιότητα αἰσθήματων, π. χ.. ἡ παράστασις ἐνὸς χρώματος εἶναι ἀπλῆ, ἐπίσης ἡ παράστασις ψύχους, πόνου κ.λ.π., σύνθετοι δὲ ὅσαι παράγονται ἀπὸ πολλὰς ποιότητας αἰσθήματων, π. χ. ἡ παράστασις τοῦ μήλου περιλαμβάνει τὰς παραστάσεις τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος, τῆς γεύσεως, τῆς ὀσφρήσεως κ.λ.π.

Τρίτον διακρίνομεν παραστάσεις διμοειδεῖς ἢ διμοίας καὶ παραστάσεις ἑτεροειδεῖς. Π. χ. ἡ παράστασις τοῦ κήπου μου καὶ ἡ τοῦ κήπου τοῦ γείτονος εἶναι διμοειδεῖς, διότι περιλαμβάνουν πολλὰ γνωρίσματα τὰ αὐτά, ἐπίσης ἡ παράστασις τῆς οἰκίας μου καὶ ἡ παράστασις ἄλλης οἰκίας.

Ἐτεροειδεῖς λέγονται αἱ παραστάσεις, τῶν δποίων τὰ μὴ κοινὰ γνωρίσματα ὑπερισχύουν τῶν κοινῶν, π. χ. ἡ παράστασις τοῦ λύκου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ παράστασις τῆς τραπέζης καὶ τοῦ πίλου.

Τέταρτον ἔχομεν παραστάσεις πραγμάτων καὶ παραστάσεις λέξεων. Αἱ παραστάσεις τῶν πραγμάτων εἶναι ἀπεικονίσεις αἰ-

σθημάτων προερχομένων ἀπὸ τοὺς ἔξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν πραγμάτων, αἱ δὲ τῶν λέξεων προέρχονται ἀπὸ αἰσθήματα ἐκ τῶν λέξεων. Π. χ. ἐὰν παρατηρήσωμεν τὰ ἔξης +, σινυός, ἀπὸ μὲν τὸ πρῶτον θὰ ἀποκτήσωμεν παράστασιν τοῦ πράγματος «σταυρός», ἀπὸ δὲ τὸ δεύτερον παράστασιν τῆς λέξεως «σινι φέρε».

Αἱ παραστάσεις τῶν λέξεων εἶναι διπτικαί, ἐὰν ἀπεκτήσουμεν αὐτὰς διὰ τῆς ὁράσεως, ὅκουστικαί, ἐὰν διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ κινητικαί, ἐὰν ἀπεκτήσαμεν αὐτὰς διὰ τῆς προφορᾶς ἢ διὰ τῆς γραψῆς.

2. Νόμοι τῆς ἀναπλάσεως ἢ τοῦ συνειδοῦ.

Ἡ ἀνάπλασις τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀκολουθεῖ τοὺς ἔξης νόμους.

Πρῶτος νόμος. Ὄταν ἵδω τὴν φωτογραφίαν τοῦ φίλου μου, ἐνθυμοῦμαι αὐτὸν τὸν ἴδιον, δηλαδὴ ἀναγνωρίζω αὐτόν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ φωτογραφία τοῦ φίλου μου ἔχει δημοιότερα πρὸς αὐτόν.³ Ἐπίσης, ὅταν αἰσθάνωμαι δσμήν τινα, λέγω ὅτι αὗτη εἶναι δσμὴ ρόδου, διότι τὸ νέον αἰσθήμα ἀνέπλασε τὸ δημοιόν πρὸς αὐτὸν παλαιόν, ἡ ἐκδρομὴ ἡ σημερινὴ τὴν περιουσιὴν κ.λ.π. Αἱ ἀναπλάσεις αὗται λέγομεν, ὅτι γίνονται κατὰ τὸν νόμον τῆς δημοιότητος, κατὰ τὸν δποῖον δύο δημοια ψυχικὰ γεγονότα ἔχουν τὴν ἰδιότητα τὸ ἐν νὰ ἀναπλάττῃ τὸ ἔτερον.

Δεύτερος νόμος. Ἡ παράστασις τοῦ προσώπου τοῦ φίλου μου, τὴν δποίαν μοῦ ἀνέπλασεν ἡ φωτογραφία του, ἀναπλάττει ἐπίσης τὸ ὄνομά του, τὴν οἰκογένειάν του, ἐπεισόδιά τινα τῆς ζωῆς του γνωστὰ εἰς ἐμὲ κ.λ.π. Ἡ παράστασις τῆς δσμῆς τοῦ ρόδου, τὴν δποίαν μοῦ ἀνέπλασε τὸ νέον αἰσθήμα, ἀναπλάττει τὸ σχῆμα τοῦ ρόδου, τὴν παράστασιν τοῦ χρώματος, τῶν φύλων, τῶν ἀκανθῶν κ.λ.π. Αἱ ἀναπλάσεις αὗται λέγομεν, ὅτι τε λοῦνται κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ, κατὰ τὸν δποῖον δύο γεγονότα, τὰ δποῖα παρουσιάσθησαν εἰς τὴν συνείδησιν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἢ διαδοχικῶς, ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ

άναπλάττουν ἄλληλα. Τῷ δνι ἡ παράστασις τοῦ προσώπου τοῦ φίλου μου καὶ ἡ τοῦ διοικητοῦ αὐτοῦ συνυπῆρξάν ποτε ἐν τῇ συνειδήσει. / ‘Ομοίως συνυπῇ ξι, ἡ παράστασις τοῦ φίλου μου καὶ ἡ τῆς οἰκογενείας τού ἦ· ὁ ἔπεισοδίων τῆς ζωῆς του·’ Επίσης ἡ παράστασις τῆς διοικητοῦ ωδού συνέβησε μὲ τὴν παράστασιν τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος, τῶν φύλλων καὶ ἀκανθῶν. Επίσης ἡ παράστασις τοῦ γράμματος αἱ ἀναπλάττει τὴν τοῦ β., καὶ ἡ τοῦ β τὴν τοῦ γ. κ.ο.κ., διότι ἄλλοτε κατὰ τὴν σειρὰν αὐτὴν ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ σινειδήσει μου.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ γίνονται καὶ αἱ ἔξης ἀναπλάσεις: δένδρον-καρπός, πρᾶγμα δινομα, δλον-μέρος, ἥλιος-θερμότης, $5 \times 5 = 25$, ἡ σειρὰ τῶν οιθυῶν 19, 20, 21, 22, 23 κ.λ.π. ἀστραπὴ-βροντή.

Οἱ δύο νόμοι εἶναι οὐσιωδῶς διάφοροι. Κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ τὰ ἀναπλατόμενα ψυχικὰ γεγονότα ἔχουν χρονικὴν μόνον ἐπαφήν, εἰς αὐτὴν δὲ διφείλεται ἡ ἀνάπλασις. Κατὰ τὸν νόμον διμοιότητος τὰ ἀναπλατόμενα ἔχουν γνωρίσματά τινα τὰ αὐτὰ καὶ δι’ αὐτῶν τελεῖται ἡ ἀνάπλασις: διφείλεται ἄρα αὐτῇ εἰς ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ οὐχὶ εἰς ἐξωτερικὴν χρονικὴν ἐπαφήν. Οἱ μὲν νόμοι τοῦ σιγχρονισμοῦ ἔχει μεγαλυτέραν περιοχὴν ἐφαρμογῆς, διότι οὐτιδήποτε ψυχικὰ γεγονότα δύνανται νὰ συνδεθοῦν δι’ ἀναπλασικῆς σχέσεως, ἀν ἀπλῶς συνυπάρξουν ἐν τῇ συνειδήσει, δὲ τῇ διμοιότητος μικροτέραν, διότι μόνον τὰ ψυχικὰ γεγονότα τὰ ἔχοντα γιωρίσματά τινα τὰ αὐτὰ δύνανται νὰ συνδεθῶσι δι’ ἀναπλασικῆς σχέσεως. Η ἔναρξις τῆς ἀναπλάσεως καθ’ ἑκάστην ἡμέραν γίνεται πρῶτον κατὰ τὸν νόμον τῆς διμοιότητος. Οὕτω π. χ. τὰ τὴν ἀφύπνισιν τὰ ἐκ τοῦ δωματίου μου προερχόμενα αἰσθήματα ἀναπλάττουν τὰς δομοίας χθεσινὰς παραστάσεις. Οὕτως ἀναγνωρίζω τὸ δωμάτιόν μου καὶ ἐμαυτόν.

Ἐξήγησις τοῦ νόμου τοῦ συγχρονισμοῦ. Εἴδομεν, διτι, διταν παράγεται αἰσθημά τι, γίνεται μεταβολὴ εἰς ὠρισμένον μέ-

ρος τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου, ἥτις θὰ είναι βεβαίως κίνησίς τις τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐὰν δύο αἰσθήματα α καὶ β είναι σύγχρονα ἢ διαδοχικά, αἱ ἀντίστοιχοι ὑλικαὶ μεταβολαὶ γίνονται ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν κυττάρων τῆς φαιᾶς οὖσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνδετικῶν νεύρων, μεταξὺ τῶν κέντρων εἰς τὰ δοιαὶ παράγονται τὰ αἰσθήματα. Ὅπως δηλαδὴ δεχόμεθα ὅτι ὁ ἔξωτερικὸς ἐρεθισμὸς διὰ τοῦ αἰσθητηρίου μεταδίδεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον, οὕτω δεχόμεθα, ὅτι δύο συγχρόνως ἡρεθισμένα μέρη τοῦ ἐγκεφάλου μεταδίδουν πρὸς ἄλληλα τὸν ἐρεθισμὸν διὰ τοῦ συνδετικοῦ νεύρου. Ἐὰν δὲ αὐτὸς γίνη πολλάκις τὸ συνδετικὸν νεῦρον ὑφίσταται σταθερωτέραν μεταβολήν, Μετὰ τὴν παῦσιν τῶν αἰσθημάτων ἐμάθομεν ὅτι παραμένουν ἐκ τῶν μεταβολῶν ἕχην τινά, τὰ δοιαὶ ὠνομάσαμεν προδιαθέσεις πρὸς παράστασιν. Αἱ προδιαθέσεις αὐταὶ θὰ εὑρίσκωνται ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς φαιᾶς οὖσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνδετικῶν νεύρων. Τώρα, ὅταν ἡ παράστασις τοῦ αἰσθημάτος αἱ ἀναπλασθῆ διὰ τινος τρόπου, θὰ προκληθῇ ἐρεθισμὸς ἐπὶ τοῦ ἕχοντος τῆς. Ὁ ἐρεθισμὸς οὗτος διὰ τοῦ συνδετικοῦ νεύρου θὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν ὑλικὴν βάσιν τῆς παραστάσεως β καὶ οὕτω θὰ ἀναπλασθῇ ἡ παράστασις τοῦ αἰσθημάτος β.

Ἡ σύνδεσις αὕτη γίνεται ὅχι μόνον μεταξὺ δύο συγχρόνων ἢ διαδοχικῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ συγχρόνων ἢ διαδοχικῶν παραστάσεων.

Ἐξήγησις τοῦ νόμου τῆς δμοιότητος. Ἔστω ὅτι τὸ γεγονός αἱ ἔκδρομὴ ἐφετεινή, παρήχθη εἰς τὴν συνείδησιν. Τοῦτο θὰ προκαλέσῃ βεβαίως εἰς μέρος τι ε τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου ἐρεθισμόν τινα, ὅτις ἔχει τάσιν νὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ μέρους ε ὑπάρχουν τόσαι διευθύνσεις, ὅσα καὶ συνδετικὰ νεῦρα ἀναχωροῦν ἀπὸ τὸ μέρος ε πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, διὰ τοῦτο ὁ ἐρεθισμὸς ἔχει πολλὰς ὅδους ν ἀκολουθήσῃ· ποίαν θὰ προτιμήσῃ;

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μᾶλλον

εύκολον δι^τ αὐτόν, δηλαδὴ τὴν ἄνευ ἐμποδίων ὅδόν, τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ ὅδὸς ἣν ἡκολούθησαν προηγουμένως οἵ πρὸς τὸν ἔρεθισμὸν ἐκ τοῦ γεγονότος αἱ δμοιοι, διότι τὸ νεῦρον αὐτὸν τὸ μεταφέρον τὸν ἔρεθισμὸν ἔχει προσαρμοσθῆ πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς δμοίους του. Οὕτως δὲ ἔρεθισμὸς θὰ φθάσῃ μέχρι τῆς θέσεως τοῦ ἐγκεφάλου δπου ἐδράζουν τὰ δμοια πρὸς τὸ α γεγονότα, ἐν τῶν δποίων θὰ ἀναπλάσῃ, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ περυσινὴ ἐκδρομή.

4. Πόθεν ἔξαρταται ἡ ισχὺς τῆς ἀναπλάσεως.

Ἡ ισχὺς τῆς ἀναπλάσεως ἔξαρταται :

α') ἐκ τῆς διαρκείας, καθ^τ ἦν δύο γεγονότα α καὶ β παρέμειναν εἰς τὴν συνείδησιν· δσον περισσότερον χρόνον παρέμειναν ταῦτα εἰς τὴν συνείδησιν, τόσον εὔκολώτερον καὶ ταχύτερον ἀναπλάττονται.

β') ἐκ τῆς συχνότητος. Ὅσον συχνότερα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπανῆλθον εἰς τὴν συνείδησιν, τόσον εὔκολώτερον ἀναπλάττονται. Ἡ ἐπανάληψις (δηλαδὴ ἡ συχνὴ ἐπάνοδος τῶν παραστάσεων εἰς τὴν συνείδησιν) εἶναι ἡ μήτηρ τῶν σπουδῶν. (Σενέκας).

γ') ἐκ τῆς προσοχῆς. Ἡ προσοχή, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρῳ, εἶνε δὲ ἀπαραίτητος ὅρος εἰς πᾶσαν πνευματικὴν λειτουργίαν. Διὰ τοῦτο δσον προσεκτικώτερον παρεστάθησαν ἐν ἡμῖν τὰ γεγονότα, τόσον εὔκολώτερον ἀναπλάττονται.

δ') ἐκ τοῦ συναισθήματος, τὸ δποίον συνεδέθη μὲ τὸ γεγονός α - β - γ - κ.λ.π. Γεγονὸς δηλ. τὸ δποίον ἐπροκάλεσεν ίσχυρὰν λύπην ἢ χαρὰν ἢ διήγειρεν ἐν γένει τὸ διαφέρον ἡμῶν, π.χ. ἡ καταστροφὴ τῆς Σμύρνης, δυσκόλως θὰ λησμονηθῇ ἀπὸ δσους εἰδόν αὐτὴν μὲ τὰ μάτια των, διότι συνεδέθη μὲ ίσχυρότατα συναισθήματα.

ε') ἐκ τοῦ χρόνου, δστις παρῆλθεν ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐμφανίσεως καὶ τῆς νέας ἀναπλάσεως. Ὅσον μακρότερος δὲ χρόνος οὖτος, τόσον δυσκολωτέρα ἡ ἀνάπλασις.

καὶ στ') ἐκ τῶν συνδέσεων τοῦ γεγονότος α μετ' ἄλλων.
"Αν δηλαδὴ τὸ γεγονός α συνεδέθη μὲ πολλὰ ἄλλα, ὑπάρχει με-
γαλύτερα εὐχολία καὶ πιθανότης νὰ ἀναπλασθῇ· π. χ. ὅταν τὸν
κανόνα τοῦ τόκου ἔφηρμόσαμεν εἰς πολλὰ παραδείγματα, εὐκο-
λώτερον ἐνθυμούμεθα αὐτόν.

5. Σημασία τῶν νόμων τοῦ συνειδοῦ.

"Ἐπὶ τῶν νόμων τοῦ συνειδοῦ στηρίζεται ἡ μόρφωσις συν-
θέτων αἰσθημάτων, ἀντιλήψεων, παραστάσεων καὶ ἐν γένει ψυ-
χικῶν γεγονότων. Π. χ. τὸ αἴσθημα τοῦ λείου εἶναι σύνδεσις
ὅπτικῶν καὶ κινητικῶν αἰσθημάτων· τὰ δισφραντικὰ καὶ γευστικὰ
αἰσθήματα συνδέονται καὶ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Διὰ νὰ
σχηματίσωμεν τὴν ἀντίληψιν σίουδήποτε ἀντικειμένου π. χ. τοῦ
σχολείου, πρέπει νὰ συνδέσωμεν τὰς μερικὰς ἀντιλήψεις τοῦ δι-
δασκάλου, τῶν μαθητῶν, τῶν μαθημάτων κ.λ.π. εἰς ἐν δλον.
"Ομοίως ἡ παράστασις τῆς οἰκίας μου ἔγινε διὰ συνθέσεως τῶν
μερικῶν παραστάσεων τῶν δωματίων, θυρῶν, παραθύρων, τοί-
χων κ.λ.π. εἰς ἐν δλον. "Η ἐντύπωσις μακρᾶς σειρᾶς παραστά-
σεων, π. χ. ἐνὸς διηγήματος, μιᾶς ίστορίας κ.λ.π. στηρίζεται εἰς
τοὺς νόμους τοῦ συνειδοῦ. Δύναμαι νὰ ἀπομνημονεύσω τὸ
σύμβολον τῆς πίστεως, διότι τὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι συνδεδεμένα
καὶ οὕτω ἔκαστον ἀναπλάττει τὸ ἐπόμενον. "Η σύνθεσις αὗτη
δύναται νὰ εἶναι διττή· 1) εἰς τὸ σύνθετον γεγονός νὰ διακρί-
νονται τὰ μέρη ἐξ ὃν τοῦτο ἀπετελέσθη. Π. χ. ἡ σειρὰ τοῦ συμ-
βόλου τῆς πίστεως, αἱ μερικαὶ παραστάσεις τῆς οἰκίας μου κ.τ.λ.
"Ἐν τοιαύῃ περιπτώσει ἡ σύνθεσις λέγεται **συμπλοκή**. 2) εἰς
τὸ σύνθετον γεγονός νὰ μὴ διακρίνονται τὰ μέρη αὐτοῦ· π. χ. εἰς
τὸ αἴσθημα τοῦ λείου δὲν χωρίζονται τὰ διπτικὰ ἀπὸ τῶν κινη-
τικῶν αἰσθημάτων· εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ σχήματος δὲν χωρίζον-
ται τὰ κινητικὰ καὶ διπτικὰ αἰσθήματα τὰ διποῖα τοῦτο περιέχει-
σταν βλέπωμεν διὰ δεκάτην φοράν ἀντικείμενόν τι καὶ τὸ ἀνα-

γνωρίζομεν, δὲν διακρίνομεν τὰς προηγουμένας τῆς ἀντιλήψεως παραστάσεις, αἱ δποῖαι περιέχονται εἰς τὴν νέαν ἀντίληψιν, ἀναπλαττόμεναι κατὰ τὸν νόμον τῆς διοιότητος. Ἐν τοιαύῃ περιπτώσει τὴν σύνθεσιν δνομάζομεν συγχώνευσιν.

Σ. Μνήμη.

1. Τί εἶναι μνήμη καὶ εἰδη αὐτῆς.

Ἐμάθομεν ὅτι, ὅταν ψυχικὸν γεγονός παραχθῇ εἰς τὴν συνείδησιν, δύναται μετὰ χρόνον τινὰ νὰ ἀναπλασθῇ. Πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐνέργειαι γίνονται· πρῶτον ἡ παραγωγὴ ἢ ἐντύπωσις τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος, δεύτερον ἡ διατήρησις αὐτοῦ καὶ τρίτον ἡ ἀναπλασις αὐτοῦ. Αἱ τρεῖς αὗται ἐνέργειαι ἀποτελοῦν τὴν μνήμην.

Μνήμη λοιπὸν εἶναι ἡ λειτουργία δι’ ᾧς τὰ ψυχικὰ γεγονότα ἐντυπώνονται, διατηροῦνται καὶ ἀναπλάττονται. Ἐκ τῶν τριῶν μερικῶν ἐνεργειῶν τῆς μνήμης σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ διατήρησις, ἐξ ᾧς ἔλαβε καὶ τὸ δνομα.

Αἱ παραστάσεις, ἐὰν κατὰ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει παρουσίαν των φέρωσι τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι εἶναι παλαιὰ γεγονότα, δύναμέν ται μνημονικαὶ παραστάσεις· ἐὰν τὸ γνώρισμα αὐτὸν ἐλλείπῃ, λέγονται φανταστικαὶ, δπως τὰ ψεύδη, αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις κ.λ.π. Ἐνίοτε συμβαίνει μνημονικὴ παράστασις νὰ μᾶς φαίνηται ὡς φανταστικὴ καὶ τὸ ἀντίστροφον.

Αἱ μνημονικαὶ παραστάσεις δὲν μένουν ἀμετάβλητοι κατὰ τὰς διαφόρους ἐν τῇ συνειδήσει ἐμφανίσεις, διότι χάνεται ἡ προστίθεται ποσότης σαφηνείας αὐτῶν ἢ τῶν συστατικῶν μερῶν των· διὰ τοῦτο λέγομεν περὶ ἀναπλάσεως αὐτῶν, δηλαδὴ ἀναδημιουργίας καὶ οὐχὶ ἀπλῆς ἐπανόδου. Π. χ. τὸ μάθημα τῆς Δευτέρας διαθητῆς ἐνθυμεῖται παρηλλαγμένον. Ἐὰν δοκιμάσωμεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν παλαιὰς γνώσεις, θὰ εὑρωμεν αὐτὰς πολὺ μεταβεβλημένας. Καὶ ὅσα κατὰ λέξιν ἀναπλάτομεν, ἐμφανίζονται

εἰς ἡμᾶς τώρα διάφορα, διότι μὲ τὴν πρόσοδον τῆς πνευματικῆς μορφώσεως αἱ λέξεις ἀπέκτησαν πλείονα σαφήνειαν, καὶ ἡ ἐκάστοτε μεταβαλλομένη διάθεσις καὶ τὸ διαφέρον ἡμῶν προσδίδει εἰς αὐτὰ νέον χρωματισμόν.

“Η ἔξετασις τῆς μνήμης πολλῶν ἀτόμων ἀπέδειξεν ὅτι ἔχομεν πολλὰ εἴδη μνήμης.

α') ‘**Ως πρὸς τὸ εἶδος τῶν διατηρουμένων παραστάσεων, μνήμην πραγμάτων, μνήμην λέξεων, μνήμην συναισθημάτων, μνήμην πράξεων.**’ Η μνήμη τῶν λέξεων καὶ τῶν πραγμάτων ὑποδιαιρεῖται εἰς δύτικήν, ἀκουστικήν καὶ πινητικήν.

β') ‘**Ως πρὸς τὸν χρόνον τῆς διατηρήσεως τῶν παραστάσεων, διακρίνομεν μνήμην ἀμεσούν καὶ μνήμην διαρκῆ.**’ Αμεσούν μνήμην ἔχει, δοτις ταχέως ἐντυπώνει κάτι ποῦ ἔμαθε, διαρκῆ δέ, δοτις ἐπὶ πολὺν χρόνον διατηρεῖ αὐτὸν εἰς τὴν μνήμην.

Π. χ. δοταν διηγηθῶμεν εἰς μαθητὰς μικράν τινα ἴστορίαν καὶ ζητήσωμεν ἀμέσως μετὰ τὴν διήγησιν νὰ ἐκθέσουν ταύτην, τότε δοκιμάζομεν τὴν ἀμεσούν αὐτῶν μνήμην, διότι μεταξὺ τῆς ἐντυπώσεως καὶ τῆς ἀναπλάσεως παρῆλθεν ὀλίγος χρόνος. Ἐπίσης ἔὰν προφέρωμεν εἰς αὐτοὺς τὰ γράμματα κ, α, δ, σ, β, ι, ξ, φ καὶ ζητήσωμεν νὰ μᾶς γράψουν πόσα καὶ ποια γράμματα ἥκουσαν, δ ἀριθμὸς τῶν συγκρατημέντων γραμμάτων μετρεῖ τὴν ἀμεσούν μνήμην. Κατὰ τὴν ἀμεσούν ταύτην μνήμην ἡ ἀναπλαστομένη παράστασις εἶναι ζωηρὰ συνέχεια τῆς ἀντιλήψεως.

Τῆς ἀμεσού μνήμης κάμνουν χρῆσιν καὶ τὰ σχολεῖα κατὰ τὴν ὑπαγόρευσιν.

‘Εὰν ζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς νὰ μᾶς εἴπουν μετὰ μίαν ὥραν ἢ περισσότερον τὸ διδαχθὲν μάθημα, τότε δοκιμάζομεν τὴν ἔμμεσον μνήμην των, διότι μεταξὺ τῆς ἐντυπώσεως καὶ τῆς ἀναπλάσεως παρῆλθεν ἀρκετὸς χρόνος.

Τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῆς μνήμης ἔχουν οἱ ἄνθρωποι εἰς διάφορον βαθμὸν ἀνεπτυγμένα. Μαθητής τις π. χ. δυσκολεύεται νὰ ἀποδώσῃ ἀμέσως τὸ διδαχθέν, διατηρεῖ δῆμως ἐπὶ μακρὸν χρό-

νον δ, τι καλῶς ἔμαθεν. Ἀλλος ἀποδίδει ἀμέσως δ, τι ἥκουσεν, ἀλλὰ μετὰ μίαν ἡμέραν τὸ λησμονεῖ. Ο πρῶτος λέγομεν ἔχει ἔμμεσον μνήμην, δ δεύτερος ἀμεσον.

γ') **Ως πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐντυπώσεως διακρίνομεν μνήμην μηχανικὴν καὶ κριτικὴν.** Εάν δώσωμεν εἰς μαθητὰς νὰ ἐντυπώσουν 10 συλλαβὰς ἀνευ σημασίας ἢ δέκα γράμματα ἢ καὶ 10 λέξεις ἀσχέτους πρὸς ἄλληλας, τότε δοκιμάζομεν τὴν μηχανικὴν των μνήμην, διότι αἱ δέκα αὗται ἐντυπώσεις δὲν ἔχουν μεταξύ των καμμίαν λογικὴν σχέσιν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχουν κανὲν νόημα. Η ἐντύπωσις τῆς σειρᾶς των θὰ στηριχθῇ μόνιν εἰς τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ (διαδοχῆς). Ο ἀπομνημονεύων εὐκόλως τοιαύτας ἀνευ ἑνιαίου νοήματος σειρᾶς λέγομεν δτι ἔχει μηχανικὴν μνήμην. Οἱ μαθηταὶ οἱ ὅποιοι ἀπομνημονεύουν μάθημα τὸ ὅποιον δὲν κατενόησαν χρησιμοποιοῦν τὴν μηχανικὴν μνήμην καὶ δι' αὐτοὺς λέγεται δτι παπαγαλίζουν, δηλαδή, ὅπως τὸ γνωστὸν πτηνόν, ἐπαναλαμβάνουν φράσεις τὰς ὅποιας δὲν ἦννόησαν. Εάν δμως εἰς τοὺς μαθητὰς δώσωμεν νὰ ἀπομνημονεύσουν μάθημα τὸ ὅποιον τελείως κατενόησαν, π. χ. τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀρχιμήδους μετὰ τῶν πειραμάτων, τότε θὰ χρησιμοποιήσουν κυρίως τὴν κριτικὴν μνήμην, ἥτις διατηρεῖ σειρὰν παραστάσεων αἴτινες ἔχουσιν ἀναμεταξύ των λογικὴν σχέσιν. Διὰ τῆς κριτικῆς μνήμης δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν δλόκληρον ἐπιστήμην ἥτις ἀποτελεῖ ἐν σύστημα νοημάτων.

2. *Μνημονικοὶ τύποι.*

Κατέταξαν τοὺς ἀνθρώπους ὡς πρὸς τὴν μνήμην εἰς διαφόρους τύπους, τοὺς ὅποιους ὠνόμασαν μνημονικοὺς τύπους. Ἐν πρώτοις διακρίνομεν τὸν **μνημονικὸν τύπον τῶν παραστάσεων τῶν ἀντικειμένων.** Οὗτος διατηρεῖ καὶ ἀναπλάττει τὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων, σκέπτεται δι' αὐτῶν, δσάκις δὲ λέξεις δηλωτικὴ πράγματος ἔρχεται εἰς τὴν συνείδησιν, ἀναπλάττει

συγκεκριμένας παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Ὁ διὰ τοιούτων παραστάσεων σκεπτόμενος εἶναι συνήθως βραδὺς εἰς τὴν κατανόησιν ή εἰς τὴν διὰ λέξεων ἔκμεσιν. Οἱ παῖδες ἐν ἀρχῇ ἀνήκουν εἰς αὐτὸν τὸν τύπον, διανοοῦνται δηλ. μὲν παραστάσεις πραγμάτων. Οὕτως δταν ζητήσωμεν νὰ μᾶς εἴπουν τί ἐνθυμοῦνται δταν ἀκούουν προφερομένας ὑφ' ἡμῶν τὰς λέξεις ἀσπρο, αὐτοκίνητο, τραπέζι, θὰ μᾶς ἀπαντήσουν μὲ συγκεκριμένας παραστάσεις: ἀσπρο = θυμοῦμαι τὸ ἀσπρο μου φόρεμα, αὐτοκίνητο = θυμοῦμαι τὸ αὐτοκίνητο ποῦ πήγαμε στὸ Χαλάνδρι, τραπέζι = θυμοῦμαι τὸ τραπέζι ποῦ τρῶμε.

Ο μνημονικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων ὑποδιαιρεῖται εἰς δπτικὸν τύπον, εἰς ἀκουστικὸν καὶ κινητικόν, ἐφ' ὅσον ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν ἀνάπλασιν δπτικαὶ παραστάσεις ἀντικειμένων, ἀκουστικαὶ ή κινητικαί. Κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἄνθρωποι ἀνήκουν εἰς τὸν δπτικὸν τύπον τῶν ἀντικειμένων, διότι ή δρασις κυρίως χοησιμοποιεῖται πρὸς γνῶσιν τῶν ἴδιοτήτων τῶν πραγμάτων. Ἐν τούτοις, δταν ή δρασις ἔλλειπει, ώ; συμβαίνει εἰς τοὺς τυφλούς, αἱ κινητικαὶ καὶ δπτικαὶ παραστάσεις κατέχουν ἔξεχουσαν θέσιν εἰς τὴν μνήμην.

Καθαρὸς δπτικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ὁ ἀναπλάτων τὰς δπτικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων, ώ; νὰ ἥσαν αὐτὰ πρὸ τῶν δφθαλμῶν του. Ο "Αγγλος ζωγράφος Martin ጀβλεπε τόσον ζωηρῶς τὰς εἰκόνας, τὰς δποίας ἐζωγράφιζεν, ὕστε, διε παρενέβη τις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς φανταστικῆς εἰκόνος, παρενάλεσε τοῦτον νὰ παραμερίσῃ. Ο Claude Lorrain ἐζωγράφιζε τὰς εἰκόνας τοπείων ἀπὸ μνήμης. Η ίστορία ἀναφέρει καὶ πολλοὺς ἄλλους διαπρεπεῖς ζωγράφους, οἵτινες εἶχον ζωηροτάτας δπτικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Υπάρχουν παῖκται ζατρικίου, οἵτινες παίζουν μὲ κλειστοὺς δφθαλμούς.

Καθαρὸς ἀκουστικὸς τύπος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἔκεινος, εἰς τὸν δποίον ἐπικρατοῦσιν αἱ ἀκουστικαὶ παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Εἰς αὐτοὺς ἀγήκουν οἱ μεγάλοι μουσουργοί. Ο

Καθηγητής Deldocf ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ «δταν γράφω, νομίζω, δτι διαλέγομαι μετὰ φανταστικοῦ προσώπου».

Καθαρὸς κινητικὸς τύπος ἀντικειμένων εἶναι ὁ διατηρῶν ἐν τῇ μνήμῃ τὰς κινητικὰς παραστάσεις τῶν ἀντικειμένων. Οὗτος ἀποκτᾷ εὐκόλως οἰανδήποτε δεξιότητα χροοῦ, χειροτεχνίας καὶ γυμναστικῆς. Τὸν τύπον τοῦτον εὑρίσκομεν συχνότατα εἰς τυφλούς. Ἡ Laura Brighman τυφλὴ οὖσα ἦδύνατο νὰ διακρίνῃ τὰ χρώματα τῶν νημάτων ἀτινα μετεχειρίζετο, ἔμαθε τὸ ράπτειν, τὸ κεντᾶν, τὸ πλέκειν, παρακολουθοῦσα διὰ τῆς χειρός της τὰς κινήσεις τῶν χειρῶν τῆς μητρός της. Ἡ Hellen Keller, τυφλὴ καὶ κωφάλαλος, κατώρθωσε διὰ τῆς κινητικῆς μνήμης νὰ ὑποστῇ μετ' ἐπιτυχίας διδακτορικὰς ἔξετάσεις.

Καθαρὸς δπτικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν ἄριστα τὰς δπτικὰς παραστάσεις τῶν λέξεων. Οὗτος μανθάνει τὰς λέξεις διὰ τῶν δφθαλμῶν, δρθιογραφεῖ εὐκόλως; ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναγινώσκῃ σιωπηρῶς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ἀριθμομνήμων "Ελλην Διαμάντης, ὅστις ἦδύνατο νὰ ἀπομνημονεύῃ 200 γεγραμμένους ἀριθμούς, ἀφ' οὗ ἔρριπτε ταχὺ βλέμμα ἐπ' αὐτῶν.

Καθαρὸς ἀκουστικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν ἄριστα ἐν τῇ μνήμῃ τοὺς φθόγγους τῶν λέξεων. Οὗτος δύναται νὰ ἔκμαθῃ πολλὰς γλώσσας. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθριδάτης ἐγνώριζε 22 γλώσσας, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμαθε διὰ τῆς ἀκοῆς ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν 20,000 Ἀθηναίων πολιτῶν, ἐπίσης ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Καῖσαρ ἐγνώριζον πάντα τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν των. Ὁ ἀκουστικὸς τύπος δταν σκέπτεται, νομίζει, δτι ἀκούει φωνὰς ὁμιλούσας πρὸς αὐτόν, ἀγαπᾷ δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ μεγαλοφόνως.

Καθαρὸς κινητικὸς τύπος λέξεων εἶναι ὁ διατηρῶν κατὰ προτίμησιν τὰς παραστάσεις τῶν προφερομένων ἥ γραφομένων ὕπ' αὐτοῦ λέξεων. Οὗτος, δταν σκέπτεται, κινεῖ ἀσυνειδήτως τὰ γλωσσικὰ ὅργανα, ἀγαπᾷ δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ προφέρων ἐσωτερι-

κῶς τὰς λέξεις καὶ μανθάνει τὴν ὁρμογραφίαν τῶν λέξεων διὰ τῆς γραφῆς.

Τοιοῦτος ἦτο π. χ. ὁ ἀριθμομνήμων Inaudi ὅστις ἡδύνατο ἐκ μνήμης νὰ ἔκτελέσῃ πράξεις πολλαπλασιασμῶν μὲ παράγοντας ἔχοντας 20 ψηφία.

Οἱ καθαροὶ τύποι εἶναι σπάνιοι. Συγήθως παρουσιάζονται οἱ λεγόμενοι **μεικτοὶ τύποι**, παρὰ τοῖς ὅποιοις ἐπικρατοῦν δύο ἢ καὶ περισσότερα εἴδη τῶν παραστάσεων. Ὁ συνηθέστερος μεικτὸς τύπος τῶν λέξεων εἶναι ὁ **ἀκονυστικοκινητικός**.

8. Φαντασία.

Παραδείγματα. Ὁ ποιητὴς Σολωμὸς ἐφαντάσθη τὴν Ἐλευθερίαν «βγαλμένη ἀπ’ τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων». ἐπίσης τὴν ἐφαντάσθη μὲ σπαθί, κ.τ.λ.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ θεοὶ κατοικοῦν ἐπὶ τοῦ Ὄλύμπου. Ἐνα παιδάκι παίζει μὲ τὴν κούκλα ὡς νὰ εἶναι ἡ κούκλα ἀληθινὸς ἀνθρώπος. Οἱ μαθηταὶ γράφουν μίαν σύνθεσιν ἐλευθέρων «περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης». Ἀκούοντες ἢ ἀναγινώσκοντες τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως τῶν Παρισίων σχηματίζομεν φαντασικὴν εἰκόνα αὐτῆς.

Εἰς ὅλα τὰ παραδείγματα ταῦτα αἱ παραστάσεις εἶναι φαντασικαὶ διότι ἐλλείπει ἀπὸ αὐτὰς τὸ γνώρισμα ὅτι εἶναι ἀπεικόνισις προηγουμένων ψυχικῶν γεγονότων.

Αἱ φαντασικαὶ παραστάσεις παράγονται ἀπὸ μίαν λειτουργίαν, ἢ ὅποια λέγεται **φαντασία**.

Διὰ νὰ εὑρωμεν τὰς μερικὰς ἐνεργείας τῆς φαντασίας ἀς ἔξετάσωμεν πῶς μορφώνονται αἱ φαντασικαὶ παραστάσεις. Πρὸς τοῦτο λαμβάνομεν ὡς παράδειγμα τὴν σύνθεσιν «περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης». Πῶς ἔκαμαν αὐτὴν οἱ μαθηταί; Ἐν πρώτοις ἀνέπλασαν ὅσα ἤκουσαν ἀπὸ τοὺς καθηγητάς των, ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὴν οἰκογένειαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἢ καὶ ὅσα οἱ ἕδιοι ἀντελήφθησαν. Τὰς μνημονικὰς ταύτας παρα-

στάσεις δὲν ἔλαβον ὀλοκλήρους ὡς ἀνεπλάσθησαν, ἀλλὰ ἀνέλυσαν αὐτάς, κρατήσαντες μόνον μέρος τι αὐτῶν, τὸ διποίον ἐθεώρησαν χρήσιμον. Τὰ μέρη τὰ δποῖα ἐκράτησαν ἀπὸ τὰς διαφόρους αὐτὰς μνημονικὰς παραστάσεις συνέδεσαν εἰς λογικὴν σειράν. Οὕτω ἐγένοντο τρεῖς ἐνέργειαι: 1) Ἀνάπλασις μνημονικῶν παραστάσεων, 2) Ἀνάλυσις αὐτῶν, 3) Νέα σύνθεσις αὐτῶν. Ὁμοίως συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα παραδείγματα.

Φαντασία λοιπὸν εἶναι ἀνάπλασις, ἀνάλυσις, καὶ νέα σύνθεσις τῶν μνημονικῶν παραστάσεων. Ἐκ τῶν τριῶν ἐνεργειῶν τῆς φαντασίας σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ σύνθεσις.

Προσθετικὴ φαντασία. Ἐνα παιδὶ ἔχει ἐν ἔύλον ὑπὸ τὰ σκέλη του καὶ τρέχει. Τὸ ἔύλον εἶναι τὸ ἄλλο γ καὶ αὐτὸ δ καβαλάρης. Τὸ παιδὶ ἐνεψύχωσε τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἔύλου μὲ τὴν παράστασιν ἵππου. Τὴν νύκτα εἰς τὸ σκότος εἴδε δένδρον καὶ τὸ ἔξελαβεν ὡς σῶμα ἀνθρώπου (φάντασμα). Ὁ οὐρανός προσθέτει εἰς τὸν ἕαυτόν του χαρακτῆρα τελειότητος (φαντασμένος). Εἰς τὰ ἄνω παραδείγματα ἡ φαντασία λέγεται προσθετική, διότι προσθέτει εἰς τὴν ἀντίληψιν παραστάσεις, καὶ οὕτω συνθέτει νέον τι. Ἡ ἀνάγνωσις πάντων τῶν συμβόλων τελείται διὰ τῆς προσθετικῆς φαντασίας· π.χ. τῶν γραμμάτων, τῶν ἀριθμῶν, τῶν γρίφων, τῆς ζωγραφικῆς, τῶν σχεδιαγραμμάτων, τῶν χαρτῶν. Ἐπίσης ἡ προσθήκη λεπτομερειῶν εἰς ἐν πραγματικὸν γεγονός.

Ἀφαιρετικὴ φαντασία λαμβάνει χώραν, διαν ἀπὸ μνημονικὴν παραστασιν ἀφαιρέσσωμεν πολλὰ στοιχεῖα. Π. χ. περίληψις μακροῦ ἔργου εἶναι προϊὸν τῆς ἀφαιρετικῆς φαντασίας. *Εἰς τὴν συνδυαστικὴν τέλος φαντασίαν* ἐκδηλοῦνται πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τῆς φαντασίας, ὡς ὅρίσαμεν αὐτὰς ἄνω. Τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν, τῶν ζωγράφων καὶ τῶν μουσουργῶν εἶναι προϊόντα τῆς συνδυαστικῆς φαντασίας, ὡς καὶ τὰ διάφορα ψεύδη.

Ἡ ἐνέργεια τῆς φαντασίας προέρχεται ἐνίοτε ἀπὸ ἀτέλειαν τῆς μνήμης, ἥτις ἀφήνει πολλὰ χάσματα εἰς τὰς μνημονικὰς παρα-

στάσεις, ἀναγκάζουσα τὴν φαντασίαν νὰ συμπληρώσῃ αὐτάς.

“Ως φαίνεται ἐκ τῶν προηγούμενων παραδειγμάτων, ἡ φαντασία λαμβάνει τὸ ὑλικὸν ἐκ τῶν μνημονικῶν παραστάσεων. Ο μουσουργὸς μὲ τοὺς γνωστοὺς εἰς αὐτὸν φθόγγους συνθέτει διαφόρους μελῳδίας, δ ποιητής ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως σχηματίζει τὸς ποιητικὰς εἰκόνας του. Μὲ τὰ 24 γράμματα τοῦ ἄλφαβήτου ἔγραψησαν πολλὰ βιβλία. “Ωστε τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας δὲν περιέχουν νέον τι στοιχεῖον, ἀλλὰ νέαν μόνον σύνθεσιν. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἔξηγήσωμεν δλα τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας δι’ αὐτοῦ τοῦ τρόπου. Ο Μόζαρτ ἐν ἡλικίᾳ 4 ἐτῶν ἔξετέλεσε σύνθεσιν πόθεν ἤντλησεν οὖτος τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς κανόνας, οὓς ἤγνωε; ‘Επίσης καὶ εἰς ἄλλους μεγαλοφυεῖς ἡ πηγὴ ἔξ οὗς ἤντλησαν θὰ μείνῃ ἀνεξερεύνητος, ἐκτὸς ἂν δεκθῶμεν, δτι ἀντλοῦν ἐκ θείας πηγῆς (ἔμπνεύσεως), ἢ κληρονομικότητος.

“Η φαντασία λέγεται **παθητική**, δταν ἡ ἀνάπλασις καὶ σύνθεσις τῶν φανταστικῶν παραστάσεων τελεῖται ἀφ’ ἐαυτῆς, χωρὶς νὰ συνεργάζεται ἡ κυρίως βούλησις. Κατὰ ταύτην οἱ φανταστικοὶ σχηματισμοὶ ἀνέρχονται καὶ παρέρχονται ἐλεύθεροι. ‘Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη λέγομεν, δτι τὸ ἀτομον εἶναι ἔρμαιον τῆς φαντασίας τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ ὀνειροπολήματα καὶ εἰς τὰ ἄβουλα σχέδια τοῦ μέλλοντος.

“Η φαντασία λέγεται **ἐνεργητική**, δταν τελῆται τῇ συνεργείᾳ τῆς βούλήσεως. Κατὰ ταύτην οἱ φανταστικοὶ σχηματισμοὶ γίνονται συμφώνως πρὸς ἕνα σκοπὸν καὶ σχέδιον. Ο ποιητής Σολωμός, δ συνθέσας τὸν ὅμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, εἶχε σκοπὸν νὰ διεγείρῃ πατριωτικὸν συναίσθημα, πρὸς ἐπιτυχίαν δ’ αὐτοῦ ἔξελεξε καὶ τὰς καταλληλοτέρας εἰκόνας, μεταφορικὰς ἐκφράσεις κτλ., ὃς συνέβη καὶ εἰς τὸ παράδειγμα τῆς γραφῆς τῆς ἐλευθέριας συνθέσεως κλπ.

“Η φαντασία ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα· α’) διὰ τὴν γνῶσιν. Μέγα μέρσε τῶν γνώσεων ἀποκτᾶται οὖχὶ διὰ τῆς ἴδιας ἥμῶν ἀντιλήψεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου, προφορικοῦ ἢ γραπτοῦ.

*Αλλ' ἔταν θέλωμεν ἡ διὰ λέξεων γνῶσις νὰ μὴ μένῃ κενή γνῶσις λέξεων, πρέπει ἡ φαντασία, ὅταν ἀκούωμεν ἢ ἀναγινώσκωμεν τὰς λέξεις, νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀντιστοίχους εἰκόνας τῶν πραγμάτων τῆς διηγήσεως ἢ τῆς περιγραφῆς. Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν ἐπιστημονικῶν νόμων πρὸν ἢ γνωσθοῦν παρεστάθησαν διὰ τῆς φαντασίας ὡς ὑποθέσεις. β') *Ἐπίσης ἡ καλαισθητικὴ ἀπόλαυσις ἐνὸς ἔργου τέχνης τελεῖται διὰ τῆς φαντασίας, διότι ἐκ τῆς ἰδικῆς μας συναισθηματικῆς ζωῆς δίδομεν καὶ εἰς τὸ ἔργον τοιαύτην. γ') Διὰ τῆς φαντασίας συναισθητόμεθα προσέτι τὴν λύπην καὶ χαρὰν τῶν ἀλλων, διότι μεταθέτομεν τὰ ἡμέτερα συναισθήματα εἰς τὰ ἔνα πρόσωπα. δ') Διὰ τὴν βούλησιν ἔχει μεγάλην σημασίαν ἡ φαντασία, διότι δημιουργεῖ εἰκόνας τελειοτέρας καταστάσεως (ἰδεώδη), πρὸς ἄ τείνει ἡ βούλησις. Όμοιώς διὰ τῆς φαντασίας ἀπολαύομεν ἐκ τῶν προτέρων προσδοκωμένης εὐτυχίας, ἢν προσπαθοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν, καὶ διὰ τῆς φαντασίας σχηματίζομεν εἰκόνας τῶν κακῶν συνεπειῶν μιᾶς πράξεως, αἵτινες οὕτω ἐμποδίζουν ἡμᾶς ἀπὸ αὐτήν.

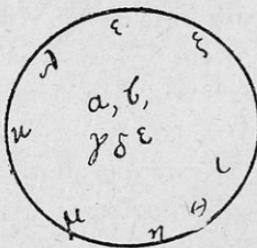
9. Περὶ προσοχῆς.

1. Τί εἶναι προσοχὴ.

*Ἐξωτερικῶς. *Εὰν παρατηρήσωμεν μαθητὰς προσέχοντας εἰς τοὺς λόγους τοῦ καθηγητοῦ των βλέπομεν ὅτι οἱ ὁφθαλμοί των εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὸν καθηγητήν, παρακολουθοῦν διὰ τῶν ὁφθαλμῶν τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα, ἐπίσης κάμνουν κινήσεις τινὰς διὰ νὰ ἀκούσουν καὶ ἵδουν καλύτερα. *Εκτὸς τούτου ἀπωθοῦν τὰς τυχὸν ἐνοχλήσεις ἐκ μέρους τῶν συμμαθητῶν των, οἱ ὅποιοι ἐμποδίζουν αὐτοὺς νὰ βλέπουν καὶ ἀκούουν καλῶς. *Η ὅλη ἐξωτερικὴ ἀστάσις των δεικνύει ὅτι θέλουν νὰ βλέπουν ὅτι γράφει καὶ νὰ ἀκούουν ὅτι λέγει ὁ καθηγητής. Αἱ κινήσεις δὲ τὰς ὅποιας κάμνουν εἶναι κινήσεις προσαρ-

μοιγῆς τῶν αἰσθητηρίων τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, οἵ δποῖοι προέρχονται ἀπὸ τὸν καθηγητήν.

Ἐσωτερικῶς. Τί συμβαίνει ὅμως εἰς τὴν στιγμαίαν συνείδησιν τῶν μαθητῶν; Αὐτὸς θὰ μᾶς τὸ εἶπον οἱ Ἄδιοι ἢ θὰ τὸ συμπεράνη ἔκαστος ἡμῶν δι' αὐτοπαρατηρήσεως. Τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν, οἵ δποῖοι προσέχουν εἰς τὸν καθηγητήν, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀκουστικὰς ἀντιλήψεις τῶν λόγων τοῦ καθηγήτοῦ καὶ δπτικὰς ἀντιλήψεις τῶν πράξεών του καὶ τοῦ

Σχ. 5.

α, β, γ, δ = δπτικὸν σημεῖον.

προσώπου του, ἐπίσης ἀπὸ ἀντιλήψεις ἀντικειμένων τινῶν τῆς αἰθούσης, τοῦ πίνακος, τῆς ἔδρας καὶ τῶν συμμαθητῶν των καὶ ἀπὸ παραστάσεις, τὰς δποίας αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἀναπλάττουν. Ἐκ τῶν ψυχικῶν αὐτῶν γεγονότων τινὰ φαίνονται σαφέστερα, εὐκρινέστερα καὶ ζωηρότερα⁽¹⁾ τῶν ἄλλων, ταῦτα δὲ εἴναι αἱ ἀντιλήψεις τῶν λόγων τοῦ διδασκάλου εἰς τοὺς δποίους προσέχουν. Ταῦτα λέγομεν, ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ δπτικὸν σημεῖον ἢ τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως.

Οσάκις λοιπὸν προσέχωμεν σιμβαίνει, ὥστε εἰς τὴν συνεί-

(1) Σαφές ψυχικὸν γεγονός λέγομεν ἐκεῖνο τοῦ δποίου γνωρίζομεν τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, εὐκρινὲς ἐκεῖνο τὸ δποῖον δὲν συγχέομεν με ἄλλα καὶ ζωηρὸν ἐκεῖνο τὸ δποῖον συνοδεύεται μὲ κάποιο συναίσθημα.

δησιν ἡμῶν τινὰ τῶν ψυχικῶν γεγονότων νὰ ἀποκτοῦν σαφήνειαν, εὐκρίνειαν καὶ ζωηρότητα ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων.

Τὴν ψυχικὴν ταύτην λειτουργίαν, ἡ ὅποια προκαλεῖ τὴν σαφήνειαν, εὐκρίνειαν καὶ ζωηρότητα ψυχικῶν τινων γεγονότων ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων δύνομάξομεν προσοχῆν.

Τὸ δπτικὸν κέντρον τῆς συνειδήσεως ἀσκεῖ κυριαρχίαν τινὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν γεγονότων, συνειδητῶν ἢ μή. Ἡ κυριαρχία αὕτη συνίσταται εἰς τὸ δι’ αὐτοῦ ἀναπλάτονται συγγενεῖς πρὸς τὴν διμάδα τοῦ κέντρου παραστάσεις, καλύνονται δὲ ἡ ἀνέλθουν εἰς τὴν συνείδησιν αἱ μὴ συγγενεῖς. Οὗτω πως τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον πρὸς ὃ εἰς στιγμήν τινα στρέφεται ἢ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Π. χ. ὁ προσέχων εἰς τὴν μουσικὴν συναυλίαν λησμονεῖ πρὸς στιγμὴν πάντα τὰ ἄλλα καὶ μόνον ἀναπλάτει δόσα εἶναι σχετικὰ ἢ δημοια πρὸς δόσα ἀκούει. Ἐπίσης ὁ προσέχων εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος λέγομεν δτι ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτοῦ.

Ἡ προσοχὴ εἶναι ὁ ἀπαραίτητος δρός πάσης ἄλλης πνευματικῆς λειτουργίας. Ἡ ἀντίληψις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία λειτουργοῦν μόνον ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ ἡ προσοχὴ. Οὗτω π. χ. ἀντιλαμβάνομαι τινος ἐὰν προσέχω εἰς αὐτό, ἐντυπώνω τι εἰς τὴν μνήμην ἐὰν μετὰ προσοχῆς μάθω αὐτὸν καὶ σχηματίζω φανταστικήν τινα παράστασιν ἐὰν προσέχω εἰς τὰς λαμβανομένας μερικὰς παραστάσεις. Ἐπίσης, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἄλλας λειτουργίας τὰς ὅποιας θὰ γνωρίσωμεν βραδύτερον.

2. Ἐκουσία καὶ ἀκουσία προσοχῆ.

Παραδείγματα. Κρότος πυροβόλου ἔλκύει τὴν προσοχὴν μας, ὡς καὶ ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις προσώπου τινός. Ἐπίσης τὴν προσοχὴν παιδίους ἥλικίας 8 μηνῶν δυνάμεθα νὰ στρέψωμεν εἰς διάφορα ἀντικείμενα κ.λ.π.

Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα ἡ προσοχὴ φαίνεται διεγειρο-

μένη ἀπὸ ἔξωτερικόν τινα ἐρεθισμὸν πρὸς τὸν ὄποιον τὸ ἄτομον παθητικῶς στρέφεται, ἐλκυόμενον ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸν ἐρεθισμόν.
Ἡ προσοχὴ αὕτη λέγεται ἁκουσία.

“Οταν δῆμος μαθητής τις ἐκ προθέσεως προσέχει π. χ. εἰς τὴν κοσμιότητα, τότε ἡ προσοχὴ διεγείρεται ἀπὸ τὸ ἄτομον καὶ δῆλον ἀπὸ τοὺς ἔξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς ἢ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς. **Ἡ τοιαύτη προσοχὴ λέγεται ἑκουσία.**

Π. χ. Ὁ μαθητὴς Α. ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ προσέχῃ εἰς τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ Β, μολονότι οἱ ἄλλοι δὲν προσέχουν, καὶ ἔκτελεῖ τὴν ἀπόφασιν του.

‘**Ἡ προσοχὴ αὕτη εἶναι ἑκουσία.**

3. Ἰδιότητες τῆς προσοχῆς

‘**Ἡ ἔξετασις τῆς προσοχῆς πολλῶν ἀτόμων ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη ἔχει διαφόρους ἴδιοτητας εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους.**

1. **Ἐντασις.** Ὁ ἀρχιμήδης προσέχων εἰς τὴν λύσιν προβλήματος δὲν ἀντείληφθη ὅτι ἡ πόλις ἐκυριεύθη. Τὸ αὐτὸν συμβαίνει εἰς πάντα βαθὺν μελετητὴν ἐνὸς ζητήματος, δηλαδὴ οὗτος εἶναι ἀπερροφημένος ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ ὄποιον μελετᾷ, ὥστε δυσκόλως δύναται ἄλλο γεγονὸς νὰ ἐκτρέψῃ τὴν προσοχήν του. Εἰς αὐτοὺς λέγομεν ἡ προσοχὴ ἔχει ἐντασιν. **Ἡ ἐντασις συνίσταται εἰς τὸν ἀνώτερον βαθμὸν σαφηνείας τῶν παραστάσεων τῆς προσοχῆς καὶ ἐπισκοτίσεως καὶ κωλύσεως τῶν ἄλλων ψυχικῶν γεγονότων.**

‘Ἐκ τῆς ἐντάσεως τῆς προσοχῆς ἔξαρταται ὁ περιορισμὸς τῶν ἀντικειμένων τῆς προσοχῆς. Οὕτω βλέπομεν τοὺς βαθεῖς ἐπιστήμονας νὰ μὴ προσέχουν εἰς ἄλλα πλὴν τῆς ἐπιστήμης των. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγομεν **συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς.**

‘Ο ἔχων ἐντασιν προσοχῆς θὰ ἔχῃ καὶ συγκέντρωσιν. **Ἡ ἀφηρημάδα τῶν σοφῶν εἶναι συγκέντρωσις εἰς ὅρισμένην διμάδα παραστάσεων καὶ ἰσχυρὰ κώλυσις τῶν ἄλλων.**

2. Καταμερισμός. Ὁ Ναπολέων ἥδύνατο νὰ ὑπαγορεύῃ διαταγὰς διαδοχικῶς εἰς πολλοὺς γραφεῖς καὶ νὰ παρατηρῇ πάντα τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὴν μάχην. Ὁ διευθυντὴς ὁρκήστρας προσέχει εἰς ὅλα τὰ ὅργανα. Ἡ ἴδιότης αὕτη λέγεται **καταμερισμὸς τῆς προσοχῆς.** Ὁ ἔχων καταμερισμὸν διευθύνει τὴν προσοχὴν διαδοχικῶς εἰς πολλὰ ἀντικείμενα. Ὁ βαθμὸς τῆς σαφηνείας τῶν παραστάσεων τῆς προσοχῆς εἶναι εἰς τὸν καταμερισμὸν μικρότερος. Διὰ τοῦτο ὁ ἔχων καταμερισμὸν ἔχει καὶ κάποιαν ἐπιπολαὶ ὄτιτα.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς ἐντάσεως ἢ συγκεντρώσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ εἶναι σχέσις ἀντίστροφος, δηλαδὴ αὐξανομένης τῆς ἐντάσεως ἐλαττοῦται ὁ καταμερισμός, καὶ αὐξανομένου τοῦ καταμερισμοῦ ἐλαττοῦται ἡ ἐντασίς ἢ συγκέντρωσις. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐντασίς (σαφήνεια) εἶναι ποσότης περιῳρισμένη εἰς ἔκαστον ἀτομον, καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν διανέμηται εἰς ὅλιγα, ἡ ποσότης τῆς σαφηνείας ἐκάστου εἶναι μεγαλυτέρα, παρὰ ἐὰν διανέμηται εἰς πολλά. Αὐξάνοντες ὅθεν τὴν σαφήνειαν καὶ εὐχρίνειαν ὅμαδος τινὸς παραστάσεων, καθιστῶμεν τὰς ἄλλας παραστάσεις ἀσαφεστέρας.

3) Τρίτη ἴδιότης εἶναι ἡ **προσαρμογὴ τῆς προσοχῆς**, ἡς ὁποία συνίσταται εἰς τὴν εὐκολίαν καὶ τὴν ταχύτητα μεθ' ἣς ἡ προσοχὴ στρέφεται ἀπὸ τὸ ἐν θέμα εἰς ἄλλο διάφορον· π. χ. ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν μυθιστορήματος εἰς μελέτην ἐπιστημονικὴν κλπ.

4) Τετάρτη ἴδιότης εἶναι ἡ **εὐστάθεια τῆς προσοχῆς**, ἡτις μετρεῖται μὲ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ προσοχὴ ἀνευ διακοπῆς στρέφεται πρὸς ἐν θέμα. Συνήθως ἡ προσοχὴ δὲν μένει τελείως σταθερά, ἀλλ' ἐκτρέπεται ἐπανερχομένη πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος (**κυμαινομένη προσοχὴ**).

5) Πέμπτη ἴδιότης εἶναι ἡ **διάρκεια τῆς προσοχῆς**, ἡτις μετρεῖται μὲ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ προσοχὴ δύναται μὲ πλήρη ἐντασιν καὶ ζωηρότητα νὰ λειτουργήσῃ. Μετ' αὐτὸν ἐτέργεται ἡ

κόπωσις. Ἡ διάρκεια τῆς προσοχῆς τῶν μικρῶν εἶναι βραχεῖα, διότι ἀμέσως κουράζονται.

4. Διέγερσις καὶ διατήρησις τῆς προσοχῆς.

Διεκδίναμεν ἀνωτέρω δύο εἴδη προσοχῆς, τὴν ἔκουσίαν καὶ τὴν ἀκουσίαν. Ἡ ἔκουσία προσοχὴ διεγείρεται διὰ τῆς βιουλῆ σεως ἥμων, ή δὲ ἀκουσία ἄνευ αὐτῆς. Διὰ νὰ διεγερθῇ ἡ ἀκουσία προσοχὴ πρὸς ἐννθέτη 1) *ἰσχυρὸς ἐρεθισμὸς π.χ.* κρότος πυροβόλου διακόπτει τὴν προσοχὴν καὶ στρέφει αὐτὴν πρὸς αὐτόν, ἐπίσης δὲ σεισμὸς κ.λ.π. 2) *Γεγονὸς ἀσύνηθες ἢ διάφορον τοῦ ἥδη συμβαίνοντος π.χ.* ἐν ᾧ ὅλοι προσέχουν εἰς τὸ μάθημα, κάποιος μαθητὴς τραγουδεῖ σιγά σιγά, καὶ προσελκύει τὴν προσοχὴν τῶν συμμαθητῶν του. Τὸ νέον φόρεμα τῆς διδασκαλίσσης ἐλκύει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητών. 3) *Τὸ θέμα* νὰ διεγείρῃ καὶ κάποιο συναίσθημα, δηλαδὴ νὰ εἶναι ἐνδιαφέρον *θέμα*, καὶ 4) τὸ θέμα αὐτὸν νὰ ἔχῃ συγγενεῖς παραστάσεις, αἴτινες ἀναπλαττόμεναι νὰ συγκρατοῦν αὐτὸν εἰς κατάστασιν προσοχῆς. *Ο βιτανικὸς π.χ.* διερχόμενος διὰ κήπου θὰ προσέξῃ εἰς τὰ διάφορα φυτά, διότι ἔχει πολλὰς γνώσεις περὶ αὐτῶν.

10. Διαφέρον.

1. Τί εἶναι διαφέρον.

Λέγομεν ὅτι τὰ παιγνίδια διεγείρουν τὸ διαφέρον τῶν παιδίων, αἱ χρωματικαὶ εἰκόνες ἐπίσης κ.λ.π. Ἐπίσης ἔχω διαφέρον διὰ τὸ ἐπάγγελμά μου, ἢ ἀναγινώσκω βιβλίον μετὰ διαφέροντος. Τὰ παιγνίδια, αἱ χρωματισταὶ εἰκόνες διεγείρουν εἰς τὰ παιδιὰ ἔνα εὐχάριστον συναίσθημα, τοῦτο πάλιν κατορθώνει νὰ συγκρατήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὰ παιγνίδια. Ἀμα τὸ παιδὶ παύσῃ νὰ εὐχαριστεῖται, θὰ παύσῃ καὶ τὸ διαφέ-

ρον. "Ομοιον συμβαίνει, δταν ἀναγινώσκω βιβλίον τι· τὰ ἀναγινωσκόμενα διεγείρουν πρῶτον ἔνα συναίσθημα περιεργείας ή ἄλλο, τοῦτο πάλιν διεγείρει καὶ συγχρατεῖ ἐπὶ μακοδύν τὴν προσοχήν.

Διαφέρον λοιπὸν εἶναι διαρκῆς προσοχὴς ἡ δποία διεγέρεται ὑπὸ συναίσθηματος.

'Αλλὰ δ ἔχων διαφέρον πρός τι ἀντικείμενον ἀσχολεῖται πολλάκις μὲ αὐτό. Π. χ. δ ἔχων διαφέρον διὰ τὴν μουσικὴν φοιτᾷ εἰς τὰς συναυλίας, ἀκούει μαθήματα μουσικῆς, συζητεῖ εὐχαρίστως περὶ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο λέγομεν δτι τὸ διαφέρον προκαλεῖ ἐνέργειαν ἢ εἶναι αὔτενέργεια. Τοῦτο συμβαίνει διότι τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέροντος ἵκανοποιεῖ ἔμφυτον ἢ ἐπίκτητον τάσιν τοῦ ἀτόμου. Π.χ. τὸ παιδίον, ἐπειδὴ ἔχει ἔμφυτον τάσιν πρὸς κίνησιν, διὰ τοῦτο στρέφεται πρὸς πᾶν ἀντικείμενον τὸ δποῖον ἵκανοποιεῖ αὐτήν. "Ανθρωπος πάσχων ἀκούει μετὰ διαφέροντος πᾶσαν συμβουλὴν περὶ τῆς θεραπείας τῆς ἀσθενείας του.

2. *Εἴδη τοῦ διαφέροντος.*

Διακρίνομεν ἐν πρώτοις δύο εἴδη διαφέροντος, τὸ ἄμεσον καὶ τὸ ἔμμεσον. Τὸ παιδί π. χ. ἔχει ἄμεσον διαφέρον πρὸς τὰς παιδιάς, διότι αἱ παιδιὰ διεγείρουν ἀπ' εὐθείας τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Τὸ διαφέρον, τὸ δποῖον ἔχει δ ἐργάτης διὰ τὸ ἐπάγγελμα, εἶναι ἔμμεσον, διότι διεγείρεται ἢ προσοχὴ πρὸς αὐτὸν οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ διαφέροντος πρὸς τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἄλλα, ὡν ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ ζήσῃ, ήτοι τὸ ἔγώ θεωρεῖ τὸ ἐπάγγελμα ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν ἀλλου σκοποῦ· ἐπίσης δταν δ μαθητὴς προσέχῃ εἰς τὸ μάθημα ἐκ φόβου τιμωρίας ἢ διὰ τὸν βαθμόν, ἔχει ἔμμεσον διαφέρον πρὸς τὸ μάθημα. Δεύτερον ἀγαλόγως τῶν ἀντικειμένων, πρὸς τὰ δποῖα διευθύνεται τὸ διαφέρον, διακρίνει δ "Ἐρβαρτος 6 εἴδη διαφέροντος":[¶]

1) **Tὸ ἔμπειρικόν.** Κατ' αὐτό, τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαφέ-

ροντος είναι αἱ ἐμπειρίαι. ὅσα δηλαδὴ διὰ τῆς ἴδιας πείρας ἀποκτᾶ τις. Ἐμπειρικὸν διαφέρον ἔχει ὅστις θέλει νὰ γνωψίσῃ τὰ πράγματα τιῦ ἐξωιερικοῦ κόσμου, τὰ φυτά, τὰ ζῷα, τὰ φυσικὰ φαινόμενα κ.λ.π.

2) *Tὸ θεωρητικόν.* Κατ' αὐτό, τὸ ἀντικείμενον ἔρευνης είναι ἡ αἰτία, ὁ λόγος, ὁ σκοπὸς ἐνὸς φαινομένου. Τοιοῦτο διαφέρον ἔχει π. χ. ὁ ἐπιστήμων ὁ ἀναζητῶν τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

3) *Tὸ καλαισθητικόν.* Κατ' αὐτὸν ἡ προσοχὴ διευθύνεται πρός τι ὠραῖον. Τοιοῦτο διαφέρον ἔχει ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὰς καλὰς τέχνας.

4) *Tὸ ἡθικόν.* Κατ' αὐτὸν ἡ προσοχὴ διεγείρεται ὑπὸ τῶν καλῶν ἢ κακῶν πράξεων. Ἡθικὸν διαφέρον ἔχει, ὅστις διαρκῶς σκέπτεται, πῶς νὰ πράτιη τὸ ἀγαθόν.

5) *Tὸ κοινωνικόν.* Κατ' αὐτὸν ἡ προσοχὴ διευθύνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας, τὰς δοπίας ὁ ἐνδιαφερόμενος προσπαθεῖ νὰ πληρώσῃ, καὶ

6) *Tὸ θρησκευτικόν.* Κατ' αὐτὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς είναι τὰ τῆς θρησκείας. Ὁ ἔχων θρησκευτικὸν διαφέρον ἀναγινώσκει θρησκευτικὰ βιβλία, πηγαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσπαθεῖ νὰ τηρήσῃ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ.

III. Περὶ ἀντιληψεως.

1. Τι εἶναι ἀντιληψις.

Ἐγράψαμεν εἰς τὴν σελίδα 35 τί εἶναι ἀντίληψις ἀντικειμένου, εἰς τὸ κεφάλαιον δὲ αὐτὸν θὰ ἐξετάσωμεν πῶς παράγεται ἡ ἀντίληψις.

Πείραμα 1. Ἐὰν δείξωμεν εἰς μαθητὴς τὴν εἰκόνα τῆς ἐν Νινιαρίνῳ ναυμαχίας καὶ ζητήσωμεν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ γράψουν τι-

ἀντελήφθησαν, θὰ ἀναγνώσωμεν διαφόρους περιγραφὰς τῆς εἰκόνος.

Πείραμα 2. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν διαφόρους αὐτόπιας μάρτυρας ἐνὸς γεγονότος, π.χ. τῆς φιλονεικίας δύο μαθητῶν, θὰ ἀκούσωμεν ποικιλωτάτας ἀντιλήψεις τοῦ αὐτοῦ συμβάντος.

Ομοια πειράματα δινάμεθα νὰ κάμωμεν μὲ διάφορα αἰσθητὰ ἀντικείμενα.

Πῶς συνέβη νὰ παραχθοῦν ποικίλαι ἀντιλήψεις διὰ τὸ αὐτὸδο ἀντικείμενον;

Οταν παρουσιάσθη πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν τὸ ἔξωτερον ἀντικείμενον, δηλαδὴ ἡ εἰκὼν, τὸ συμβάν, παρήχθη βεβαίως εἰς τὴν συνείδησίν των αἴσθημά τι, τὸ δποῖον δινάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν δμοιων εἰς δλους, ἐὰν αἱ αἰσθήσεις των δὲν ἔχουν πάθησίν τινα. Η ποικιλία τῶν ἀντιλήψεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικείμενου θὰ προέρχεται οὐχὶ κυρίως ἀπὸ τὸ αἴσθημα, ἀλλ’ ἀπὸ τὰς γνώσεις ποῦ ἀπέκτησεν ἔκαστον ὑποκείμενον περὶ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου πράγματος, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς παραστάσεις του. Οσοι π.χ. εἶδον προηγούμενως τὴν εἰκόνα θὰ ἀναγνωρίσουν ἀμέσως τὸ παριστανόμενον ὑπ’ αὐτῆς, ἐπίσης δσοι εἶδον ἄλλοτε εἰκόνα πολεμικῶν πλοίων τῆς ἐποχῆς τοῦ 1821, θὰ ἀνεγνώρισαν, διη παριστάνει ναυμαχίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπίσης εἰς τὸ δεύτερον πείραμα δσοι ἔχουν σχηματίσει κακὴν ἵδεαν περὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μαθητῶν οἵ δποῖοι ἐφιλονείκησαν θὰ παραστήσουν ὃς μᾶλλον ἔνοχον αὐτόν. Αἱ ἀναπλατόμεναι παραστάσεις δὲν εἶναι κεχωρισμένως συνειδηταὶ εἰς ἥμας καθ’ ἥν στιγμὴν παράγεται ἡ ἀντίληψις, συμπεραίνομεν δμως τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐκ τῆς ποικιλίας τοῦ ἀποτελέσματος.

Ωστε κατὰ τὴν ἀντίληψιν γίνονται αἱ ἔξῆς μερικαὶ λειτουργίαι :

1.—Αἴσθησις ἥτις παρήγαγε τὸ αἴσθημα.

2.—Ἀνάπλασις παραστάσεων δμοίων πρὸς τὸ αἴσθημα, καὶ

3.—Συγχώνευσις τῶν παραστάσεων μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ.

Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν ὡς προϊὸν περιέχει δύο συνιστώσας, τὸ αἴσθημα καὶ διμοίας πρὸς τὸ αἴσθημα παραστάσεις. Τὸ αἴσθημα λέγεται τὸ ἀντικειμενικὸν μέρος τῆς ἀντιλήψεως, ἢ δὲ παράστασις τὸ ὑποκειμενικόν.

Τὸ ὑποκειμενικὸν μέρος τῆς ἀντιλήψεως δύναται νὰ εἶναι πᾶσα διμοία πρὸς τὸ αἴσθημα παράστασις ἢ πᾶσα παράστασις ἔχουσσα ἴσχυρὰν τάσιν ἀναπλάσεως, ὡς συμβαίνει π. χ. εἰς ἔμμονον ίδεαν καταδιώξεως ἥτις ἐπιδρῶσα ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων δημιουργεῖ φανταστικὰς ἀντιλήψεις.

“Ωστε ἀντίληψιν μὲν ὡς προϊὸν θὰ δοίσωμεν τὸ αἴσθημα μετὰ τοῦ δποίου συνεχωνεύθησαν παραστάσεις ἀναπλασθεῖσαι.

“Ως λειτουργίαν δὲ τὴν αἴσθησιν ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀνάπλασιν παραστάσεων καὶ συγχώνευσιν αὐτῶν.

Ἐνύκλως ἔχηγοῦμεν διατί οἱ ἀνθρώποι ἔχουν ποικίλας ἀντιλήψεις τοῦ αὐτοῦ ἔξωτερικοῦ ἀντικειμένου, ἐὰν λάβωμεν ὅπ’ ὅψιν τὴν ποικιλίαν τοῦ παραστατικοῦ πλούτου αὐτῶν. Οὕτω π.χ. δικρόδιος Γεώργιος ὅταν εἶδε πρώτην φορὰν χιόνι τὸ ἔξελαβε διὰ ζάχαριν, διότι παράστασις ζαχαρόεως ἀνεπλάσθη. Παιδίον κατέχόμενον ἀπὸ τὰς παραστάσεις παραμυθιοῦ περὶ φαντασμάτων ἐκλαμβάνει ἔνα δένδρον τὴν νύκτα ὡς τὸν δράκο τοῦ παραμυθιοῦ.

Τὸ παιδίον Α. ἐρωτώμενον συχνὰ τί ἀντελήφθη ἀπὸ διάφορα αἰσθητὰ ἀντικείμενα ἢ συμβάντα λέγει κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ πραγματικὰ γνωρίσματα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων καὶ συμβάντων. Τὸ παιδίον Β. τούναντίον λέγει φανταστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων. Διὰ τὸ παιδίον Α λέγομεν, στὶς ἔχει ἀντικειμενικὴν ἀντίληψιν, διὰ δὲ τὸ παιδίον Β. ὑποκειμενικήν. Εἰς μὲν τὸ Α. ἐπέδρασε περισσότερον τὸ αἴσθημα, εἰς τὸ Β. αἱ παραστάσεις.

Διακρίνομεν τόσα εἶδη ἀντιλήψεως, ὅσα καὶ εἶδη αἰσθημάτων, δηλ. ὀπτικάς, ἀκουστικάς, κινητικάς, ἐπιδερμικάς, γευ-

στικάς, δισφραντικάς καὶ δργανικάς ἀντιλήψεις. Ἐπίσης διαχρί-
νομεν τόσα εἴδη δσα καὶ ἀντικείμενα αἰσθητά. Οὔτω ἔχομεν ἀντί-
ληψιν μήλου, ἀντίληψιν προβάτου κλπ.

Διὰ τῆς λέξεως ἀντίληψις ἐννοοῦμεν λοιπὸν δύο τινά, τὴν
λειτουργίαν καὶ τὸ προϊὸν αὐτῆς.

2. Σύγκρισις ἀντιλήψεως πρὸς τὴν παράστασιν.

“Ἄς συγκρίνωμεν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κήπου καὶ τὴν παράστα-
σιν αὐτοῦ, ἃς ὑποθέσωμεν δηλαδή, ὅτι εἴμεθα πρῶτον εἰς τὸν
κῆπον καὶ ὑστερὸν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ σκεπτόμεθα περὶ τοῦ κή-
που. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἐπειδὴ οἱ ἔξωτεροι οἱ ἐρεθισμοὶ
διαρκῶς ἐρεθίζουν τὰ αἰσθητήρια, ἡ ἀντίληψις τοῦ κήπου παρα-
μένει **σταθερὰ** εἰς τὴν συνείδησίν μας, μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν εἴσο-
δον εἰς ἄλλα ψυχικὰ γεγονότα, ἀσχολούμεθα δηλαδὴ σταθερῶς
περὶ τοῦ κήπου, βλέπομεν τὰ δένδρα του, τὰ ἄνθη, τὰς πρασιάς,
τὰ ἐντὸς ενδισκόμενα ζῷα, ἀκούομεν τὴν φωνὴν τῶν πτηνῶν καὶ
τῶν ἄλλων ζῴων. “Ολα τὰ μέρη τοῦ κήπου παρίστανται **σαφῶς**,
χωρὶς καμίαν σύγχυσιν, εὐάρεστα συναισθήματα διεγείρονται,
τὰ δποία καθιστοῦν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κήπου **ζωηράν**. Ἡ ἀντί-
ληψις λοιπὸν τοῦ κήπου εἶναι **σταθερά**, **σαφής** καὶ **ζωηρά**.
Εἰς τὴν δευτέραν ὅμως περίπτωσιν, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ
σχολεῖον νὰ διδάξωμεν περὶ τοῦ κήπου, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι
οἱ μαθηταί μας δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν προσοχήν, διότι ἡ παρά-
στασις τοῦ κήπου, τὴν δποίαν προσπαθοῦν νὰ ἴστην θυμηθοῦν, δὲν
παραμένει σταθερὰ εἰς τὴν συνείδησίν των, δὲν διαχρίνουν σα-
φῶς τὰ συστατικὰ τοῦ κήπου καὶ δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ διαφέρον
διὰ τὸ μάθημα. “Ἡ παράστασις τοῦ κήπου εἰς τοὺς μαθητὰς ἥτο
ἀσταθής, **ἀσαφής** καὶ μὴ **ζωηρά**. Αὐτὸ συμβαίνει δι’ ὅλας τὰς
ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις. “Ωστε ἡ μὲν ἀντίληψις εἶναι στα-
θερά, σαφής [καὶ] ζωηρά, ἡ δὲ παράστασις ἀσταθής, ἀσαφής
καὶ μὴ ζωηρά.

12. Πρόσληψις.

Εἴδομεν εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πᾶν νέον αἰσθημα γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῆς ἀναπλάσεως καὶ συγχωνεύσεως ὁμοίων πρὸς αὐτὸν παραστάσεων. Ἐπίσης εἰς τὴν φαντασίαν παρειηρήσαμεν, ὅτι διὰ τῶν παλαιῶν παραστάσεων σχηματίζομεν νέας συνθέσεις αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν προσοχὴν εἴδομεν, ὅτι γεγονότα τινὰ γίνονται σαφῶς συνειδητὰ λόγῳ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰ παλαιά. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν δοπίαν ἔχουν τὰ παλαιὰ ψυχικὰ γεγονότα ἐπὶ τῶν νέων. Πᾶν νέον συνειδητὸν γεγονός καθίσταται νοητὸν διὰ τῆς βοηθείας τῶν παλαιῶν, ἵτοι τὸ παρελθὸν γεγονός προσδιορίζει τὸ παρόν. Διὰ τοῦτο οἱ ψυχολόγοι λισχυρίζονται, ὅτι πᾶν διὰ τὸ ἔξησε τὸ ἄτομον καὶ οἱ πρόγονοί του, ὑφίσταται ὑποσυνειδήτως, ἀποτελοῦν τὸ σκοτεινὸν βάθος τοῦ πίνακος, ἐπὶ τοῦ δοπίου ἐγγράφονται αἱ νέοι ἐντυπώσεις. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καλοῦμεν πρόσληψιν. Πρόσληψις λοιπὸν δονομάζεται ἡ κατανόησις τοῦ νέου γεγονότος διὰ τοῦ παλαιοῦ. Π. χ. ὁ μαθητὴς Α. δὲν ἦννόησε τὸ περὶ ὑφαιρέσεως μάθημα, διότι ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὰ μαθήματα περὶ τοῦ τόκου, ἐν ᾧ ὁ μαθητὴς Β. εὗρεν αὐτὸν εὔκολον. Ὅταν μᾶς διμιοῦν εἰς ξένην ἄγνωστον εἰς ήμᾶς γλῶσσαν, δὲν ἔννοοῦμεν, διότι δὲν ἔχομεν συγγενεῖς παραστάσεις τῶν ἀκονομένων λέξεων, παρεξηγοῦμεν εὐκόλως τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ προσώπου, τὸ δοπίον ἀντιπαθοῦμεν, διότι ἡ ἀναπλαττομένη ἀντιπάθεια ἐπηρεάζει τὴν ἀντίληψιν κ.λ.π. Παραδείγματα προσλήψεως εἶναι ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν φαντασίαν. Τὰ παλαιὰ γεγονότα λέγονται προσλαμβάνοντα, τὰ δὲ νέα προσλαμβανόμενα.

13. Ἀνακεφαλαζώσεις.

Ἐγνωρίσαμεν μέχρι τοῦδε τὰς ἔξῆς λειτουργίας τῆς ψυχῆς:

1) *Tὴν αἰσθησιν.* Δι’ αὐτῆς ὁ ἔξωτερικὸς ἐρεθισμὸς γίνεται γνωστὸς εἰς τὴν ψυχὴν καὶ παράγονται αἰσθήματα.

2) *Tὴν ἀντεληψιν.* Δι’ αὐτῆς τὸ αἴσθημα, συνδεόμενον πρὸς δύοιαν παράστασιν, καθίσταται σιφέστερον, εὐχρινέστερον, ἵτοι ἔξηγειται· τὰ προϊόντα τῆς ἀντελήψεως καλοῦνται ἐπίσης ἀντιλήψεις.

3) *Tὴν μνήμην.* Δι’ αὐτῆς τὰ ψυχικὰ γεγονότα, αἱ παραστάσεις, διατηροῦνται καὶ ἀναπλάτεονται.

4) *Tὴν φαντασίαν,* διὰ τῆς δύοιας συνδυάζομεν κατὰ νέον τρόπον τὰς ἀναπλατυμένας παραστάσεις.

5) *Tὴν πρόσληψιν,* διὰ τῆς δύοιας, τῇ βοηθείᾳ παλαιῶν παραστάσεων, κατανοοῦμεν τὰς νέας.

6) *Tὴν προσοχήν,* δι’ ᾧς ψυχικά τινα γεγονότα καθίστανται σιφέστερα. Πλὴν τῆς αἰσθήσεως, αἱ ἄλλαι λειτουργίαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς διάφοροι ἀπόψεις μιᾶς μοναδικῆς λειτουργίας, τοῦ *συνειδοῦ τῶν παραστάσεων.* Πράγματι ἀντίληψις εἶναι σύνθεσις αἰσθήματος καὶ παραστάσεων, μνήμη ἢ διὰ πολλῶν συνδέσεων διατήρησις καὶ ἀνάπλασις παραστάσεων, φαντασία σύνθεσις ἐπίσης παραστάσεων, πρόσληψις δύοιως, ἢ δὲ προσοχὴ εἶναι φῶς προερχόμενον ἐκ τῆς παρουσίας παλαιῶν γνωστῶν παραστάσεων.

14. Περὶ νοήσεως.

1. *Tέ παράγει.*

Ἡ νόησις εἶναι μία πνευματικὴ λειτουργία τῆς δύοιας ὁ μηχανισμὸς θὰ γίνῃ κατανοητός, ἐὰν ἔξετασμεν τὰ προϊόντα αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο ἂς θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν αὐτήν, δηλαδὴ ἂς σκεψθῶμεν περὶ τινος ἀντικειμένου π. χ. περὶ τοῦ πίνακος, τὸν δύοιον βλέπομεν.

- 1.—^ο Ο πίναξ εἶναι μαῦρος.
 - 2.—^ο Ο πίναξ στηρίζεται ἐπὶ τρίποδος.
 - 3.—^ο Ο πίναξ ἔχει σχῆμα δρυθογωνίου
- κ. λ. π.

"Ἐκαστον ἔξι αὐτῶν ἀποτελεῖ ἐν τέλειον ἀπλοῦν διανόημα, τὸ δοποῖον ὅνομαζομεν **κρίσιν**. Ἡ νόησις λοιπὸν παράγει κρίσεις. "Απασαι αἱ γνώσεις ἡμῶν εἶναι σύνολον καλῶς διατεταγμένων κρίσεων. Ἡ διὰ λέξεων ἔκφρασις τῆς κρίσεως λέγεται **πρότασις**.

"Ἡ σπουδαιοτέρα ἰδιότης τῆς κρίσεως εἶναι ὅτι ἔχει δύο μέλη, τὸ **ὑποκείμενον** καὶ τὸ **κατηγόρημα**. "Αν τὸ ἐν ἑκ τούτων λείψῃ, ἡ κρίσις εἶναι ἀτελής.

Κρίσεις δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν χωρὶς νὰ ἔκφρασωμεν αὐτὰς διὰ λέξεων.

Πολλαὶ κρίσεις δόμοῦ ἀποτελοῦν **σύνθετον διανόημα**.

2. Πῶς παράγονται αἱ κρίσεις.

"Ως πρὸς τοὺς τῆς παραγωγῆς διακρίνομεν δύο εἴδη κρίσεων. Πρῶτον τὰς **παραγωγικὰς κρίσεις**, τὰς δόποιας ἡμεῖς δι' αὐτενεργοῦ νοήσεως διὰ πρώτην φορὰν παράγομεν καὶ δεύτερον τὰς **ἀναπαραγωγικάς**, τὰς δόποιας προσλαμβάνομεν ἀπὸ ἄλλους καὶ ἀργότερον ἐπαναλαμβάνομεν.

Αἱ ἀναπαραγωγικαὶ παράγονται ως ἔξης. ^ο Ακούοντες π. χ. τὴν κρίσιν, «οἱ ^ο Ἑλληνες ἔνικησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα» συνδέομεν τὸ ὑποκείμενον μὲ τὸ κατηγόρημα. Ταῦτα παραμένοντα συνδεδεμένα κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ, ἀναπλαττόμενα ἀργότερον κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν. Διὰ **συνθέσεως** λοιπὸν παράγονται αἱ τοιαῦται κρίσεις. Δι' αὐτὰς βοηθεῖ πολὺ καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς μνήμης. Τοιαῦται (ἀναπλάσεις ξένων κρίσεων) εἶναι αἱ πρῶται κρίσεις τῶν παιδίων.

"Ἄσ τιδωμεν τώρα πῶς παράγονται αἱ παραγωγικαὶ κρίσεις.

Βλέποντες π. χ. διὰ πρώτην φοράν εἰς θηριοτροφεῖον λέοντα σχηματίζομεν τὰς ἔξῆς κρίσεις :

1.— Τὸ ζῷον αὐτὸν εἶναι λέων.

2.— Ὁ λέων αὐτὸς ἔχει μεγαλοπρεπὲς παράστημα.

3.— Ὁ λέων στριφογυρίζει εἰς τὸ κλουβί, κ. λ. π.

*Αφορμὴν πρὸς παραγωγὴν κρίσεως ἔδωκεν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς θέας τοῦ λέοντος. Πάντοτε διὰ νὰ παραχθῇ νέα τις κρίσις πρέπει νὰ προϋπάρχῃ εἰς τὴν συνείδησίν μις ἐν ψυχικὸν γεγονός σύνθετον, π. χ. αἴσθημα, ἀντίληψις, παράστασις ἢ καὶ ἄλλαι κρίσεις. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πρὸς κρίσιν **θέμα**.

*Απὸ τὸ θέμα διηγήσθη ἡ προσοχὴ εἰς ἐν μέρος αὐτοῦ π.χ. τὴν μορφὴν ἢ τὸ σχῆμα, ἔπειτα εἰς τὸ παράστημα, εἰς τὴν κίνησιν τοῦ λέοντος κ.λ.π.

*Η ἐνέργεια αὗτη τῆς νοήσεως λέγεται **ἀνάλυσις**.

*Οταν ἡ προσοχὴ μου διηγήσθη εἰς τὸ σχῆμα τοῦ ζῶου καὶ ἀνεγνώσισα αὐτὸν ὡς λέοντα θὰ συνέβῃ ἀνάπλασις παραστάσεως τῆς εἰκόνος λέοντος τὴν δποίαν εἰδον ἄλλοτε· πρὸς τὴν παράστασιν ταύτην **συνεκρίθη** ἡ παροῦσα ἐκ τῆς μορφῆς ἐντύπωσις. **Σύγκρισις** λοιπὸν εἶναι ἡ δευτέρα ἐνέργεια τῆς νοήσεως.

Τέλος μετὰ τὴν σύγκρισιν ἐγένετο σύνθεσις τοῦ ὑποκειμένου «τὸ ζῷον αὐτὸν» μετὰ τοῦ **κατηγορήματος** «εἶναι λέων» δηλαδὴ τῆς παρούσης γενικῆς ἐντυπώσεως μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ λέοντος.

*Ωστε πρὸς παραγωγὴν πρωτοτύπου κρίσεως γίνονται τρεῖς μερικαὶ ἐνέργειαι τῆς νοήσεως: **ἀνάλυσις**, **σύγκρισις** καὶ **σύνθεσις**.

*Αν θέλωμεν νὰ δρίσωμεν τὴν κρίσιν θὰ εἴπωμεν :

Κρίσις εἶναι ἡ σύνθεσις δύο ψυχικῶν γεγονότων δι' ἀναλύσεως καὶ συγκρίσεως παραχθεῖσα.

*Η σύνθεσις ὑποκειμένου καὶ κατηγορήματος δὲν γίνεται κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειδοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὰ λεγόμενα **ἀξιώματα τῆς νοήσεως**. Π. χ. εἰς τὴν πρώτην κρίσιν «τὸ ζῷον αὐτὸν

είναι λέων» ἐφηρμόσθη τὸ *δξιωμα τῆς ταυτότητος*, κατὰ τὸ δποῖον δ ἀνθρωπος ἀναγνωρίζει δύο ὅμοια ἢ τὰ αὐτὰ γεγονότα.

3. Ἐποπτεία.

Ἐάν, ἔχοντες πρὸ τῶν αἰσθήσεών μας τὸν πίνακα A, σχηματίσωμεν διὰ τῆς νοήσεως πάτας τὰς δυνατὰς κρίσεις περὶ τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ, π. χ.

*Ο πίναξ A. είναι λεῖος

*Ο » χρησιμεύει διὰ νὰ γράφωμεν

*Ο » είναι μαῦρος, διότι . . .

*Ο » είναι βαρύς, κτλ.

} ἐποπτεία τοῦ
πίνακος A.

λέγομεν, διτι σχηματίζομεν ἐποπτείαν ιοῦ πίνακος A.

Ἡ ἐποπτεία αὕτη είναι σύνολον κρίσεων, αἱ δποῖαι ἐκφράζουν πάντα τὰ γνωρίσματα ἐνδει ὠρισμένου ἀντιληπτοῦ ἀντικειμένου. Βάσις πρὸς μόρφωσιν ἐποπτείας είναι σύνθετος ὄλικὴ ἀντιληψις ὠρισμένου ἀντικειμένου περιέχουσα μερικὰς ἀντιλήψεις σχηματισθείσας ἐκ διαφόρων αἰσθήσεων. Ἔνεκα τού του ἡ ἐποπτεία, π. χ. τοῦ πίνακος A., περιλαμβάνει κρίσεις, αἱ δποῖαι παρήχθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μερικῶν ἀντιλήψεων.

*Ο πίναξ είναι λεῖος (ἐξ ἀπτικῆς ἀντιλήψεως).

*Ο πίναξ είναι βαρὺς (ἐξ ἀντιλήψεως τοῦ βάρους).

*Ο πίναξ είναι μαῦρος (ἐξ ὀπτικῆς ἀντιλήψεως).

Ἡ ἐποπτεία δύναται νὰ μορφωθῇ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει παραστάσεων. Π. χ. δι' ἀναγνώσεως σχηματίζει τις τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Αἱ λέξεις ἀναπλάτιουν παραστάσεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δποίων σχηματίζονται αἱ κρίσεις. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ φαντασία. Αἱ ἐποπτεῖαι αὕται λέγονται πνευματικαί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προηγουμένας, αἱ δποῖαι ἀποκτῶνται διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ λέγονται διὰ τοῦτο ψλικαί. Ἡ ἐποπτεία λοιπὸν έχει δύο περιεχόμενα, τὸ ἐν λογικόν, τὸ δποῖον είναι σύνολον

κρίσεων, τὸ δεύτερον ψυχικόν, ἢτοι σύνθετον δικήν παράστασιν ἢ ἀντίληψιν ἐνδὸς ἀντικειμένου.

4. "Εννοια.

Διὰ τῆς λέξεως τρίγωνον, ἐννοοῦμεν πλῆθος ὁμοειδῶν ἀντικειμένων (ογημάτων), ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως πίναξ, ἐννοοῦμεν πλῆθος ὁμοειδῶν ἀντικειμένων, ὅπως καὶ διὰ τῶν λέξεων ἵππος, λύκος, ἀκρωτήριον, κύκλος κ.λ.π. Αἱ λέξεις αὗται λέγομεν ἀντιπροσωπεύουν ἐννοίας. Τί εἶναι ἐννοια τριγώνου; Θὰ τὸ εὔρωμεν εὐκόλως, ὅν τὸ φράσωμεν τί εἶναι τρίγωνον.

Τὸ τρίγωνον εἶναι εὐθύγραμμον σχῆμα
» ἔχει τρεῖς πλευράς }
» ἔχει τρεῖς γωνίας } ἐννοια τριγώνου

Αἱ τρεῖς αὗται κρίσεις ἐκφράζουν τρία γνωρίσματα κοινὰ εἰς δλα τὰ τρίγωνα. Εἶναι δὲ καὶ τὰ μόνα κοινά. Αἱ κρίσεις αὗται ἀποτελοῦν τὴν ἐννοιαν τοῦ τριγώνου. Ὁμοίως ἐννοια τοῦ ἀκρωτηρίου εἶναι : ἀκρα γῆς, ἡ ὁποία εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὴν θάλασσαν.

Ωστε ἐννοια εἶναι σύνολον κρίσεων, αἱ δποῖαι ἐκφράζουν τὰ κοινὰ γνωρίσματα πολλῶν ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Αἱ ἐννοιαι δηλοῦνται συνήθως διὰ μιᾶς λέξεως, ἢτις ἐνίστε ὡς λέξις ἐκφράζει ἐν μόνον κοινὸν γνώρισμα· π. χ. τρίγωνον = (τρεῖς γωνίαι), ἀκρωτήριον = (ἀκρα) κ.λ.π. Η λέξις ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐννοιαν καθιστῶσα δυνατὴν τὴν διανόησιν.

Τὸ σύνολον αὐτὸ τῶν κρίσεων λέγομεν ὅτι ἀποτελεῖ τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς ἐννοίας. Πλὴν αὐτοῦ αἱ ἐννοιαι ἔχουν καὶ ψυχικόν, τὸ δποῖον εἶναι σύνολον ἡ μέρος συνθέτου παραστάσεως.

Διὰ νὰ εὔρωμεν τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν, ἀρκεῖ νὰ ζητήσωμεν νὰ μᾶς γράψουν τινές, τί παριστάνουν ἐν ἑαυτοῖς, καθ' ἣν στιγμὴν ἔχουν εἰς τὴν συνείδησίν των ἐννοιάν τινα. Τὸ πείραμα γίνεται ὡς ἔξης: Εἰς τοὺς μαθητὰς τάξεως τινος δίδομεν

τὴν ἑξῆς ὁδηγίαν. «Θὰ σᾶς ἀπαγγείλω μερικὰς λέξεις, σεῖς δὲ μεθ' ἑκάστην λέξιν θὰ γράφετε τὴν πρώτην παράστασιν, ποῦ θὰ σᾶς ἔλθῃ στὸ νοῦ (ἢ ὅ, τι θυμηθῆτε)»¹.

Ἐκ τούτου ἑξάγομεν, ὅτι τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον μιᾶς ἐννοίας εἶναι παράστασίς τις ἀποτελοῦσα κοινὸν ἢ καὶ μὴ κοινὸν γνώρισμα τῆς ἐννοίας. Εἰς ἑκάστην ἀνάπτλασιν τῆς ἐννοίας τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον μεταβάλλεται.

Αἱ ἐννοιαὶ, τὰς ὁποίας ἔχουν πολλοὶ ἀνθρώποι περὶ ἀντικει-

(1) Τοιοῦτο πείραμα ἐκτελεσθὲν εἰς μαθητρίας τῆς δευτέρας διδα-
σκαλείου, δηλαδὴ ἡλικίας 16 ἑτῶν, ἐδωκε τὸ ἑξῆς ἀποτέλεσμα:

Εἰς τὴν λέξιν αὐτοκίνητον ἔγραψαν 16 μαθήτριαι τὰ ἑξῆς:

- 1) τρόμος μὴ μᾶς παρασύρῃ.
- 2) ταχύτης, σωφέρ, βοή, μυρωδιά.
- 3) ταχύτης.
- 4) ἐκπληξις, φόβος, ἀνεμοζάλη.
- 5) κρότος, σκόνη, θόρυβος, ἀνησυχία.
- 6) ταχύτης, θόρυβος.
- 7) τὸ ταξίδι ποῦ ἔκαμα ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα εἰς τὴν Πρέβεζαν.
- 8) θόρυβος.
- 9) φῶς, θόρυβος.
- 10) τὸ ταξίδι ποῦ ἔκαμα μὲ τὴν μητέρα μου.
- 11) φόβος, βοή, χαρά.
- 12) ἀνησυχία.
- 13) ἐν αὐτοκίνητο γεμάτο μὲ ἀνθρώπους.
- 14) ὅτι κόβει τοὺς ἀνθρώπους.
- 15) μέσον συγκοινωνίας.
- 16) πρός μετάβασιν ἐπιβατῶν.

Τὰς ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν ἄλλων λέξεων παραλείπομεν.

Ἐάν ἔξετάσωμεν τὰς ἄνω ἀπαντήσεις, θὰ ἴδωμεν, ὅτι πᾶσαι ἐκφρά-
ζουν μερικὰς παραστάσεις, περιλαμβανομένας εἰς τὴν σύνθετον παράστα-
σιν τοῦ αὐτοκινήτου π. χ. τρόμος, ἐκπληξις, ἀνησυχία, χαρὰ ἐκφράζουν
ἀναπλάσεις συναισθημάτων, τὰ δποῖα διήγειρε τὸ αὐτοκίνητον ταχύτης,
σωφέρ, φῶς, ἐκφράζουν διπτικὰς παραστάσεις ἐκ τῆς τοῦ αὐτοκινήτου
βοή, κρότος, θόρυβος, ἐπίσης. Αἱ δὲ ὑπὸ ἀριθ. 7, 10 καὶ 13 μίαν συγ-
κεκοιμένην ούνθετον παράστασιν.

μένου τινὸς δὲν ὅμοιάζουν πάντοτε π. χ. ἐὰν ἐρωτήσωμεν πολλούς, τί εἶναι πατρίς, σιραιδα, κύλινδρος, πτηνόν, Θεός, θὰ λάβωμεν ποικίλας ἀπαντήσεις, ἐν ᾧ ἑκάστη τῶν λέξεων ἀντιπροσωπεύει μίαν ὡρισμένην ἔννοιαν. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ περιεχόμενον ἔννοιάς τινὸς εἶναι διάφορον εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους, δηλαδὴ δὲν περιέχει μόνον τὰ κοινὰ γνωρίσματα, ἀλλὰ καὶ μὴ κοινά, ἥ περιέχει μὲν μόνον κοινά, ὅλλ' οὐχὶ πάντα. Αἱ ἔννοιαι αὗται λέγονται ψυχικαί, διότι σχηματίζονται διὰ τοῦ ψυχικοῦ συνειδοῦ. Ἐν ᾧ αἱ ἔννοιαι αἱ περιλαμβάνουσαι μόνον τὰ κοινὰ γνωρίσματα λέγονται λογικαί, διότι σχηματίζονται διὰ τῆς νοήσεως.

5. Σχηματισμὸς ψυχικῶν ἔννοιῶν.

Αἱ ψυχικαὶ ἔννοιαι, εἴπομεν, σχηματίζονται διὰ τοῦ ψυχικοῦ συνειδοῦ, εἰς τὸν δόποῖν ἰσχύουν οἱ νόμοι τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς ὅμοιότητος. "Ἄς ἐξετάσωμεν π. χ. πῶς ἐσχηματίσθη εἰς παιδίον ἥ ψυχικὴ ἔννοια τοῦ ἵππου, ἥ δοποίᾳ ὑποθέσωμεν ὅτι περιέχει τὰς κρίσεις."

1) τὸ ἄλογο ἔχει τέσσαρα πόδια.
2) τὸ ἄλογο σύρει ἀμάξια.
3) τὸ ἄλογο καβαλικεύομεν.	ψυχικὴ ἔννοια ἵππου

Τὸ παιδίον εἶδε πρώτην φορὰν ἵππον καὶ ἤκουσε νὰ τὸν ὀνομάζουν «ἄλογο». Ἡ σύνθετος παράστασις τοῦ ζώου συνεδέθη μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Γνωρίσματά τινα τοῦ ἵππου ἔκαμαν περισσοτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸ παιδίον, καθὼς π. χ. τὸ ὅτι ἔχει τέσσαρας πόδας, σύρει ἀμάξιας καὶ ἵππεύεται. Ὅταν διὰ δευτέραν φορὰν εἶδεν ἵππον, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ὅμοιότητος καὶ τὰ γνωρίσματα, τὰ δόποια ἔκαμαν εἰς αὐτὸν ἐντύπωσιν, ἀπέκτησαν μείζονα σαφήνειαν. Μετὰ τὴν τρίτην δὲ καὶ τετάρτην ἀντίληψιν τοῦ ἵππου τὰ τρία γνωρίσματα ἔξαίρονται περισσότερον, ἀποκτῶντα μεγαλυτέραν τάσιν

πρὸς ἀνάπλασιν κατὰ τὴν ἀκοὴν τῆς λέξεως «ἄλογο». Τοιουτορόπως δέ, ὅταν ἐρωτήσωμεν τὸ παιδίον τί εἶναι ἄλογο, θὰ ἀποκριθῇ «ζῷον ποῦ ἔχει τέσσαρα πόδια, σύρει ἀμάξια καὶ καβαλικεύεται».

Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου συνάγομεν, ὅτι ἡ ψυχικὴ ἔννοια τοῦ ἵππου ἐσχηματίσθη εἰς τὸ παιδίον ἀκουσίως καὶ χρόλις τοῦτο νὰ ἔχῃ εἰς τὸν νοῦν του τοιοῦτον σκοπόν. Ὁ νόμος του συγχρονισμοῦ καὶ τῆς διμοιότητος ἔφερε τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα. Οὕτω πως σχηματίζονται πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ ἔννοιαι.

6. Μόρφωσις λογικῶν ἔννοιῶν.

Αἱ λογικαὶ ἔννοιαι σχηματίζονται διὰ τῆς λειτουργίας τῆς νοήσεως ἔκουσίως καὶ συνειδητῶς. Ἄς ἰδωμεν π. χ. πῶς μορφοῦται ἡ ἔννοια τοῦ παραλληλογράμμου.

Ο πρῶτος τρόπος εἶναι ὁ ἑξῆς :

- 1) Λαμβάνομεν δύο ἥ καὶ περισσότερα παραλληλόγραμμα, ὡς τὸ τετράγωνον, τὸ διομβοειδὲς ἥ καὶ τὸν δόμβον.
- 2) Σχηματίζομεν τὰς ἐποπτείας αὐτῶν ἔξαγοντες τὰ κοινὰ καὶ μὴ κοινὰ γνωρίσματα.
- 3) Συγκρίνομεν τὰς τρεῖς ἐποπτείας καὶ εὑρίσκομεν τὰ κοινὰ γνωρίσματα καὶ
- 4) Συνθέτομεν τὰ κοινά.

Ἐποπτεία A' τετράγωνον. Ἐποπτεία B' ρομβοειδές.

- 1) τὸ τ. ἔχει τέσσαρας πλευράς.
 - 2) τὸ τ. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς παραλλήλους.
 - 3) τὸ τ. ἔχει τέσσαρας γωνίας δρόθας.
 - 4) τὸ τ. ἔχει τὰς πλευράς ἵσας.
 - 5) τὸ τ. ἔχει πλευράς ἐκ κιμωλίας.
- κ. λ. π.
- 1) τὸ Q. ἔχει τέσσαρας πλευράς.
 - 2) τὸ Q. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς παραλλήλους.
 - 3) τὸ Q. ἔχει τέσσαρας γωνίας μὴ δρόθας.
 - 4) τὸ Q. ἔχει τὰς ἀπέναντι γωνίας ἵσας.
 - 5) τὸ Q. ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευράς ἵσας.
- κ. λ. π.

Ἐκ τῆς συγχρίσεως ἔξαγομεν, ὅτι τὰ δύο σχήματα ἔχουν κοινὰς τὰς ὑπὸ ἀριθ. 1 καὶ 2 κρίσεις. Ταύτας συνθέτομεν εἰς μίαν ἔννοιαν : *Τὸ τετράπλευρον τὸ δποῖον ἔχει τὰς ἀπέναντι πλευρὰς παραλλήλους καλοῦμεν παραλληλόγραμμον.*

Άλλὴ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ παραλληλογράμμου καὶ ὡς ἔξῆς : Δι’ ἀναλύσεως τῆς ἀντιλήψεως μόνον τοῦ τετραγώνου ἔξαγομεν τὰς ἄνω κρίσεις, τὰς ἀποτελούσας τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ. ᘾη τῶν κρίσεων τούτων ἐκλέγομεν, ἀπὸ ὧδισμένου λογικοῦ σκοποῦ ὁρμάμενοι, τὰς ὑπὸ ἀριθ. 1 καὶ 2 καὶ σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ παραλληλογράμμου. Ἐὰν δὲ λάβωμεν τὰς ὑπὸ ἀρ. 1, 2 καὶ 3 σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁρθογωνίου. Μετὰ τὴν σύνθεσιν τῶν κρίσεων, αἱ δποῖαι ἀποτελοῦν τὸ λογικὸν περιεχόμενον τῆς ἔννοιας, ἀκολουθεῖ ἡ ἐφαρμογή, δι’ οὓς ἀποδίδομεν τὰ εὑρεθέντα γνωρίσματα καὶ εἰς ἄλλας γνωστὰς ἔννοιας. Οὕτω συνάγομεν π. χ., ὅτι ὁ ὁρμός εἶναι παραλληλόγραμμον, τὸ ὁρθογώνιον εἶναι παραλληλογράμμον, τὸ ὁριστικὸν τοῦ ὁρμοῦ εἶναι παραλληλόγραμμον. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς εὑρίσκομεν τὰς ἄλλας γνωστὰς ἔννοιας, αἱ δποῖαι ὑπάγονται εἰς τὴν εὑρεθεῖσαν. Τέλος δίδομεν εἰς τὴν ἔννοιαν ἐν ὧδισμένον ὄνομα.

Κατὰ τὴν μόρφωσιν λοιπὸν λογικῶν ἔννοιῶν διὰ τοῦ δευτέρου τρόπου κάμνομεν ἀνάλυσιν τῆς ἀντιλήψεως ἐνὸς μόνον ἀντιπροσώπου τῆς ἔννοιας, σκόπιμον σύνθεσιν κρίσεών τινων καὶ ἐφαρμογὴν.

Ἡ ἐκλογὴ τῶν κρίσεων γίνεται κατὰ ἐπιστημονικοὺς σκοπούς, μὴ ἔξαρτωμένη ἐκ τῶν ἀντικειμένων. Οὕτω π. χ. ὁρμάμενος ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν σχημάτων δύναμαι νὰ ὁρίσω τὸν κύκλον καὶ τὸν κύλινδρον ὡς ἔξῆς : «Κύκλος εἶναι ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, ἡ δποία σχηματίζεται ὑπὸ τῶν σημείων εὐθείας περιστρεφομένης περὶ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς». «Κύλινδρος λέγεται τὸ στερεόν, τὸ δποῖον σχηματίζεται ὑπὸ τῶν σημείων ὁρθογωνίου περιστρεφομένου περὶ μίαν τῶν καθέτων αὐτοῦ πλευρῶν». Ἡ πάροχον ὅμως καὶ ἄλλοι ὥρισμοὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ κύλινδρου. Μέχρι τοῦτο

ἔσχηματίσαμεν πλεῖστα συστήματα φυτῶν καὶ ζώων, μορφώπαντες διαφόρους ἐννοίας ἀναλόγως τῆς ἀποψεως, ἀφ' ᾧς ταῦτα ἔξετάζονται. Τὰ γνωρίσματα λοιπόν, τὰ διποῖα καλοῦμεν κοινά, δὲν εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ τῆς ἐννοίας, διότι διὰ νὰ εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ἀσφαλῆ καὶ τελείαν γνῶσιν τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΑΝΕΣΘΑΙ

I. Περὶ συναίσθημάτων.

Παραδείγματα. Ὡς λιακάδα τὸν χειμῶνα μᾶς εὐχαριστεῖ, ἢ ἔναρξις τῆς ἀνοίξεως ἐπίσης· τούναντίον ἡ δίψα, ἡ πενα, ἡ κόπωσις, ὁ πόνος, μία ἔρημος περιουχὴ προξενοῦν δυσαρέσκειαν. Ὡς μὲν συμμετρία, ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ἀρμονία μᾶς εὐχαριστοῦν, τὰ δὲ ἀντίθετα τούτων μᾶς δυσαρεστοῦν. Ἀναμνήσεις διεγέρουν ἄλλοτε εὐαρέσκειαν καὶ ἄλλοτε δυσαρέσκειαν. Ὡς ἐπιτυχὴς λύσις προβλήματός τινος μᾶς ἐνθουσιάζει, ἡ δὲ ἀνικανότης πρὸς λύσιν αὐτοῦ μᾶς δυσαρεστεῖ κ.λ.π.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα ἀναφέρεται εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκειά τις δι' ἓν γεγονός. **Τὴν εὐαρέσκειαν ἢ τὴν δυσαρέσκειαν δι' ἓν γεγονὸς ἐκαλέσαμεν συναίσθημα.**

Ἄπὸ τὰ παραδείγματα ἔξαγομεν, ὅτι τὰ συναίσθηματα εἰναι συνειδητὰ εἰς ἡμᾶς ἡνωμένα μὲ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα. Π. χ. ἡ λιακάδα, τὸ αἴσθημα τῆς δίψης, ἡ ἀντίληψις τοῦ ἔρημου τόπου, ἡ ἀνάμνησις κλπ. συνυπάρχουν μετὰ τοῦ συναίσθηματος. Τὰ ψυχικὰ ταῦτα γεγονότα θεωροῦνται ὡς προϋπόθεσις, ὡς βάσις, ἀντικείμενον ἢ περιεχόμενον τοῦ συναίσθηματος.

Τὸ συναίσθημα δὲν ἔξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος, τὸ δποῖον εἶναι συνειδητὸν μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐκ τοῦ δλου σωματικοῦ καὶ πνευματικοῦ δργανισμοῦ, δηλαδὴ ἔξ αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ ὑποκείμενον διὰ τοῦ συναίσθηματος ἔκφράζει δι τοῦ γεγονός τι παρὸν προξενεῖ ὠφέλειαν ἢ βλάβην εἰς τὸν σωματικὸν καὶ πνευματικὸν δργανισμόν. Καὶ ἐάν μὲν προξενῇ ὠφέλειαν, ἔκφράζει εὑαρέσκειαν, ἐάν δὲ βλάβην, δυσαρέσκειαν. Π. χ. ἡ λιακάδα μᾶς εὐχαριστεῖ τὸν χειμῶνα, διότι ὠφελεῖ τὸν σωματικὸν δργανισμόν, τουναντίον μᾶς δυσαρεστεῖ τὸ καλοκαῖρι, διότι βλάπτει αὐτόν.

Ἡ βλάβη ἢ ἡ ὠφέλεια, περὶ ἣς ἀποφαίνεται τὸ συναίσθημα, δυνατὸν νὰ εἶναι πραγματικὴ ἢ φαντασική, ἔξαρτωμένη ἐκ τοῦ δλου χαρακτῆρος τοῦ ὑποκειμένου. Εἰς τὸν μὴ καπνίζοντα π. χ. τὸ κάπνισμα προξενεῖ ἐνόχλησιν, δυσάρεστον δηλ. συναίσθημα, εἰς δὲ τὸν καπνίζοντα εὐάρεστον.⁵ Η κινίνη προκαλεῖ δυσάρεστον συναίσθημα, ἀλλὰ φέρει ὠφέλειαν.

Εἰς τὸ συναίσθημα διακρίνομεν ποιότητα, ἔντασιν καὶ διάρκειαν.⁶ Ως πρὸς τὴν ποιότητα ἔχομεν δύο διμάδας συναίσθημάτων, τὰ εὐάρεστα καὶ τὰ δυσάρεστα.

Ἡ ἔντασις τοῦ συναίσθηματος μεταβάλλεται, ἐάν τὸ γεγονός τὸ δποῖον ἐπροκάλεσε τὸ συναίσθημα ἐπαναλαμβάνεται. Π. χ. τὸ δυσάρεστον συναίσθημα, ὅπερ ἐδοκίμασε τὴν πρώτην ἥμέραν δ φυλακισμένος, σιγὰ σιγὰ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς ἥλιαττώθη κατὰ τὴν ἔντασιν. Η εὑαρέσκεια, τὴν δποίαν δοκιμάζομεν ἐκ τῆς διὰ πρώτην φορὰν θέας ὀραίου τοπείου, μετατρέπεται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως εἰς ἀδιαφορίαν. Πολλαὶ ἐργασίαι κοπιώδεις ἐν ἀρχῇ διὰ τῆς ἔξεως γίνονται ἀνεκταί.

Τὸ φαινόμενον αὐτὸ λέγεται ἀπάμβλυνσις τοῦ συναίσθηματος.⁷ Η ἀπάμβλυνσις προχωρεῖ μέχρις ἀλλαγῆς τῆς ποιότητος αὐτοῦ. Π. χ. δ A. μαθητὴς κατ' ἀρχὰς ἔξετέλει τὰς σχολικὰς ἐργασίας δυσαρέστως, μετά τινα χρόνον δμως διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἀσχολούμε-

νος εἰς αὐτάς. "Ἐνας τόπος κατ' ἀρχὰς ὡς διαμονὴ μᾶς δυσαρεστεῖ, διὰ τῆς συνηθείας ὅμως συναισθανόμεθα εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ διαμονῆς μας. Τὸν συμμαθητὴν πρὸς τὸν ὄποιον κατ' ἀρχὰς δὲν ἥσθανόμεθα συμπάθειαν τῷρα ἀγαπῶμεν.

'Ανάπλασις τοῦ συναισθήματος εἶναι δύσκολος. Π. χ. δύσκολον εἶναι διὰ μαθητῆς Α. νὰ αἰσθανθῇ τῷρα τὴν χαράν, τὴν ὄποιαν ἔδοκιμασε πέρυσι, ὅταν ἔλαβε τὸ ἀπολυτήριον. 'Η ἀνάμνησις θλιβεροῦ γεγονότος προξενεῖ ὀλιγωτέραν λύπην, ἐνίοτε δὲ καὶ χαράν. Π. χ. ἡ ἀνάμνησις τῶν πόνων ἀσθενείας μὲν εὐχαριστεῖ, διότι ἔξεψυγον τὸν κίνδυνον.

'Επειδὴ πολλὰ γεγονότα ταυτοχρόνως συμβαίνουν, διεγέρονται εἰς ἡμᾶς καὶ πολλὰ σύγχρονα συναισθήματα. Ταῦτα συγχωνεύονται εἰς ἐν μεικτὸν ὀλικὸν συναίσθημα, τὸ ὄποιον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν συνισταμένην τῶν μερικῶν συναισθημάτων.

Τὰ συναισθήματα, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἔχουν σωματικὰ ἔξωτερικὰ ἐκδηλώσεις.

Σωματικὰ ἐκδηλώσεις τοῦ συναισθήματος εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναπνοῆς, τοῦ σφυγμοῦ, τοῦ ὅγκου τοῦ σώματός μας, αἱ κινήσεις τῶν πεπτικῶν ὅργάνων, τῶν μερῶν τοῦ προσώπου, τῆς χειρὸς καὶ τῶν ποδῶν κλπ. 'Επίσης ἐννοοῦμεν ἐκ τῆς φυσιογνωμίας ἀτόμου τὴν χαράν, τὴν λύπην, τὴν ἔκπληξιν, τὸν φόβον καὶ τὴν ἀπελπισίαν αὐτοῦ. Οἱ ἐκ τῶν σωματικῶν ἐκδηλώσεων ἔρεθισμοὶ μεταβιβαζόμενοι εἰς τὸν ἐγκέφαλον προκαλοῦν δργανικὰ αἰσθήματα, τὰ ὄποια συγχωνεύομενα μετὰ τῶν συναισθημάτων δίδουν εἰς αὐτὰ ἰδιαίτερον χρῶμα καὶ νέαν ἔντασιν. Τὸ συναίσθημα καταπραύγεται καὶ ἐν τέλει καταπαύει, ἢμ' ὡς ἔξαφανισθοῦν αἱ σωματικὰ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν κινήσεων τούτων εἶναι αἱ ἀναπνευστικαὶ καὶ αἱ τοῦ αἷματος, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς καταπράγνυσιν τοῦ συναισθήματος συνιστοῦν βαθείας εἰσπνοάς.

2. Μετάδοσις τοῦ συναισθήματος.

Τὸ συναισθῆμα, μολονότι παρακολουθεῖ ἐν γεγονός, μεταδίδεται καὶ εἰς ἄλλα. Π. χ. ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου προσφίλοις προσώπου διήγειρεν εἰς ἐμὲ δισάρεστον συναισθῆμα. Ἐνεκατούτου δὲν μοῦ ἀρέσει δι περίπατος, ἡ συναναστροφὴ τῶν ἄλλων, αἱ πανηγύρεις, τὸ θέατρον κλπ. Εἰς ὅλα αὐτὰ μετεδόθη ἡ δυσαρέσκεια ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου. Αὐτὸ τὸ φαινόμενον λέγεται **ἀκτινοβολία τοῦ συναισθήματος**.

Συναισθῆμα, δπερ διαρκεῖ ἐπὶ μακρόν, μεταδιδόμενον εἰς πάντα τὰ ψυχικὰ γεγονότα, λέγεται **διάθεσις** π. χ. σταθερὰ **αισιοδοξία** καὶ **ἀπαισιοδοξία** εἶναι μία ἔμφυτος ἡ καὶ ἐπίκτητος **διάθεσις**.

Τὸ συναισθῆμα ἀτόμου τινὸς δύναται ἵα μεταδοθῆ οὐχὶ μόνον εἰς ἄλλα ψυχικὰ γεγονότα αὐτοῦ, ἄλλὰ καὶ εἰς ἄλλα ἀτομα. Ἡ μετάδοσις αὗτη γίνεται διὰ τῶν ἔξωτερικῶν σωματικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ συναισθήματος. Π. χ. ὅταν βλέπωμεν ἢ ἀκούωμεν ἀνθρώπους κλαίοντας, δυνατὸν νὰ συγκινηθῶμεν. Ἄνθρωπος καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ μεταδίδει αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἀντιληφθέντα τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πανικοῦ. Ἡ δργὴ προκαλεῖ πολλάκις δργὴν καὶ ἡ ἀγάπη ἀντίστοιχον ἀγάπην.

3. Εἴδη συναισθημάτων.

Τὰ συναισθήματα, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου ἡ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, πρὸς τὰ δποῖα ἀναφέρονται, διαιροῦνται εἰς **ὑλικὰ** ἡ **κατώτερα** καὶ εἰς **πνευματικὰ** ἡ **ἀνώτερα** συναισθήματα.

I. **Ὑλικὰ συναισθήματα.** Ἡ εὐχαρίστησις, τὴν δποίαν συναισθανόμεθα, ὅταν πίνωμεν τὸ καλοκαῖρι δροσερό νερό, ὅταν τρώγωμεν μὲ δρεξιν, ὅταν μυρίζωμεν τριαντάφυλλον, ὅταν τὸν χει-

μῶνα ἔχωμεν θέρμανσιν, ὅταν βλέπωμεν ὡρισμένους συνδυα-
σμοὺς χρωμάτων, ὅταν ἀκούωμεν ὡρισμένους ἀρμονικοὺς ἥχους,
ἢ ἡ δυσαρέσκεια κατὰ τὴν πόσιν ψυχροῦ ὕδατος τὸν χειμῶνα, ἢ
κατὰ τὴν ἐπαφὴν λίαν ψυχροῦ ἀντικειμένου ἢ ζώου π. χ. ὅφεως,
κατὰ τὴν ὁσφρησιν ὡρισμένων ὀσμῶν, ἢ τὴν γεῦσιν ἀσυνήθων
φαγητῶν, κατὰ τὴν ἀκοὴν τῶν θορύβων ἢ τὴν θέαν ἀσυμμέ-
τρων γραμμῶν κλπ., πάντα ταῦτα εἶναι **ὑλικὰ συναισθήματα**.

Εἰς τὰ ὑλικὰ συναισθήματα τὸ περιεχόμενον ἢ τὸ ψυχικὸν
γεγονός, πρὸς ὃ ἀναφέρονται ἢ ἀπὸ τὸ δροῦσιν προκαλοῦνται, εἴ-
ναι αἴσθημά τι' π. χ. εἰς τὰ ἄνω παραδείγματα γευστικὸν καὶ
δερμικὸν αἴσθημα ἐκ τοῦ ὕδατος, ὀσμὴ ἐκ τοῦ τριανταφύλλου,
τὸ σύνθετον αἴσθημα ἐκ τῆς λήψεως τοῦ φαγητοῦ κλπ.

Τὰ ὑλικὰ συναισθήματα ὀνομάσαμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ
αἱσθημάτων καὶ τόνους τοῦ αἰσθήματος.

'Ἐκ τῶν αἱσθημάτων, τὰ δργανικά, τὰ γευστικά, τὰ ὁσφραν-
τικὰ καὶ τὰ ἀπτικά, ἀποτελοῦνται μετὰ τῶν ἀναγκῶν τοῦ σω-
ματικοῦ δργανισμοῦ, διεγείρουν τὰ ἰσχυρότερα ὑλικὰ συναισθή-
ματα, τὰ δροῦσα εἶναι καὶ ἴσχυρότατα ἐλατήρια τῶν πράξεών μας.

'Ἡ αὔξησις τῆς ἐντάσεως τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἐπιφέ-
ρει καὶ αὔξησιν τῆς ἐντάσεως τοῦ συναισθήματος, ἀλλὰ μέχρις
ὅρίου τινός, πέραν τοῦ δροῦσιν ἐπέρχεται μεταβολὴ τῆς ποιότη-
τος τοῦ συναισθήματος. Π. χ. ὅσον αὔξανεται ἡ θερμοκρασία
ψυχροῦ δωματίου τόσον καὶ εὐχαριστούμεθα· ὅταν δημιώσει τοῦτο
ἴπερθερμανθῇ, δυσαρέσκειαν, π. χ. ἐκτυφλωτικὸν φᾶς,
ἴσχυρὸς θόρυβος, μεγάλον βάρος κλπ.

II. Πνευματικὰ ἢ ἀνώτερα συναισθήματα.

Παραδείγματα. Εὐχαριστοῦμαι ὅταν κατανοῶ τὸ μάθημα,
ὅταν ἀντιλαμβάνωμαι ὅτι προοδεύω εἰς τὰ μαθήματα, ὅταν
ἀκούω συναυλίαν, ὅταν βλέπω ὡραιόν τοπεῖον, ὅταν βλέπω τὸν

φίλον μου Α μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, ὅταν ἀναγινώσκω τὰ κατόρθωματά τῶν προγόνων, ὅταν ἔօρτάζῃ ὁ πατέρας, ὅταν σχέπτωμαι ὅτι διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ἐργασίας θὰ γίνω κοινωνικὸς παράγων, ὅταν πράττω τὸ καθηκόν μου κλπ.

Τούναντίον δυσαρεστοῦμαι διὰ τὰ ἀντίθετα τούτων, δηλαδή, ὅταν δὲν προοδεύω εἰς τὰ μαθήματα, ὅταν δὲν δύναμαι νὰ ἀκούω τὴν συναυλίαν, ὅταν βλέπω ἐρημωμένον τόπον κλπ.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ συναισθήματα τὸ περιεχόμενον ἥτο σύνθετόν τι γεγονός, ἀντίληψις, παράστασις, σκέψις, ἐποπτεία, ἔννοια. Π. χ. τὸ μάθημα, ἡ πρόοδος εἰς τὰ μαθήματα, ἡ συναυλία, τὸ ὕδατον τοπεῖον, ἡ ἀντίληψις τοῦ φίλου μου Α, τὰ κατόρθωματα τῶν προγόνων κλπ. εἶναι σύνθετα ψυχικὰ φαινόμενα.

“Ωστε ἀνώτερα συναισθήματα λέγονται ὅσα ἀναφέρονται εἰς σύνθετα ψυχικὰ φαινόμενα, δηλαδὴ εἰς ἀντίληψεις, παραστάσεις καὶ νοήματα.

Κατωτέρω θὰ ἔξετάσωμεν λεπτομερῶς τὰ διάφορα εἴδη τῶν πνευματικῶν συναισθημάτων.

1. Τὸ αὐτοσυναίσθημα.

‘Η αὐτοσυνείδησις. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ ἀνθρωπὸς ἀποκτᾷ αὐτοσυνείδησιν, δηλαδὴ γνῶσιν, ὅτι εἶναι ἄτομον (πρόσωπον) κεχωρισμένον τῶν ὅλων, μὲ ὕδιον σῶμα καὶ πνεῦμα. Εἰς τοῦτο συντείνει 1) τὸ σῶμα, τὸ ὅποιον προκαλεῖ συνεχεῖς μεταβολὰς εἰς τὴν συνείδησιν καὶ ἔνεκα τούτου θεωρεῖται ἡ σκοτεινὴ βάσις τῆς προσωπικότητος. 2) Ἡ σύνδεσις κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ τοῦ περιεχομένου τῶν πεδίων τῆς συνειδήσεως, ἡ κατάταξις, διατήρησις καὶ ἀνάπλασις αὐτῶν, διότι ταῦτα παράγοντὸν φαινόμενον τῆς ἐνότητος τῆς συνειδήσεως, δηλαδὴ τὴν αὐτοσυνείδησιν. 3) Ἡ βιουλητικὴ πρᾶξις, διὰ τῆς ὅποιας τὸ ἄτομον τρόπον τινὰ ἀντιλαμβάνεται ἑαυτὸν ὡς τὸ αἴτιον ἀποτελεσμάτων τινῶν.

Κατὰ ποῖον ἀκριβῶς χρόνον ἀποχτᾶται ἡ αὐτοσυνείδησις δὲν εἶναι ὠρισμένον. Τινὲς ψυχολόγοι λέγουν, ὅτι αὕτη θεωρεῖται παραχθεῖσα, ὅταν τὸ παιδίον κάμνῃ χρῆσιν τῆς ἀντωνυμίας ἐγώ, ἄλλοι δὲ ὅταν ἀναγνωρίσῃ τὴν εἰκόνα του εἰς τὸν καθρέπτην.

Ἡ αὐτοσυνείδησις σὺν τῷ χρόνῳ γίνεται σαφεστέρα καὶ περιλαμβάνει ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος, πραγματικὰ ἢ καὶ φανταστικά.

Πᾶν δὲ προάγει τὸ οὕτω μορφωθὲν ἐγὼ διεγείρει συναίσθημα εὐάρεστον, πᾶν δὲ δὲ πλάπτει τὸ ἐγὼ δυσάρεστον. Π. χ. μετ' εὐχαριστήσεως παρατηροῦμεν τὴν σταθερὰν ὑγείαν μας, τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἔργασίας μας, τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν ποῦ ἔχομεν εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις τῆς ζωῆς μας. Τούναντίον τὰ σφάλματα καὶ ἡ συνεχὴς ἀποτυχία εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις μας γεννᾷ εἰς ήμᾶς δλιγοψυχίαν, μετάνοιαν, αὐτοπεριφρόνησιν καὶ ἐντροπήν.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα ἔχει ἵσχυρὰν τάσιν ἀκτινοβολίας πρὸς ἄλλα γεγονότα τὰ δποῖα ἔχουν σχέσιν τινὰ μὲ τὸ ἐγώ. Π. χ. ἡ ἐνδυμασία μας, τὰ βιβλία μας, τὸ σπίτι μας, ἡ ἴδιοκτησία μας, τὸ παιδί μας, τὸ χωριό μας, τὸ σκυλάκι μας κλπ. ἀποτελοῦν περιοχὴν πρὸς τὴν δποίαν ἐκτείνεται τὸ ἐγώ μας καὶ συνεπῶς καὶ τὸ αὐτοσυναίσθημα· πᾶν δὲ πλάπτει ταῦτα μᾶς εὐχαριστεῖ, πᾶν δὲ τὰ βιβλία μᾶς δυσαρεστεῖ. Οὕτω λυπούμεθα διότι ἡ περιουσία μας ἐλαττοῦται, διότι τὸ σπίτι μας ἔπαθε ζημίαν τινά, ἡ διότι κατηγοροῦν τὸ χωριό μας. Χαίρομεν ἀφ' ἐτέρου δὲ ταν αὐξάνη ἡ ἴδιοκτησία μας, ὅταν προοδεύῃ τὸ παιδί μας κτλ.

Τὸ αὐτοσυναίσθημα στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐμφύτου κλίσεως νὰ ἀγαπῶμεν τὸν ἔαυτόν μας, τῆς φιλαυτίας.

Οἱ ἔχων αὐτοπεποίθησιν, θάρρος, αὐτοεκτίμησιν δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς γνώμας καὶ τὰς πράξεις τῶν ἄλλων, δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἄλλων ἵνα πράξῃ δὲ πνομίζει ὁρθόν, δὲν ζητεῖ ξένας βοηθείας οὔτε προσβάλλεται, ὅταν οἱ ἄλλοι δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξίαν του. Τοιουτοτρόπως τὸ

τοιοῦτον αὐτοσυναίσθημα ἔλευθερώνει τὸν ἔχοντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἔξαρτήσεως καὶ συντελεῖ εἰς τὴν αὐτοαγωγήν.

“Οταν δύμας τὸ αὐτοσυναίσθημα στηρίζεται εἰς ἐσφαλμένην αὐτογνωσίαν τότε καταντῷ εἰς ἐπαρσιν, ἀλαζονείαν, ὑπερηφάνειαν καὶ αὐθάδειαν.

2. Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς.

Τιμὴ εἶναι ἡ καλὴ ἰδέα, τὴν δποίαν οἱ ἄλλοι ἐσχημάτισαν περὶ τῆς ἀξίας τῆς προσωπικότητος ἡμῶν, εἶναι ἡ περὶ ἡμῶν ἥθικὴ παράστασις εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἄλλων. “Οταν π. χ. λέγωμεν, αὐτὸς ἔχει τιμὴν παρὰ τῇ κοινωνίᾳ, σημαίνει, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀναγιωρίζουν εἰς αὐτὸν κάποιαν ἀξίαν. Διακρίνομεν πολὺ εἴδη τιμῆς, ἐπαγγελματικήν, οἰκογενειακήν, ἀνθρωπιστικήν, κοινωνικήν κ. λ. π. Ἐπαγγελματικὴν τιμὴν ἔχει ἐκεῖνος, διὰ τὸν ὑποῖον δλοι φρονοῦν, δει ἐργάζεται καλῶς τὸ ἐπαγγελμάτου· οἰκογενειακὴν δι θεωρούμενος καλὸς οἰκογενειάρχης, ἀνθρωπιστικήν, δι νομιζόμενος ὡς ἀνθρωπος μορφωμένος γενικῶς, καὶ κοινωνικήν, δι ἔχων πολλὰς σχέσεις κοινωνικὰς καὶ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ ζητήματα τῆς κοινωνίας.

Θέλομεν φύσει οἱ ἄλλοι νὰ ἔχουν καλὴν ἰδέαν περὶ ἡμῶν πᾶν δὲ δι, τι ὠφελεῖ ἢ βλάπτει αὐτήν, προξενεῖ εὐαρέσκει αν ἢ δυσαρέσκειαν, δνομαζόμενην συναίσθημα τιμῆς. Συναίσθημα τῆς τιμῆς εἶναι τὸ μετ' αὐτῆς ἐμφανιζόμενὸν συναίσθημα. Οὗτοι λυπούμεθα, δταν μᾶς προσβάλλουν ἐνώπιον τοῦ κόσμου, ἢ δταν μᾶς συκοφαντοῦν, διότι χάνομεν τὴν τιμήν, δηλ. τὴν καλὴν ἰδέαν τῶν ἄλλων περὶ τῆς ἀξίας μας. Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς ἐμφανίζεται ὡς φιλοτιμία, φιλοδοξία, ἐπιδοκιμασία, ματαιοδοξία, φιλοπρωτία, καταισχύνη, αἰδώς κλπ.

Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὸ αὐτοσυναίσθημα, ἔξαρτῷ τὸ ἐγὼ ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ. Παρορμᾶ τὸ ἄτομον νὰ ἐπιδιώκῃ διὰ τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας τὴν ἐκτί-

μησιν αὐτῶν καὶ συγδέει τὸ ἄτομον μετὰ τοῦ κόσμου. Ὡς ἐπιδοκιμασία, ἡ ἀμοιβή, ὁ ἔπαινος καὶ πᾶσα τιμωρία τῆς κοινωνίας ἔχει μεγάλην ἐπίδοσιν ἐπὶ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀτόμου. Ἐλλειψις τοιούτου συναίσθηματος χαρακτηρίζεται ως ἀφιλοτιμία καὶ ἀναδεια. Ἐπειδὴ ἡ ἀξία τοῦ προσώπου κρίνεται κατὰ ξένην [περὶ] αὐτοῦ κρίσιν, φέρει αὐτὸν εἰς ἔξαρτησιν ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, ἔνεκα τῆς δοπίας τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς δύναται νὰ λάβῃ ἐπιβλαβεῖς ὑπερβολάς, ἐκφυλιζόμενον εἰς δοξομανίαν, δουλοπρέπειαν καὶ ματαιοδοξίαν, ὑποτάσσον εὑτυχίαν καὶ ησυχίαν εἰς τὰς γνώμας καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἄλλων.

Ἡ δρόμη μόρφωσις τοῦ συναίσθηματος τῆς τιμῆς συνίσταται εἰς τὸ ἐπιζητεῖν τὴν τιμὴν διὰ πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ ἔγωγος ἢ διὰ πραγματικὰς ὠφελείας πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἢ τὸ ἐπιζητεῖν τὴν τιμὴν ἀπὸ τοὺς τιμίους καὶ ἀγαθοὺς ἀνθρώπους.

3. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα.

Θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι τὸ ἐμφανιζόμενον μὲ τὰς παραστάσεις ἢ τὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς (θρησκείαν). Ἐκδηλοῦται πρῶτον ὡς συναίσθημα τῆς ἴδιας ἡμῶν ἀδυναμίας καὶ ἔξαρτήσεως ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς δημιουργοῦ καὶ ἡγέτου τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν. Ὡς συναίσθημα φόβου Θεοῦ τιμωροῦντος καὶ ἀνταμείβοντος, ὡς συναίσθημα σεβασμοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς τελειοτάτου ὄντος, ὡς συναίσθημα ἐμπιστοσύνης, ἐλπίδος, εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης, συγδεδεμένον μὲ τὴν ἔννοιαν ἀγαπητοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἀλλαὶ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ εἶναι ἡ εὐλάβεια, ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ εὐσέβεια, ἡ προσευχὴ καὶ ἡ πίστις πρὸς τὸν Θεόν.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἔχει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς βουλήσεως. Ὁ θεοσεβὴς φροντίζει νὰ προσαρμόζῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Ενδίσκει δὲ εἰς τὰς δυσκολωτέρας στιγμὰς τοῦ βίου του στήριγμα καὶ παρηγορίαν. Τὸ θρη-

σκευτικὸν συναίσθημα εἶναι δύναμις, ἥτις μετέβαλε καὶ μεταβάλλει τοὺς ἀνθρωπίνους πολιτισμούς, εἶναι πηγὴ πλείστων ἀρετῶν καὶ μεγάλων ἡθικῶν ἔργων.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα γεννᾶται εἰς τὸ παιδίον ἐνωρίς, διότι ἐπικουρεῖ διὰ τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ τὸ συναίσθημα τῆς ἔξαρτησεως, ἐμπιστούμηντος καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς γονεῖς, καθὼς καὶ τὸ συναίσθημα τῆς Ἰδίας ἀδυναμίας, τὸ δποίον βαθέως αἰσθάνεται τὸ παιδίον. Αἱ εὑσεβεῖς ἔξεις τοῦ οἴκου ἀποτελοῦν εὔνοϊκὸν περιβάλλον διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθήματος τῶν τέκνων.

Διὰ πειραμάτων ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ παιδίου ἔξαρτᾶται μᾶλλον ἀπὸ ἐποπτικὸν συγκεκριμένον περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς παρὰ ἀπὸ θρησκευτικὰς διδαχὰς, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς τελετάς, ἀπὸ τὰς προσευχάς, ἀπὸ τὰς ἀγίας εἰκόνας καὶ ἄλλα θεάματα τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐκφυλίζεται εἰς **θρησκοληψίαν**, **μισαλλοδοξίαν**, **θρησκευτικὸν φανατισμόν**, τὰ δποία ἐγένοντο αἰτία πολλῶν κακῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

4. Τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα.

“Οταν βλέπωμεν ὠραίον πρόσωπον, ὠραίαν τοποθεσίαν, ὠραίαν εἰκόνα, ὠραίαν στάσιν, ὅταν ἀκούωμεν καλὴν μουσικήν, συναισθανόμεθα μετὰ τοῦ γεγονότος καὶ εὐχαρίστησίν τινα. Τούναντίον, ὅταν βλέπωμεν ἀσχημον ἀνθρωπον ἢ ἀσχημον εἰκόνα, συναισθανόμεθα δυσαρέσκειαν ἢ εὐαρέσκεια καὶ ἡ δυσαρέσκεια αὕτη εἶναι τὸ **καλαισθητικὸν συναίσθημα**.

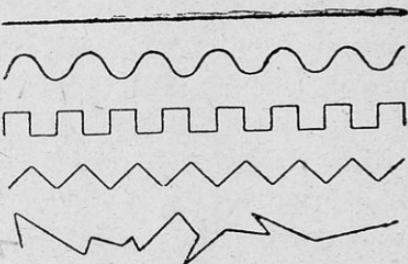
Καλαισθητικὸν συναίσθημα λοιπὸν εἶναι ἡ εὐαρέσκεια ἢ ἡ δυσαρέσκεια, ἡ δποία συνοδεύει τὴν ἀντίληψιν ἢ παράστασιν τοῦ ὠραίου ἢ τοῦ ἀσχήμου.

Διακρίνομεν δύο εἴδη καλαισθητικῶν συναισθημάτων, **ἀπλακαὶ σύνθετα**.

‘Απλᾶ καλαισθητικὰ συναισθήματα εἶναι τὰ ἔξῆς:

1) **Συναισθήμα ἀρμονίας ἥχων καὶ χρωμάτων.** Π. χ. ἡ ὁδόδοη, ἡ πέμπτη, ἡ τετάρτη, ἡ μεγάλη καὶ μικρὰ τρίτη, καὶ ἡ μεγάλη καὶ μικρὰ ἔκτη τῆς μουσικῆς κλίμακος προξενοῦν εὐαρέσκειαν· πάντα τὰ ἄλλα διαστήματα παράγουν τὸ δυσάρεστον συναισθήμα τῆς δυσαρμονίας. Ὁ συνδυασμὸς συμπληρωματικῶν χρωμάτων ἀρέσει περισσότερον, π. χ. τοῦ ἔρυθροῦ μὲ τὸ πράσινον, τοῦ κιτρίνου μὲ τὸ ἵδρες, τοῦ κυανοῦ μὲ τὸ χρυσοειδές.

2) **Συναισθήμα συμμετρίας.** Π. χ. ἐκ τῶν γραμμῶν τῆς ἔπομένης εἰκόνος

αἱ τέσσαρες πρῶται ἀρέσκουν, ἡ πέμπτη ὅμως ὅχι.

Ἐπίσης ἀρέσκουν περισσότερον τὰ ὁρθογώνια, τῶν ὅποιων αἱ πλευραὶ ἔχουν τὴν σχέσιν 8 : 5 ἢ 13 : 8. Ἡ σχέσις αὕτη λέγεται χρυσῆ τομή. Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς ναοὺς εὑρίσκομεν τὴν σχέσιν ταύτην, ἐπίσης σήμερον εἰς τὸ σχῆμα τῶν βιβλίων, ἐπισκεπτηρίων, φακέλλων κ.λ.π.

3) **Συναισθήμα ὁυθμοῦ.** Ὁ ὁυθμὸς παράγεται διὰ τῆς κανονικῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐντυπώσεων. Διακρίνομεν διαφόρους ὁυθμοὺς ἐκ τῆς διαφόρου ταχύτητος, τῆς διαρκείας καὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν ἐντυπώσεων. Εἰς τὸν προφορικὸν λόγον, εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν ἔνεκα τῆς διαδοχῆς τῶν ἐντυπώσεων προκύπτει ὁυθμός. Ὁ ὁυθμὸς διεγείρει συναισθήματα, τὰ ὅποια λέγονται **συναισθήματα ὁυθμοῦ.**

Σύνθετα καλαισθητικὰ συναισθήματα εἶναι ὅσα διεγείρονται

Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως συνθέτου τινὸς καλλιτεχνήματος π.χ. ἐκ τῆς θέας μιᾶς εἰκόνος, ἢ ἀγάλματος, ἢ οἰκοδομήματος ἢ ἀκροάσεως συναυλίας.

Τὰ ἀπλᾶ καλαισθητικὰ συναισθήματα διεγείρονται καὶ εἰς τοὺς παιδας καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τοὺς ὡρίμους, δηλαδὴ ἡ συμμετρία καὶ ὡρισμένοι χυθμοὶ ἀρέσκουν εἰς ὅλους· τουναντίον δὲ ἀπαρέσκουν ἡ δυσαρμονία καὶ ἡ ἀσυμμετρία. Εἰς τὰ ἀπλᾶ καλαισθητικὰ συναισθήματα, τὸ συναίσθημα ἔξαρταται μᾶλλον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἡ δὲ καλαισθητικὴ κρίσις ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἔμφυτον προδιάθεσιν. Εἰς τὰ σύνθετα ὅμως τὸ συναίσθημα ἔξαρταται καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἐκ τῶν παραστάσεων, τὰς δποίας ἔχει μορφώσει περὶ τοῦ ὡραίου. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται ποικιλία καλαισθητικῶν κρίσεων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Εἰς ἓνα ἀρέσκει ὡρισμένη εἰκόνῃ, εἰς ἄλλον δὲν ἀρέσκει. Εἰς τὸν Ρενάν ἡ θέα τῶν ἔρειπωμένων μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως διήγειρε τόσον ἴσχυρὸν καλαισθητικὸν συναίσθημα, ὥστε παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ γράφῃ τὴν γνωστὴν προσευχὴν. Τοιαύτην ἐντύπωσιν δὲν προξενεῖ εἰς ἄλλους, διότι δὲν ἔχουν μελετήσει ὡς ὁ Ρενάν τὸν ὀρχαῖον κόσμον καὶ τὴν τελειότητα τῶν ἔργων τούτων.

Διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὰ σύνθετα καλαισθητικὰ συναισθήματα μορφώνονται διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μελέτης τῶν ὡραίων ἔργων.

Πολλάκις ἡ ἀντίληψις ὡραίου ἀντικειμένου διεγείρει μετὰ τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος καὶ ζωηρὰν ἐπιθυμίαν ἀποκτήσεως αὐτοῦ· π. χ. ὅταν θαυμάζω τὴν ὡραιότητα ἔξοχικῆς τινος ἐπαύλεως συγχρόνως σκέπτομαι «πόσον ὡραῖα θὰ ᾖ τοῦ νὰ ᾖ το ἴδική μου». Ή θέα ὡραίας κατοικίας διεγείρει εἰς μὲν τὸν ἴδιοκτήτην αὐτῆς μετὰ τῶν καλαισθητικῶν συναισθημάτων καὶ τὸ αὐτοσυναίσθημα, εἰς δὲ τὸν πτωχὸν ἀστεγὸν τὸ συναίσθημα τοῦ φθόνου. Ή εἰκὼν τοῦ Ραφαὴλ διεγείρει καλαισθητικὸν ἄμα καὶ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα τὸ παραγόμενον συναίσθημα ἦτο μεικτόν. Συνήθως

δὲ τοιαῦτα συναισθήματα διεγείρονται. Ἐὰν δημεῖς ἔξειτάζωμεν ταῦτα χωριστὰ πράττομεν τοῦτο χάριν τῆς ἐπιστημονικῆς. ἀναλύσεως τῶν συνθέτων ψυχικῶν φαινομένων.

Τὸ καλαισθητικόν, ἀπλοῦν ἢ σύνθετον, συναισθημα διὰ νὰ ἔχῃ ἔξευγενιστικὴν ἐπίδρασιν πρέπει νὰ μὴ ἀναμιγνύειαι μετ' ἄλλων συναισθημάτων.

Οἱ καλλιτέχναι παριστοῦν οὐχὶ δπως πράγματι εἶναι ἐν γεγονός, ἀλλὰ ὡς ἔπερπετε νὰ εἰναι, ὡς ἰδεώδες, ὡς ἴδαινικόν. Π.χ. οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς, οἱ ποιηταί, οἱ ζωγράφοι παριστάνονται διὰ τῆς φαντασίας καταστάσεις καὶ πρόσωπα μὴ πραγματικῶς ὑπάρχοντα, ὡς οὗτοι ἐκθέτουσι ταῦτα, διὰ τοῦτο τὰ ἔργα των ἔχουν ἔξευγενιστικὴν ἐπίδρασιν, διότι διεγείρουν τὴν εὐχαρίστησιν διὰ τὰς ἰδεώδεις καταστάσεις, τὰς δόποιας δὲν συγναντῶμεν εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν, καὶ αἰδούσιν οὕτω δημᾶς ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ καὶ τετριμένου. Ἀφ' ἐτέρου παρέχουν ἀνιδιοτελῆ χαρὰν διὰ τὸ ὅραιον ἥτις εἶναι προοίμιον τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς ἥθικότητος. Ὅπάρχει τοιαύτη συγγένεια μεταξὺ τοῦ ὅραιον καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ὡστε ἐκφράζομεν μὲ τὴν λέξιν καλὸν τὸ ὅραιον καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ μὲ τὴν λέξιν αἰσχρὸν τὸ ἄσχημον καὶ τὸ κακόν.

5. Τὸ διαινοητικὸν συναισθημα.

Οταν μαθητὴς εὔρητὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, συναισθάνεται χαράν, ἐπίσης, ὅταν εὐκόλως κατανοῇ τὸ διδασκόμενον μάθημα, καὶ ἐν γένει, ὅταν μανθάνῃ νέας γνώσεις. Είναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἴστορίας, ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἡσθάνθη τοσαύτην χαρὰν ἐκ τῆς λύσεως τοῦ γνωστοῦ Πυθαγορείου Θεωρήματος, ὡστε ἐθύσιασεν εἰς τὸν Θεὸν 100 βοῦς.³ Αφ' ἐτέρου δὲ μὴ κατανόησις τοῦ μαθήματος καὶ ἡ μὴ λύσις τοῦ προβλήματος [προξενεῖ εἰς τὸν μαθητὴν λύπην.

Ἡ εὐαρέσκεια ἢ ἡ δισαρέσκεια εἰς τὰ ἄνω παραδείγμα-

τα παρακολουθεῖ τὴν αὔξησιν ἢ μὴ τῶν γνώσεων ἢ τὴν λειτουργίαν τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἄλλων πνευματικῶν λειτουργιῶν. Τὰ συναισθήματα ταῦτα λέγονται **διανοητικά**.

Διανοητικὰ συναισθήματα λέγονται, ὅσα παρακολουθοῦν τὴν αὔξησιν τῶν γνώσεων ἢ τὴν λειτουργίαν τῆς διανοήσεως, καὶ εἰναι εὐάρεστα μέν, ἀν αἱ γνώσεις μας αὔξανουν, ἢ αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι προάγωνται, δυσάρεστα δέ, ἀν αἱ γνώσεις δὲν αὔξανουν καὶ αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι δὲν προάγωνται.

Τὰ διανοητικὰ συναισθήματα παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ αὔξησιν τῶν γνώσεων.³ Επίσης εἰναι τὰ ἴσχυρὰ ἐλατήρια τῆς βούλησεως τῶν μεγάλων ἔρευνητῶν τῆς ἀληθείας.⁴ Οταν δοκιμάσωμεν πολλάκις αὐτὴν τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ διανοητικοῦ συναισθήματος, ἀγαπῶμεν πολὺ τὴν πνευματικὴν ἔργασίαν.

6. Τὸ ἡθικὸν συναισθῆμα.

Οταν βλέπωμεν εἰς τὸ ὄχημα νέον νὰ παραχωρῇ τὴν θέσιν του εἰς γέροντα ἰστάμενον αἰσθανόμεθα εὐχαρίστησιν· ἐπίσης, ὅταν ἔνα παιδάκι τρέχῃ νὰ βοηθήσῃ πτωχόν, εὐχαριστούμεθα.⁵ Επίσης κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν διηγήματος λυπούμεθα, ὅταν ὁ κακὸς δὲν τιμωρεῖται, ὡς καὶ ὅταν βλέπωμεν παιδάκι νὰ ὑβρίζῃ τὸν πατέρα του. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα φαίνεται ὅτι ἡ ἀντίληψις καλῆς πράξεως, τὴν ὅποιαν ἡμεῖς πράττομεν ἢ ἀλλούς βλέπομεν πράττοντας, διεγείρει ἐν ἡμῖν εὐαρέσκειαν, ἢ δὲ ἀντίληψις κακῆς δυσαρέσκειαν.⁶ Η εὐαρέσκεια καὶ ἡ δυσαρέσκεια ἔνταῦθα λέγεται **ἡθικὸν συναισθῆμα**.⁷ Ηθικὸν λοιπὸν συναισθῆμα εἰναι ἡ εὐαρέσκεια, ἡ ὅποια παρακολουθεῖ τὴν ἀντίληψιν ἀγαθῆς πράξεως καὶ ἡ δυσαρέσκεια, ἡ ὅποια παρακολουθεῖ τὴν ἀντίληψιν κακῆς πράξεως.

Αἱ ἴδιαιτεραι μορφαί, καθ' ἃς ἐκδηλοῦται τὸ ἡθικὸν συναισθῆμα εἰναι : **σεβασμὸς πρὸς τὸν ἡθικὸν νόμον, ἐσωτερικὴ**

ικανοποίησις διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, τύψις συνειδότος διὰ παραμέλησιν καθήκοντος, ἀγάπη πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀρετὴν, σεβασμός, λατρεία, ἢ ἐνθουσιασμὸς πρὸς πᾶν ἡθικὸν μεγαλεῖον, περιφρόνησις καὶ ἀποστροφὴ πρὸς πᾶσαν ἡθικὴν κατάπτωσιν. Δύναται νὰ προκληθῇ ἐξ ίδίας ἢ ἀλλοτρίας πράξεως ἀντιληπτῆς ἢ διὰ διηγήσεως. Ὡς προϋπόθεσιν ὅμως ἔχει ικανότητα τοῦ ἀτόμου πρὸς ἡθικὴν κρίσιν, εἰς ἣν προσθέτει ζωηρότητα καὶ θέρμην.

Τὸ ἡθικὸν συναίσθημα δὲν ἔπειται μόνον εἰς πρᾶξίν τινα, ἀλλὰ δύναται νὰ προηγήται αὐτῆς, δταν συνδέεται μετὰ τῆς παραστάσεως τῆς ἐκτελεσθησιμένης πράξεως. Ἀκριβῶς δέ, ἐπειδὴ προηγεῖται τῆς πράξεως, ἔχει ἐπὶ τῆς βουλήσεως σημαντικὴν ἀμεσον ἐπίδρασιν, χρησιμεῦνον ὃς ἐλατήριον τῆς βουλήσεως, καί, ἐὰν ἔχῃ ἀρκετὴν ἔντασιν, καθορίζον καὶ τὴν ἀπόφασιν. Τὸ ἡθικὸν συναίσθημα εἶναι ἐκεῖνο, δπερ παρακινεῖ ἥμᾶς νὰ λέγωμεν, «δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ἡ συνείδησις νὰ κάμω τοῦτο». Ὁταν δὲ ἀναπτυχθῇ εἰς ἡθικὰς ἔξεις, προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς περιστάσεις, καθ' ὃς συγκρούονται τὰ καθήκοντα καὶ εἶναι ἀνάγκη ταχείας ἐνεργείας.

Πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἡθικοῦ συναισθήματος εἶναι ἀνάγκη νὰ μορφωθῇ ἡ ἡθικὴ γνῶσις καὶ αἱ ἡθικαὶ κρίσεις. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, δτι δὲν συνδέεται πάντοτε μὲ τὸν ἡθικὸν κρίσιν ἡθικὸν συναίσθημα. Διὰ τοῦτο πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἡθικοῦ συναισθήματος ἀπαιτεῖται οὐχὶ μόνον ἀπλῆ διδαχή, μόρφωσις δηλαδὴ κύκλου ἡθικῶν παραστάσεων. Ὁ θέλων νὰ μεταδῷ εἰς τοὺς ἄλλους μετὰ τῶν ἡθικῶν κρίσεων καὶ τὸ ἡθικὸν συναίσθημα πρέπει νὰ συναισθάνηται αὐτὸς τοιοῦτον. Ἡθικὸν συναίσθημα δύναται νὰ διεγερθῇ ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῶν ἡθικῶν πράξεων τῶν προσώπων, τὰ δποῖα ἐκτιμῶμεν, σεβόμεθα, θαυμάζομεν ἢ ἀγαπῶμεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ συναίσθημα, τὸ δποῖον εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τοῦ προσώπου, μεταφέρεται εἰς τὰς πράξεις του.

7. Τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα.

Παραδείγματα. Ὁ Σαμαρείτης ἐλυπήθη καὶ ἐβοήθησε τὸν ἔμπεσόντα εἰς ληστάς, ἄπαντες οἱ Ἑλληνες ἡσθάνθησαν σφοδρὰν λύπην διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν ἕορτὴν τοῦ πατέρα χαίρομεν, ἥ ἀσθένεια τῆς μητέρας μᾶς λυπεῖ, ἔχαρην ὅταν ἔμαθον ὅτι ὁ φίλος μου Α. ἐποβιβάσθη, ἐνθουσιῶδες πλῆθος λαοῦ διεγέρει καὶ εἰς ἡμᾶς ἐνθουσιασμόν, ἀναγινώσκοντες τὴν ἐλλην. Ἰστορίαν συναισθανόμεθα χαρὰν εἰς τὰς ἐνδόξους ἐποχὰς καὶ λύπην εἰς τὰς δυστυχίας τοῦ Ἐθνους μας, λυπούμεθα ὅταν βλέπωμεν νὰ βασανίζουν τὰ ζῆτα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα ἥ λύπη καὶ ἥ χαρὰ λέγεται **συμπαθητικὸν συναισθῆμα.**

Ὁ ἔμπεσὼν εἰς τοὺς ληστὰς ἐλυπεῖτο, τὸ αὐτὸν ἡσθάνθη καὶ ὁ Σαμαρείτης· οἱ πρόσφυγες ἡσθάνθησαν σφοδρὰν λύπην δι’ ὅσα ἔπαθον, τὴν αὐτὴν ἡσθάνθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες· εἰς τὴν ἕορτὴν του ὁ πατέρας χαίρει, χαίρομεν καὶ ἡμεῖς τὰ τέκνα, κ.λ.π. Εἰς πάντα τὰ ἄνω παραδείγματα ἥ λύπη ἥ χαρὰ ἐνὸς ἥ πολλῶν ἀνθρώπων ἥ ζώων παρήχθη καὶ εἰς ἄλλον ἀνθρώπον. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Σαμαρείτου τὸ συμπαθητικὸν συναισθῆμα εἶναι ἀκτινοβολία ὑπάρχοντος διμοίου συναισθήματος, διμοίως δὲ συνέβη καὶ εἰς ἄλλα· ἄλλο· εἰς τὸ παράδειγμα τῆς διεγέρσεως συμπαθητικοῦ συναισθήματος ἐκ τῆς ἀναγνώσεως δὲν εἶναι ἀπλῆ ἀκτινοβολία, διότι δὲν ὑπάρχει τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἄλλο ἄτομον ἔχον τοιαῦτα συναισθήματα. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Σαμαρείτου τὸ συμπαθητικὸν συναισθῆμα παρήχθη ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἄλλοτρίας λύπης, εἰς τὸ τῆς ἀναγνώσεως παρήχθη διὰ ζωηρῶν παραστάσεων περὶ τῶν ἐκδηλώσεων ἄλλοτρίας λύπης ἥ χαρᾶς.

Συμπαθητικὰ συναισθήματα εἶναι ὅσα παρακολουθοῦν τὴν ἀντίληψιν ἥ τὴν παράστασιν τῆς ἐκδηλώσεως ἄλλοτρίας χαρᾶς ἥ λύπης.

Ἐχομεν δύο ποιότητος συμπαθητικῶν συναισθημάτων, τὸ συλλυπεῖσθαι καὶ τὸ συγχαίρειν.

Ἄντιθετα τῶν συμπαθητικῶν εἶναι τὰ λεγόμενα ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα, ἃτινα εἶναι τὸ χαίρειν ἐπὶ τῇ λύπῃ τοῦ ἄλλου καὶ τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ χαρᾷ τοῦ ἄλλου.

Ἡ παραγωγὴ συμπαθητικῶν συναισθημάτων ὁφείλεται εἰς τὴν ἔμφυτον τάσιν πρὸς διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τοῦ εἴδους. Φύσει τείνομεν πρὸς τὴν διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο λυπούμεθα ὅταν ἀντιλαμβανώμεθα βλάβην τινὰ εἰς ἄλλους, χαίρομεν δὲ ὅταν ἀντιλαμβανώμεθα χαράν, δηλ. ὡφέλειάν τινα, εἰς τοὺς ἄλλους. Τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη ἡ ἴδική μας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ λύπης τῶν ἄλλων, ὅτι δεσμὸς ἐσωτερικὸς ὑφίσταται μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀνθρώπων.

Ἀφοροῦν πρὸς παραγωγὴν τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων δίδει ἡ ἀντίληψις ἡ παράστασις τῆς ἔνης λύπης καὶ χαρᾶς. Ὄταν βλέπωμεν π. χ. πάσχοντά τινα, αἱ ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς λύπης του προκαλοῦν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸν νόμον τῆς δόμοιότητος δομοίας παραστάσεις ἐκδηλώσεως ἴδικῆς μας λύπης, αἱ παραστάσεις αὗται ἀναπλάτουν καὶ τὸ συναίσθημα, τὸ δόποιον σινεδέθη μετ' αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν λυπηροῦ γεγονότος, αἱ λέξεις ἀναπλάτουν τὰς παραστάσεις τῶν περιγραφομένων ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ συναισθήματος, αὗται δὲ ἀναπλάτουν τὸ συναίσθημα.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως αὗτῆς προκύπτει ὅτι διὰ νὰ συναισθανθῶμεν τὴν ἄλλοτρίαν λύπην ἡ χαρὰν πρέπει νὰ ἔχωμεν δοκιμάσει καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε τοιαύτην. Ὁ πολλὰ παθῶν εἶναι εὑναισθητότερος εἰς τὰ τῶν ἄλλων παθήματα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδήλωσις ζωηρῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων εἰς τοὺς παιδας δὲν εἶναι συχνὴ καθ' ὅσον ἐλλείπει ἡ πεῖρα καὶ ἡ γνῶσις περὶ αὐτῶν. Τὸ δὲ συγχαίρειν εἰς τοὺς παιδας ἀπαντᾶ πρωτιμώτερον καὶ συχνότερον ἀπὸ τὸ συμπάσχειν.

‘Η συμπάθεια δύο ἀτόμων παράγεται εὐκολώτερον ὅταν τὰ ἄτομα ἔχουν τὴν αὐτὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν σύστασιν. Π. χ. τὰ παιδιὰ συμπαθοῦν τοὺς διμήλικας εὐκολώτερον τῶν ἄλλων, τοὺς συμπατριώτας εὐκολώτερον τῶν ξένων, τοὺς συγγενεῖς εὐκολώτερον τῶν μὴ συγγενῶν. Ἐπίσης ὅσῳ περισσότερον γνωστὸν καὶ οἰκεῖον εἶναι ἔνα πρόσωπον τόσῳ περισσότερον συμπαθοῦμεν αὐτό. Τὰ μικρὰ παιδιὰ π. χ. ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπον καὶ κλαίουν, ὅταν ξένος θέλῃ νὰ τὰ πάρῃ, τούνατίον δεικνύουν χαράν, ὅταν γνωστὸν οἰκεῖον πρόσωπον τὰ πλησιάζῃ. Ἔνιοτε διμως ἡ συμπάθεια ἢ ἡ ἀντιπάθεια εἰς πρόσωπόν τι ἔχει αἰτίαν ἄγνωστον.

‘Η συμπάθεια ἔκδηλοῦται ως ἐνεργητικὴ ἢ παθητική. Ὁ ἔκδηλώνων παθητικὴν ουμπάθειαν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπλῆν παραγωγὴν ἄλλοτρίων συναισθημάτων χωρὶς νὰ κινηθῇ πρὸς ἐνέργειάν τινα. ‘Η ἐνεργητικὴ συμπάθεια εἶναι ἰσχυρὸν ἔλατήριον πολλῶν πράξεων, αἴτινες τείνουν νὰ ἀρουντὴν ἄλλοτρίαν λύπιην ἢ τούλαγχιστον νὰ τὴν ἀνακουφίσουν.

Τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν διότι ἀποτελοῦν τὸν συνεκτικὸν δεσμὸν μιᾶς κοινωνίας καὶ ἀνευ αὐτῶν κοινωνία τις ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ καὶ προοδεύσῃ. Καὶ αὐτὰ τὰ διμαδικῶς ζῶντα ἄγρια ζῷα ἔχουν πολλὰς ἔκδηλώσεις συμπαθείας πρὸς ἄλληλα. Ἐχομεν δὲ πλεῖστα παραδείγματα ἐκ τῆς Ἑλλην. Ἰστορίας, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Ἑλλειψις τῆς πρὸς ἄλλήλους συμπαθείας κατέστρεψε τὸ Ἐθνος. ‘Η πρόσφατος Ἰστορία τοῦ Ἐθνους μας ἀποδεικνύει τοῦτο πληρέστατα.

Τὰ μὲν συμπαθητικὰ συναισθήματα ως ἀναφερόμενα εἰς ἄλλους ὀνομάζονται καὶ ἀλτρουϊστικά. Τὰ δὲ ὑλικά, τὸ αὐτοσυναίσθημα καὶ τὸ συναισθημα τῆς τιμῆς, ως ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἔγώ, ὀνομάζονται ἐγωϊστικά.

‘Η ἔκδήλωσις συμπαθείας δὲν εἶναι πάντοτε ἀμιγής ἐγωϊστικῶν συναισθημάτων. Οὕτω π. χ. συμπαθῶ πρὸς τὸν συμμα-

θητήν μου Α, διότι μοῦ παρέχει βοηθείας εἰς τὰ μαθήματα, ἢ συμπαθῶ τὸν Β, διότι μὲ κολακεύει. Εἰς τὸ βάθος πολλῶν συμπαθειῶν θὰ εὑρωμεν τὰ ἐγωϊστικὰ συναισθήματα. Ἡ συμπάθεια τῶν παιδίων εἶναι συνήθως τοιαύτης φύσεως. Τοῦτο συμβαίνει, διότι εἰς τὸν ἀνθρώπων ὑπάρχουν ἔμφυτοι δύο τάσεις, ἡ πρὸς αὐτοσυντήρησιν καὶ πρὸς συντήρησιν τοῦ εἴδους. Φύσει δηλαδὴ τείνει ὁ ἀνθρώπος νὰ διατηρήσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τὴν ἴδικὴν του καὶ τὴν τῶν ἄλλων. Πᾶν λοιπὸν τὸ δρόπον συντείνει εἰς ταῦτα γίνεται δεκτὸν εὐχαρίστως· δυσαρέστως δὲ πᾶν τὸ ἐμποδίζον τὴν ἀναπτυξιν τοῦ ἐγὼ καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ αἰτία πολλῶν ἀντιπαθητικῶν συναισθημάτων εἶναι τὸ κακῶς ἐννοούμενον ἀτομικὸν συμφέρον, τὸ δρόπον δὲν ἐναρμόνιζεται μετὰ τοῦ συμφέροντος τῶν ἄλλων, δηλ. τῆς κοινωνίας ἢ τῆς πατρίδος.

8. Εἰδη τῶν συμπαθητικῶν συναισθημάτων.

Αναλόγως τῶν ἀτόμων ἢ τῶν δμάδων, πρὸς τὰς δρόπιας στρέφεται ἡ συμπάθεια ἡμῶν, διακρίνομεν πολλὰ εἴδη συμπαθητικῶν συναισθημάτων. Εάν τὸ πρόσωπον εἶναι μέλος οἰκογενείας, τὰ συναισθήματα λέγονται *οἰκογενειακά*. Ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων, ἡ ἀγάπη τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ἡ ἀγάπη, ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ σεβασμὸς τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τέλος ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους εἶναι οἰκογενειακὰ συναισθήματα.

Τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα εἶναι τὰ πρῶτα συμπαθητικὰ συναισθήματα, τὰ δρόπια δοκιμάζει ὁ ἀναπτυσσόμενος ἀνθρώπος. Ἡ οἰκογένεια εἶναι ὁ πρῶτος μικρὸς κύκλος, μέχρι τοῦ δρόπου ἔκτείνεται ἡ συμπάθεια τοῦ παιδίου. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ σημασία τὴν δρόπιαν ἔχουν ταῦτα διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πρὸς ἄλλους, ἔκτὸς τῆς οἰκογενείας, συμπαθητικῶν συναισθημάτων. Ταῦτα εἶναι ἡ βάσις, ἐφ' ἣς θὰ στηριχθῇ ἡ συμπάθεια πρὸς τὴν

κοινότητα, τὴν πατρίδα, τοὺς φίλους ἀλπ. Ἐπειδὴ τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου ἡ συμπάθεια θὰ ἀκτινοβολήθῃ εἰς εὐρυτέρους κύκλους. Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ ἀληθῆς φωτοβόλος ἑστία τῆς συμπαθείας.

Ἡ συμπάθεια τοῦ μικροῦ παιδίου γεννᾶται ἐκ τῶν περιποιήσεων, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ ἄλλους οἰκείους, δηλαδὴ ἔχει ἀφετηρίαν ἐγωϊστικὸν συναίσθημα, ἐκδηλοῦται δὲ ἐν ἀρχῇ ὡς συγχαίρειν. Τὸ μικρὸν παιδίον μειδιᾷ ἢ γελᾷ ἢ σκιρτᾷ εἰς τὰς συμπαθητικὰς ἐκδηλώσεις τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν. Δὲν λυπεῖται ὅμως ἐν ἀρχῇ, ὅταν αὐτοὶ λυποῦνται. Τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα τῶν θηλέων εἰς πᾶσαν ἡλικίαν εἶναι ἵσχυρότερα ἀπὸ τὰ τῶν ἀρρένων. Ἡ γυνὴ εἶναι διὰ τοῦτο περισσότερον προσηλωμένη εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Πολλῶν ἀνθρώπων, ἰδίως δὲ γυναικῶν, τὰ οἰκογενειακὰ συναισθήματα κατέχουν, εἰς δλην των τὴν ζωήν, ἵσχυν ἀνωτέραν πάντων τῶν ἄλλων συναισθημάτων. Οἱ τοιοῦτοι ἀνθρωποι ὑποτάσσουν εἰς τὸ συμφέρον τῆς οἰκογενείας των τὰ συμφέροντα ὅλων τῶν ἄλλων διμάδων, π. χ. τῆς πατρίδος.

Μετὰ τὴν οἰκογένειαν ἡ συμπάθεια ἡμῶν στρέφεται πρὸς τοὺς φίλους. Τὰ φιλικὰ συναισθήματα παράγονται συνήθως μεταξὺ διμηλίκων καὶ ἀποτελοῦν μετὰ τῶν οἰκογενειακῶν τὸν στεγὸν κύκλον τῶν συναισθημάτων μας πρὸς συγκεκριμένα πρόσωπα τῆς συμπαθείας μας. Ταῦτα εἰς πολλοὺς εἶναι λίαν ἵσχυρὰ ὡς π. χ. εἰς τὸν Δάμωνα καὶ τὸν Φιγτίαν.

Ἐὰν ἡ συμπάθεια ἡμῶν διευθύνεται πρὸς τοὺς πάσχοντας, συναισθανόμεθα τὰ κυρίως συμπαθητικὰ συναισθήματα. Ὁ ἔλεήμων, ὁ βοηθῶν τοὺς πτωχούς, ὁ ἐπισκεπτόμενος ἀσθενεῖς, ὁ ἴδρυων νοσοκομεῖα, δρφανοτροφεῖα κλπ. ἐκδηλώνει μὲν ἐνεργητικὴν συμπάθειαν τὰ τοιαῦτα συναισθήματα.

Μετὰ τὴν οἰκογένειαν, τοὺς φίλους καὶ τοὺς πάσχοντας ἡ συμπάθεια ἡμῶν στρέφεται πρὸς διμάδας μᾶλλον εὐρείας καὶ μᾶλλον ἀκαθορίστους. Τοιαῦται εἶναι π. χ. ἡ κοινότης, ἡ πατρίς, ἡ κοινωνία καὶ τέλος ἡ ἀνθρωπότης. Οὕτω δὲ παράγονται τὰ κοι-

νωνικά, πατριωτικά καὶ ἀνθρωπιστικά συναισθήματα. Τὰ συναισθήματα ταῦτα διεγείρονται μετὰ τὰ οἰκογενειακὰ καὶ τὰ φιλικὰ καὶ τὰ κυρίως συμπαθητικά, διότι αἱ διμάδες αὗται ἔχουν κάτι τὸ ἀφηρημένον καὶ ἔνεκα τούτου ἀπαιτεῖται ἀφαιρετικὴ ἴκανότης, ἵνα ἀποτελέσουν ζωηρὰς συνθέτους παραστάσεις εἰς τὸν νοοῦντα αὐτάς.⁴ Η ζωηρὰ πραγματικὴ ἐκδήλωσις τοιούτων συναισθημάτων ἀποδεικνύει βαθμὸν ἀναπτύξεως ἀνώτερον, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἄνθρωποι δὲν συναισθάνονται ζωηρῶς τὰ συναισθήματα ταῦτα.

Η ἐνεργητικὴ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν κοινωνίαν συμπάθεια (ὅ πατριωτισμὸς) ἐκδηλοῦται εἰς πᾶσαν στιγμήν. Ἐν πρώτοις διὰ τῆς εἰλικρινοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἐπαγγελματικῶν καθηκόντων, διότι τὸ ἐπάγγελμα πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς εἰλικρινῆς ὑπηρεσία, τὴν δποίαν προσφέρει τις εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἐκδηλοῦται ἐπίσης ἐν τῇ ὑποταγῇ εἰς τοὺς νόμους, τὰ θεσπίσματα καὶ τὰς διαταγὰς τῆς πολιτείας καὶ διὰ τῆς εὐγενείας καὶ κοσμιότητος εἰς τὰς μετὰ τῶν ἀλλων ἀνθρώπων συναντήσεις καὶ συναναστροφάς. Ο ἀγενής στερεῖται κοινωνικοῦ συναισθήματος, διότι δὲν λαμβάνει ὑπ' ὅψιν ὅτι ζῇ μετ' ἀλλων, ἀλλὰ συμπεριφέρεται ὡς νὰ μὴ ὑπάρχουν οἱ ἀλλοι.

Ο πατριωτισμὸς τέλος ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ ὑπερτάτου καθηκοντος τῆς θυσίας τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

9. "Αλλα συναισθήματα.

Πλὴν τῶν περιγραφέντων συναισθημάτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, τὰ δποία ὅμως ἔχουν ὀλιγωτέραν σπουδαιότητα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ συναισθήματα· 1) τῆς ἐλπίδος, 2) τῆς προσδοκίας, 3) τῆς ἐργασίας, 4) τῆς ἀνίας, 5) τῆς ἀναπιεύσεως, 6) τῆς κοπώσεως καὶ 7) τῆς διασκεδάσεως.

Τὸ συναισθήμα τῆς προσδοκίας παρακολουθεῖ παραστάσεις μελλούσης καλυτέρας καταστάσεως, ή δποία ἀσφαλῶς θὰ ἔλθῃ

π. χ. Ὁ μικρὸς παῖς προσδοκᾷ· νὰ φάγη τὸ ὑπεσχημένον γλύκι-
σμα, δὲ χριστιανὸς προσδοκᾷ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μαθηταὶ προσ-
δοκῶσιν ἐκδρομῆν, τὴν δοπίαν ὑπεσχέθη δὲ διδάσκαλος.

Τὸ συναίσθημα τῆς ἐλπίδος παρακολουθεῖ τὴν παράστασιν
μελλούσης εὐτυχίας, ἥτις ὅμως δὲν εἶναι βεβαία. Π. χ. τὸ συναί-
σθημα ποῦ δοκιμάζει δὲ μαθητής, ὅταν ἐλπίζῃ νὰ προβιβασθῇ.

Τὸ συναίσθημα τῆς ἐργασίας παρακολουθεῖ πᾶσαν πνευμα-
τικὴν καὶ σωματικὴν ἐργασίαν.

Τὸ συναίσθημα τῆς ἀνίας παρακολουθεῖ γεγονότα ἀδιάφορα
ἡμῖν, εἶναι δὲ δυσάρεστον. Π. χ. ἡ δυσαρέσκεια ποῦ αἰσθανό-
μεθα, ὅταν ἀκούωμεν φλυαρίας.

Τὸ συναίσθημα τῆς κοπώσεως ἐμφαινίζεται, ὅταν κουρασθῇ
δὲ σωματικὸς καὶ πνευματικὸς δργανισμός.

10. Διέγερσις καὶ μόρφωσις τῶν συναίσθημάτων.

Δι’ ὅλα τὰ συναίσθηματα ὑπάρχουν ἐν ἡμῖν ἔμφυτοι προδια-
θέσεις, αἵτινες ἀπαιτοῦν μόνον τὴν κατάλληλον τῆς ἀναπτύξεως
αὐτῶν ἐποκήν καὶ τὸν κατάλληλον ἐρεθισμόν, ἵνα ἐκδηλωθοῦν
ῶς συναίσθηματα.

Πρὸς μόρφωσιν λοιπὸν τῶν συναίσθημάτων δέον νὰ ἀναμεί-
νωμεν τὴν κατάλληλον στιγμήν. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, δηλ.
ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους, κυριαρχοῦν τὰ ἐγωϊ-
στικὰ συναίσθηματα, δηλ. τὸ αὐτοσυναίσθημα καὶ τὸ συναίσθημα
τῆς τιμῆς, κατὰ δὲ τὴν ἐφηβικήν, δηλ. ἀπὸ τοῦ 12—17 ἔτους,
κυριαρχοῦν τὰ συμπαθητικά, τὸ θρησκευτικόν, τὸ διανοητικόν,
τὸ ἥθικὸν καὶ τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα.

Συναίσθημά τι λέγομεν ὅτι εἶναι μορφωμένον, ὅταν ἐμφα-
νίζεται μὲ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀρμόζον ψυχικὸν σύμπλεγμα καὶ ἐκδη-
λοῦται μὲ τὴν ἀρμόζουσαν ποιότητα (εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον).
Π. χ. μετὰ τῶν παραστάσεων τοῦ Θεοῦ δέον νὰ συνδέεται πάν-
τε τὸ συναίσθημα εὐλαβείας· μετὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς δυστυχίας·

τῶν ἄλλων τὸ γνωστὸν δυσάρεστον συμπαθητικὸν συναίσθημα, καὶ οὐχὶ γέλως καὶ χαιρεκακία. Εἰς τὴν συναυλίαν δὲν χασμᾶται διαρκῶς ὁ ἔχων καλαισθητικὸν συναίσθημα μορφωμένον, οὔτε χαίρει ὅταν ἀκούῃ ἀσχῆμα τραγούδια.

Διὰ νὰ μορφώσωμεν λοιπὸν τὰ συναισθήματα πρέπει πρῶτον νὰ μορφώσωμεν τοὺς ἀντιστοίχους κύκλους τῶν παραστάσεων μετὰ τῶν δποίων ἐμφανίζονται, π. χ. διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ πατριωτικοῦ συναισθήματος ἡ γνῶσις τῆς Ἰστορίας τῆς πατρίδος εἶναι ἀπαραίτητος.

2. Ἀψικαρδίαι ἢ παθήματα.

Κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σμύρνης τὰ γυναικόπαιδα ἥσαν συνηθρισμένα εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ὅπισθεν αὐτῶν κατέσφαζον ἄλλα. Ταῦτα ἀναμφιβόλως κατείχοντο ὑπὸ τῆς ἀγωνίας, τοῦ φόβου, τῆς φρίκης, καὶ τῆς ἀπελπισίας, μὴ δυνάμενα νὰ σκεφθοῦν οὔτε νὰ πράξουν τι πρός σωτηρίαν. Τὰ συναισθήματα ταῦτα λέγονται ἀψικαρδίαι ἢ παθήματα. Ἀψικαρδίαι εἶναι, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ὁ ἐνθουσιασμὸς ἢ ἔκστασις, ἡ χαρά, ἡ γοητεία, ὁ θυμός, ἡ ὀργή, ἡ λύσσα κλπ.

Αἱ ἀψικαρδίαι εἶναι ἴσχυρὰ συναισθήματα, τὰ δποῖα παραλύουν τὴν συνείδησιν καὶ τὴν θέλησιν. Αἱ ἀψικαρδίαι εἶναι εὐάρεστοι καὶ δυσάρεστοι. Ὁ κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἀψικαρδίας δὲν δύναται νὰ σκεφθῇ ὅρθόν τι, οὔτε νὰ πράξῃ καλῶς.

Αἱ ἀψικαρδίαι προκαλοῦν ἔξωτερικὰς σωματικὰς ἐκδηλώσεις, αἵτινες ἔντείνονται αὐτάς. Π. χ. κατὰ τὴν ἀψικαρδίαν τοῦ θυμοῦ ἐπέρχεται ὡχρότης ἢ ἐρυθρότης τοῦ προσώπου, ἀγρίευμα τῶν ὀφθαλμῶν, ἐπιτάχυνσις τῆς ἀναπνοῆς καὶ τοῦ σφυγμοῦ, βίαιαι κινήσεις τῶν χειρῶν κλπ. Ἡ ἀπελπισία προκαλεῖ δάκρυα κλπ. Αἱ σωματικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ φόβου εἶναι, φυγή, χειρονομία πρὸς προστασίαν, ὡχρότης τοῦ προσώπου, διαστολὴ τῶν βλεφάρων, διαταραχὴ καὶ στάσις τῆς ἀναπνοῆς, ἴσχυροί κτύποι τῆς καρδίας, δάκρυα, ἀκινησία καὶ ἐνίστε ἀφασία ἢ συγκοπή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III ΤΟ ΒΟΥΛΕΣΘΑΙ

1. Η βούλησις.

Όταν πραγματοποιήσωμεν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν π. χ. νὰ γράψωμεν ἔκθεσιν, νὰ βοηθήσωμεν πτωχὸν κλπ., λέγομεν, διτὶ τὸ ψυχικὸν γεγονός (ἢ ἀπόφασις) ἀπέληξεν εἰς κινητικὰ ἀποτελέσματα ἀνάλογα πρὸς αὐτό.

Ἄντιληφθέντες ἐπίσης τὸν καθηγητὴν διερχόμενον χαιρετῶμεν αὐτόν.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἦ ἐν τῷ σχολείῳ κωλύομεν τὴν τάσιν πρὸς ἐκδήλωσιν ἀκόσμων κινήσεων.

Εἰς τὰ ἄνω παιδείγματα ψυχικόν τι γεγονός, ἢ ἀπόφασις ἢ ἢ ἀντίληψις τοῦ καθηγητοῦ προύκαλεσεν ἀντίδρασιν ἢ ἀπέληξεν εἰς κίνησιν ἢ, ὡς συνέβη εἰς τὸ τελευταῖον παράδειγμα, ἐκώλυσε τὴν ἐκτέλεσιν κινήσεως. Τὴν λειτουργίαν, ἢ δποια προκαλεῖ κίνησιν ἢ κωλύει κίνησιν ἢ παράγει τὰ κινητικὰ ἀποτελέσματα τῶν ψυχικῶν γεγονότων, δνομάζομεν βούλησιν. Τὰ δὲ κινητικὰ ἀποτελέσματα, βούλητικὰ πράξεις ἢ καὶ ἀπλῶς πράξεις.

2. Μορφαὶ τῆς βούλησεως.

Διὰ νὰ εῦρωμεν τὰς μορφὰς τῆς βούλησεως, θὰ παρατηρήσωμεν τὰ συνειδητὰ ψυχικὰ γεγονότα, τὰ δποια προηγοῦνται τῆς πράξεως. Ἐὰν ταῦτα εἶναι αἴσθημα μετὰ συναισθήματος, ἢ μιօρφὴ τῆς βούλησεως λέγεται δρμή ἢ δρμέμφυτον, ἐὰν εἶναι ἀντίληψις, ἐπιθυμία, ἐὰν εἶναι δμὰς παραστάσεων μετὰ συναισθήματος, κυρίως βούλησις. Π. χ. τὸ παιδίον ἔχει δρμὴν πρὸς

τροφήν· τί συμβαίνει ἐν αὐτῷ, διαν ἡ ὁρμὴ αὕτη ἐκδηλοῦται; Ἐν πρώτοις ἐμφανίζεται τὸ ὀργανικὸν αἰσθῆμα τῆς πείνης, τὸ δποῖον συνοδεύεται ὑπὸ δυσαρέστων συναισθημάτων. Συγχρόνως τὸ παιδίον ἐκτελεῖ μακρὰν σειρὰν κινήσεων αὐτομάτων ἢ ἀνακλαστικῶν, αἱ δποῖαι προκαλοῦν κινητικὰ αἰσθήματα, κυλίεται ἔδω καὶ ἔκει, ἀσπιάζει, φέρει τοὺς δακτύλους εἰς τὸ σιόμα, ἔννίζει τὸ πρόσωπόν του, κραυγάζει. Ἡ κατάστασις αὕτη διαρκεῖ, ἐφ' ὅσον ἡ μήτέρα δὲν σπεύσῃ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τροφήν. Τώρα ὅμως τὸ παιδίον αἰσθάνεται λίαν εὐάρεστα συναισθήματα καὶ συγχρόνως ἐκτελεῖ νέας κινήσεις. Σιόμα καὶ οὐρανίσκος ἐνασχολοῦνται μὲ τὸ θήλασμα καὶ τὴν κατάποσιν, τὰ βλέφαρα εἶναι δρθάνοικτα, οἱ ὀφθαλμοὶ σταθερῶς ἐπὶ ἐιδὸς ἀντικειμένου προσηλωμένοι, ὅτι δὲ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παιδίου προσφέρεται κρατεῖται σταθερῶς.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς πρὸς τροφὴν ὁρμῆς συνάγομεν τὰς ἔξης: Πρῶτον ψυχικὸν γεγονός, διὸ οὖ ἄρχεται ἡ λειτουργία αὕτης εἶναι ἐν ὀργανικὸν αἰσθῆμα τῆς πείνης μετὰ τοῦ τόνου αὐτοῦ (συναισθήματος). Μετ' αὐτὸν ἔπονται ἀμέσως αἱ κινήσεις. Κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ὁρμῆς πάλιν ἔχομεν αἰσθῆμα μετὰ εὐαρέστου συναισθήματος καὶ ἔπειτα κινήσεις.

Αἱ ἐκτελούμεναι κινήσεις φαίνονται ἀπὸ τὸν παρατηρητὴν ὡς σκόπιμοι, ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν ἔχει συνείδησιν σκοπιμότητος. Ἡ ὁρμὴ εἶναι τυφλή, δηλαδὴ ὁ καθ' ὁρμὴν ἐνεργῶν πρὸ τῆς πράξεως δὲν ἔχει γνῶσιν τοῦ τί θέλει.

Οὕτω συμβαίνει εἰς πάσας τὰς ὁρμάς.

Δευτέρα μορφὴ τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ ἐπιθυμία. Ἄργότερον δηλαδὴ τὸ παιδίον, ἀφοῦ μεγαλώσῃ, ὁσάκις αἰσθανθῆ πειναν ἔννοεῖ τίνος ἔχει ἀνάγκην, δηλαδὴ ἔχει ἀντίληψιν τῆς ἀνάγκης, διότι λέγει ἀμέσως εἰς τὴν μητέρα του πεινῶ, δός μου ψωμί· τὸ παιδίον λέγομεν ἔχει ἐπιθυμίαν φαγητοῦ. Εἰς τὴν ἐπιθυμίαν λοιπὸν τὸ παιδίον γνωρίζει τί ζητεῖ, ἔχει ἀντίληψιν τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως. Ἡ δὲ ἀντίληψις αὕτη συνδεδεμένη μετὰ συναισθή-

ματος είναι τὸ συνειδητὸν ἐλατήριον τῆς πράξεως. Αἱ ἐπιθυμίαι δὲν εἶναι, ὡς αἱ ὁρμαί, τυφλαί, ἀλλ' ἔχουν σαφῆ συνειδησιν ἐνὸς σκοποῦ. Ἡ λειτουργία ὅμως αὐτῶν ὅμοιάζει πρὸς τὴν ὁρμήν, διότι καθορίζεται ἀπὸ ἐν ἐλατήριον, δηλ. τὴν ἀντίληψιν. Π. χ. παιδίσιν βλέπει μῆλον· τοῦ ἔρχεται ἡ ἴδεα νὰ τὸ κόψῃ καὶ προβαίνει εἰς τὴν πρᾶξιν· ἄλλο παιδίον διερχόμενον ἀπὸ κινηματογράφον σπεύδει νὰ εἰσέλθῃ χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἄλλο τι.

Τρίτη μορφὴ τῆς βουλήσεως είναι ἡ ἀνωτέρα ἡ κυρίως **βούλησις**. Π. χ. ἄλλο παιδίον βλέπει τὸν κινηματογράφον καὶ γεννᾶται παρ' αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία νὰ εἰσέλθῃ ἀμέσως ὅμως σκέπτεται, διὰ πρέπει νὰ ἔρωτήσῃ τὸν πατέρα του, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀδειαν καὶ τὰ χρήματα. Κωλύει λοιπὸν τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἀποφασίζει νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὸν πατέρα του, διέρει καὶ πραγματοποιεῖ. Ἡ πρᾶξις αὐτῇ ἀνήκει εἰς τὴν ἀνωτέραν βούλησιν, διότι πρὸ αὐτῆς ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ συνειδήσει πολλαὶ παραστάσεις, σκέψεις καὶ μέσα πραγματοποίησεως, ἀτινα φαίνονται ὡς συνειδητὲς ἐλατήρια πράξεως, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ἐν μόνον ἥτο τὸ συνειδητὸν ἐλατήριον.

Ἄλλο παράδειγμα. Ο μαθητὴς Γεώργιος παρακινεῖται ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς του νὰ παίξῃ· καὶ αὐτὸς δὲ ἐπιθυμεῖ τοῦτο, ἀλλὰ σκέπτεται διὰ ἔχει νὰ γράψῃ ἔκθεσιν καὶ νὰ λύσῃ προβλήματα. Αἱ τελευταῖαι αὖται παραστάσεις ὑπερνικοῦν, καὶ ἐνεκε τούτου ὁ Γεώργιος ἀρνεῖται καὶ μεταβαίνει πρὸς μελέτην. Καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῇ ἀνήκει εἰς τὴν κυρίως βούλησιν διότι πρὸ αὐτῆς προσιδόθη πλήθος ψυχικῶν γεγονότων.

Ανακεφαλαιοῦντες λέγομεν: Εἰς τὴν ὁρμὴν ἡ πρᾶξις φαίνεται νὰ είναι τὸ κινητικὸν ἀποτέλεσμα ἐνὸς αἰσθήματος, εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μιᾶς ἀντιλήψεως καὶ εἰς τὴν κυρίως βούλησιν πολλῶν ψυχικῶν γεγονότων. Ορμὴ είναι ἀντίδρασις ἔμφυτος, ἡ δὲ ἐπιθυμία καὶ ἡ κυρίως βούλησις ἀντιδράσεις ἐπίκτητοι ἐμβολιασθεῖσαι ἐπὶ μιᾶς ὁρμῆς. Ορμὴ καὶ ἐπιθυμία είναι κατώτεραι μορφαὶ

τῆς βουλήσεως ἐμφανιζόμεναι καὶ εἰς τὰ ζῷα, ἥ δὲ κυρίως βούλησις ἀνωτέρα μορφή.

Πλὴν τῶν τριῶν μορφῶν τῆς βουλήσεως ἐμφανίζονται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ κινήσεις ἄνευ οὐδενὸς συνειδητοῦ περιεχομένου. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀνακλαστικαὶ κινήσεις, δηλ. τὸ πτερνίζεσθαι, τὸ βήχειν, τὸ κλείειν τὰ βλέφαρα εἰς τὸ φῶς αλπ. Ὁ ἔξωτερικὸς ἐρεθισμὸς δὲ προκαλῶν ταύτας δὲν γίνεται αἰσθητὸς πρὸ αὐτῶν, ἀλλὰ μετ' αὐτάς. Ἡ πορεία αὐτῶν εἶναι τοιαύτη, ἃ στε ἡ νευρικὴ διέγερσις δὲν φθάνει εἰς τὸν ἔγκεφαλον διὰ νὰ γείνη συνειδητή, ἀλλὰ εἰς τὸν νωτιαῖον μυελόν, ὅπου εἶναι ἡ έδρα τῶν ἀνακλαστικῶν κινήσεων.

Ἄλλαι κινήσεις ἄνευ συνειδητοῦ περιεχομένου εἶναι αἱ αὐτόματοι. Τοιαῦται εἶναι, αἱ κινήσεις τοῦ βαδίσματος, τῆς γραφῆς, τῆς ἐνδύσεως, τοῦ χαιρετισμοῦ, τὰς δποίσς ἐκτελοῦμεν ἀσυνειδήτως, χωρὶς δηλ. νὰ σκεφθῶμεν προηγουμένως περὶ αὐτῶν.

Αἱ αὐτόματοι κινήσεις πρὸν γίνονται τοιαῦται ἵσαν συνειδηταί, ἀνήκον δηλ. εἰς τὴν κυρίως βούλησιν. Οὕτω π. χ. πρὶν μάθω νὰ γράφω μηχανικῶς, ἐδιδάχθην τοῦτο συνειδητῶς ἐπὶ πολὺν χρόνον, διὰ δὲ τῆς ἀσκήσεως κατέστησα τοῦτο μηχανικόν. Αἱ ἔξεις εἶναι σύνολον τοιούτων αὐτομάτων κινήσεων.

3. Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ βούλησις.

Τὰ παραδείγματα, ἀτινα μέχρι τοῦτο ἀνεφέραμεν, ἀνήκουν εἰς τὴν ἔξωτερικὴν βούλησιν, διότι αὗτη ἐκδηλοῦται σαφῶς ἔξωτερικῶς διὰ τῆς πράξεως, δηλ. διὰ σωματικῶν ἐκδηλώσεων· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἐσωτερικὴ βούλησις, ἥτις τελεῖται χωρὶς νὰ φαίνεται σαφὴς ἔξωτερικὴ πρᾶξις. Τοῦτο συμβαίνει π. χ. κατὰ τὴν προσοχήν, ὅπου, ὡς εἴδομεν, ὅμας συνειδητῶν γεγονότων ἀσκεῖ κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ὁρῆς τῆς συνειδήσεως κανονίζουσα τὴν ἀνάπλασιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ κυριαρχία αὗτη ἀποδί-

δεται εις τὴν βούλησιν, ἥτις τότε δονομάζεται ἐσωτερική, διέπι
διευθύνεται ὑπὸ καὶ ἐπὶ τῆς πορείας τῶν παραστάσεων.

4. Περὶ ὁρμῶν ἢ ὁρμεμφύτων.

Ἐχομεν πολλὰ εἴδη ὁρμῶν, τὰς ὅποιας δυνάμεθα νὰ περι-
λάβωμεν εἰς δύο μεγάλας ὅμαδας. Πρῶτον ὁρμὰς πρὸς αὐτοσυν-
τήρησιν καὶ δεύτερον ὁρμὰς πρὸς διατήρησιν τοῦ γένους· εἰς
τὰς πρώτας ἀνήκουν αἱ ἔξης ὁρμαί: ὁρμὴ πρὸς τροφήν, πρὸς
κίνησιν, πρὸς αἴσθησιν ἀντικειμένων, πρὸς κτῆσιν, πρὸς ἀγῶνα,
πρὸς γνῶσιν κλπ. Εἰς τὴν δευτέραν ὅμαδα, ὁρμὴ πρὸς κοινω-
νίαν, ὁρμὴ πρὸς ἀνακοίνωσιν, ὁρμὴ πρὸς μίμησιν, πρὸς ὑπα-
κοήν, κλπ.

Αἱ ὁρμαὶ ἐμφανίζονται οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῆς
ζωῆς, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους. Π. χ. αἱ πρὸς κίνησιν καὶ αἴσθησιν
τῶν ἀντικειμένων ὁρμαί, αἱ πρὸς τροφήν καὶ ἐν γένει πρὸς αὐτο-
συντήρησιν, ἐμφανίζονται πρῶται κυριαρχοῦσαι κατὰ τὴν παιδι-
κὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ ὁρμὴ πρὸς κοινωνίαν μετὰ τῶν ἄλλων, ἐμφα-
νίζεται κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν.

Κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν ἐκάστης ὁρμῆς ἐμφανίζεται καὶ τὸ ἀντί-
στοιχον πρὸς αὐτὴν διαφέρον. Π. χ. ὅταν τὸ παιδίον ἔχει ὁρμὴν
πρὸς κίνησιν, ἔχει καὶ διαφέρον διὰ τὰς παιδιάς. Αἱ ὁρμαὶ ἔχουν
μεγάλην χρησιμότητα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, διότι εἰς ἐπο-
χῆν, καθ' ἥν δὲν ἔχει ὁ ἀνθρώπος γνῶσιν τοῦ ὡφελίμου καὶ τοῦ
βλαβεροῦ, ἡ ὁρμὴ τυφλῶς ὀδηγεῖ αὐτὸν νὰ ἐκτελῇ πράξεις ὡφε-
λίμους καὶ νὰ ἀποφεύγῃ πράξεις βλαβεράς. Αἱ ὁρμαὶ ἀφ' ἐτέρου
εἶναι τὸ ἄγριον δένδρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀργότερον θὰ ἐμβο-
λιασθῇ ἐπίκτητός τις ἀντίδρασις, δηλαδὴ ἡ κυρίως βούλησις.
Οὕτω π. χ. ἐπὶ τῆς ὁρμῆς πρὸς κτῆσιν, θὰ ἐμβολιασθῇ ἡ ἔξις τῆς
ἐργασίας πρὸς ἀπόκτησιν χρημάτων.

Σὺν τῇ ἡλικίᾳ ὁ ἀνθρώπος, μολονότι θὰ διατηρήσῃ πολλὰς

τῶν ὄρμῶν, πρέπει ὅμως νὰ ἔθισθῇ νὰ κυριαρχῇ αὐτῶν διὰ τῆς
βουλήσεως, νὰ μὴ ἀφίνῃ δηλαδὴ τὰ αἰσθήματα τὰ προκαλοῦντα
ταύτας νὰ ἀπολήγουν εἰς κινήσεις (πράξεις), τὰς δροίας θεωροῦ-
μεν ἀκόσμους καὶ ἀνηθίκους. Οὕτως ἐνωρὶς τὸ παιδίον συνειδί-
ζει νὰ ουγκρατῇ τὴν ὄρμὴν πρὸς τροφὴν καὶ πρὸς κίνησιν, διότι,
ὅταν πεινᾷ, δὲν κραυγάζει πλέον, οὔτε κλαίει, ἀλλ᾽ ἀναμένει
ἡσυχῶς νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα νὰ λάβῃ τὴν τροφήν, ἐπίσης, ὅταν εὑρί-
σκεται εἰς τὴν ἔκκλησίαν, δὲν κινεῖται, οὔτε συνομιλεῖ, ἀλλὰ πα-
ραμένει ἡσυχον.

Σ. Ἐπιθυμέας.

Εἴδομεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, διτὶ πρὸ τῆς κινήσεως παρίσταται
εἰς τὴν συνείδησιν ἡ ἀντίληψις ἢ παράστασις ἐνὸς σκοποῦ συνδε-
δεμένη μετὰ συναισθήματος· ἵνα ἡ πρᾶξις τελεσθῇ κατὰ τὴν ἐπι-
θυμίαν πρέπει τὸν σκοπὸν αὐτὸν νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ κίνησις πρὸς
ἐκτέλεσιν, ἀνευ παρεμβολῆς ἀλλων συνειδητῶν ψυχιῶν γεγονό-
των, οὕτως ὥστε ἡ πρᾶξις νὰ φαίνηται διτὶ ἔχει ἐλατήριον ἢ κα-
θορίζεται ὑπὸ τοῦ σκοποῦ. Π. χ. Παιδίον συνήντησε καθ' ὅδὸν
θέατρον τοῦ καραγκιόζη καὶ ἐστάθη νὰ ἴδῃ χωρὶς νὰ υκεφθῇ,
διτὶ εἰς τὸ σπίτι τὸ περιμένουν.

Δυνατὸν ὅμως νὰ συμβῇ, ὥστε μετὰ τὴν γνῶσιν τοῦ σκοποῦ,
νὰ ἐπικολουθήσῃ ἡ συνείδηση ἢ ἐξέτασις τῶν μέσων πρὸς ἱκανο-
ποίησιν τῆς ἐπιθυμίας· Π. χ. τὸ παιδίον ἔχει ἐπιθυμίαν νὰ φάγῃ
ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο σκέπτεται πῶς νὰ ἀνοίξῃ τὸ κλει-
στὸ ἔρμαύ, πῶς νὰ εῦρῃ τὸ μαχαίρι νὰ κόψῃ τὸ ψωμὶ κλπ. Εἰς
τὰς περιπτώσεις ταύτας λέγομεν πάλιν, διτὶ ὁ ἀνθρωπὸς ἐνεργεῖ
κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἢ λέγομεν, διτὶ ἡ κυρίως βούλησις ὑπετάγῃ
εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, εἶναι ἔρμαιον τῶν ἐπιθυμιῶν. "Ἐχομεν πολλὰ-
πάραδείγματα ἀνθρώπων τοιούτων.

6. Μορφαὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Διάφοροι μορφαὶ τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἡ **κλίσις**, ἡ **ἔσοπή**, καὶ τὸ **πάθος**. π. χ. λέγομεν δτι ὁ Α. ἔχει κλίσιν εἰς τὴν μουσικήν, εἰς τὴν ζωγραφικήν, εἰς τὰ μαθηματικά, ἔχει ροπὴν εἰς τὸ κλέπτειν, εἰς τὸ πίνειν, ἔχει πάθος εἰς τὸν καπνόν, εἰς τὸ κρασί, εἰς τὸ χαρτοπαίζειν κλπ.

Ἡ **κλίσις** εἶναι ἐπιθυμία ἴσχυροτέρα σχετικῶς πρὸς ἄλλας ἐπιθυμίας, ὑπαρχούσας ἐν τῷ ἀτόμῳ. Ἡ ἔντασις αὕτη ἐν τῇ κλίσει δυνατὸν νὰ δφείλεται εἰς τὴν ἔντασιν συγγενοῦς ἐμφύτου δρμῆς ἢ νὰ δφείλεται εἰς ἐπίκτητον ἀσκησίν ἢ καὶ εἰς ἀμφότερα. Π. χ. ἡ δρμὴ πρὸς ατῆσιν, διὰ τῆς κακῆς ἵκανοποιήσεως αὐτῆς δύναται νὰ καταντήσῃ εἰς κλίσιν πρὸς κλοπήν· τοιουτοτρόπως ἡ μητέρα, ποῦ ἐδέχθη χωρὶς διαμαρτυρίαν τὰ πρῶτα κλοπιμαῖα τοῦ παιδίου της παρήγαγε παρ’ αὐτῷ τὴν πρὸς κλοπὴν κλίσιν. Ἐπίσης ἡ δρμὴ πρὸς πόσιν διὰ τῆς ἀλόγου ἵκανοποιήσεως καταντᾷ εἰς κλίσιν. Ὑπάρχουν δμως καὶ ἐκ φύσεως ἀνθρωποι κλεπτομανεῖς καὶ ἀλκοολικοί.

Ἡ **ἔσοπή** εἶναι ἴσχυροτέρα τῆς κλίσεως. Ἀμφότεραι δμως εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίζονται διὰ τῆς ἀνωτέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω π. χ. τὴν κλίσιν πρὸς τὴν μουσικήν δύναται νὰ μετατρέψῃ εἰς ἀδιαφορίαν, δστις παύει νὰ ἀσχολῆται μὲ τὰς καλὰς τέχνας, ἐπίσης τὴν κλίσιν πρὸς κλοπὴν περιορίζει ὁ καλῶς παιδαγωγούμενος παῖς.

Εἰς τὸ πάθος εἶναι τοιαύτη ἡ ἔντασις τῆς ἐπιθυμίας, ὥστε καθίσταται, ἀν μὴ ἀδύνατον, τοῦλάχιστον δυσκολώτατον ἔργον ἡ κυριαρχία τῆς ἀνωτέρας βουλήσεως ἐπ’ αὐτοῦ. Τὴν ἴσχὺν τὸ πάθος ἀποκτᾷ διὰ τῆς συχνῆς ἵκανοποιήσεως μιᾶς ἐπιθυμίας. Π. χ. τὸ πάθος τοῦ καπνίσματος καὶ τοῦ χαρτοπαίζειν ἀποκτᾶται διὰ τῆς πολλῆς ἵκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ὁ κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους θυσιάζει τὰ πάντα πρὸς ἵκανοποίησιν

αὐτοῦ· ἥ τιμή, ἥ ἀξιοπρέπεια, οἵ ἡθικοὶ κανόνες, τοὺς δποίους πρὸ βάλλει εἰς αὐτὸν ἥ ἀνωτέρα βούλησις οὐδεμίαν ἴσχὺν ἔχουν πρὸς περιορισμὸν τοῦ πάθους.

γ. Κυρέως ἡ ἀνωτέρα βούλησις.

Εἰς τὴν ἀνωτέραν βούλησιν διακρίνομεν δύο στάδια. Τὸ πρῶτον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ σκοποῦ μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς πράξεως, τὸ δποῖον περιλαμβάνει πάντα τὰ συνειδητὰ καὶ μὴ ψυχικὰ γεγονότα τὰ προηγούμενα τῆς πράξεως καὶ ἀποτελεῖ τὸ διασκεπτικὸν μέρος τῆς βούλητικῆς πράξεως. Τὸ δεύτερον μέρος εἶναι αὐτὴ ἥ πρᾶξις.

Ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου σταδίου ἐπὶ ἑνὸς συγκεκριμένου παραδείγματος. Ὁ Α. ἀνέγγωσεν ἡμέραν τινὰ τὴν ἔκκλησιν τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ τῶν προσφύγων. Ἡ βούλησις διὰ τῆς προσοχῆς συγκρατεῖ τὴν ἰδέαν τῆς βοηθείας καὶ θέτει τὸν σκοπόν, ἀν πρέπη καὶ αὐτὸς νὰ βοηθήσῃ. Ἡ βοήθεια είναι ὁ σκοπός, περὶ τοῦ δποίου νῦν ὅμως πρέπει νὰ λάβῃ μίαν ἀπόφασιν.

Εἰς τὴν συνείδησίν τοῦ ἀναπλάττονται διάφοροι παραστάσεις καὶ κρίσεις ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ σκοποῦ, διάσκεψις πραγματικὴ τελεῖται. Σκέπτεται π. χ., διτ τοῦτο εἶναι ἔργον ἐθνικὸν καὶ φιλιανθρωπικόν, ἐνθυμεῖται τὴν ἀθλιότητα τῶν προστρύγων, τὴν δποίαν ἀντελήφθη μὲ τὰ μάτια του, παριστᾶ ἐν ἐισιτῷ τὴν θέσιν αὐτὸν ἐκδιωχθέντων ἐκ τῆς πατρικῆς ἐστίας ἀνευ πόρου ζωῆς. Ἄφ' ἐτέρου ἀναπλάττονται σκέψεις ἐγωϊστικαί, μήπως στερηθῇ τινος αὐτὸς ἦ ἥ οἰκογένειά του. Ἐπακολουθεῖ ὀληθῆς πάλη μεταξὺ αὐτῶν ὑπὲρ ἐπικρατήσεως. Τέλος ἐξάγει τὴν ἀπόφασιν ιὰ βοηθήσῃ· οὕτω τὸ ἐγώ δίδει τὴν συναίνεσιν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως. Παρομοία διάσκεψις γίνεται, διταν πολλὰ ἄτομα εἰς συμβούλιον πρόκειται νὰ λάβουν ἀπόφασίν τινα.

Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ἐπεται ἥ ἐξεύρεσις τῶν μέσων πρὸς

ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως. Οὕτω δὲ οὐκ θὰ σκεφθῇ πᾶς θὰ ἔξοικον μήση τὰ χρήματα ἢ τὰ πράγματα, ποίαν ἡμέραν νὰ μεταβῇ, εἰς ποῖον τόπον κ.λ.π.

“Εώς ἐδῶ λήγει τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἀνωτέρας βουλήσεως. Εἰς αὐτὸ διεκρίναμεν 1) τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ, 2) τὴν διάσκεψιν, 3) τὴν ἀπόφασιν καὶ 4) τὴν ἔξεύρεσιν τῶν μέσων.

Μετ' αὐτῷ τὸ στάδιον ἔπειται ἡ πρᾶξις. Αὗτη δὲν ἐπακοκουθεῖ πάντοτε μετὰ τὴν ἀπόφασιν· ἄλλοτε ἐλλείπει ὀλοτελῶς, ἄλλοτε ἐκτελεῖται μετὰ μακρὸν χρόνον καὶ ἄλλοτε ταχέως καὶ εὐκόλως. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀποφασισθέντος δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται τὰ λεγόμενα ἐλατήρια τῆς βουλήσεως, ἀτινα εἶναι ψυχικὰ γεγονότα συνειδητὰ ἢ μὴ συνδεδεμένα μὲ συναίσθημα, τὰ δποῖα ἄλλοτε ἀπέληξαν εἰς πρᾶξιν ὅμοίας φύσεως. Τοιαῦτα ἐλατήρια ὑπάρχουν εἰς ἡμᾶς, ἀν ἄλλοτε ἐκάμαμεν πρᾶξιν φιλανθρωπικήν, ἐὰν ἡλεήσαμεν πτωχόν τινα γείτονα, ἀν ἀνεκουφίσαμεν πάσχοντά τινα, ἀν ἔχωμεν συνειθίσει νὰ ἐκτελῶμεν τὰς ἀπόφρασίς μας, ἀν ἔχωμεν ἀποκτήσει ἐλευθερίαν διαθέσεως χρημάτων ἢ πραγμάτων κλπ.

Τὰ ἐλατήρια ταῦτα δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ ἔμφυτα, δπότε εἶναι τάσεις ίσχυραὶ πρὸς τοιαύτας πράξεις. Οὕτω ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρέπει νὰ ἔχωμεν αληρονομήσει ίσχυρὰν τάσιν πρὸς συμπάθειαν. Ἐν γένει εἰς τὴν πρᾶξιν ἐπιδρᾷ ἀπαν τὸ παρελθὸν τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ μετὰ τὴν γέννησιν, εἴτε ὡς παρόρμησις ἐπὶ τὴν πρᾶξιν, εἴτε ὡς κώλυσις, χωρὶς ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως. “Ο, τι ἔζησε τὸ ἄτομον καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ὑφίσταται ὑποσυνειδήτως παρ' αὐτῷ ἀποτελοῦν τὸ σκοτεινὸν βάθος, ὅπερ εἰς ἐκάστην στιγμὴν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν νέων ψυχικῶν γεγονότων. Ἡ πρᾶξις εἰς ἐκάστην στιγμὴν εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς κοινῆς ἐνεργείας πασῶν τῶν παρορμήσεων καὶ τῶν κωλύσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως δύναται νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργότερον ἡ βούλησις διὰ συχνῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως τῆς ἀποφάσεως, ὡς δὲ ἐμάθομεν ἐν τῇ προσοχῇ ἡ ἀπόφασις ἀποκτᾷ κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, κανονίζουσα τὴν ἀνάπλασιν αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦσα τρόπον τινὰ συγκεντρωτικὸν σημεῖον τῶν πρὸς τὴν ἀπόφασιν συγγενῶν ψυχικῶν γεγονότων, ἅτινα ὑποβοήθουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Οὕτω ἡ βούλησις κυριαρχεῖ τοῦ συνειρμακοῦ μηχανισμοῦ.

‘Η κυριαρχία αὗτη δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ διὰ τῆς δημιουργίας νέων συνδέσεων μεταξὺ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς πράξεως. Οὕτω π. χ. εἰς τὸ ἄνω παράδειγμα θὰ συνδέηται τὸν σκοπὸν πρὸς βοήθειαν τῶν προσφύγων, μὲ τὸ πρῶτον βῆμα τῆς πράξεως, διπερ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι ἡ μετάβασις εἰς τὴν τράπεζαν πρὸς ἀνάληψιν χοημάτων. Ἔγενοντο ἐπιτυχῶς πειράματα ἐπὶ τοιούτων συνδέσεων. Π. χ. θέλω νὰ ἐγερθῶ τὴν ἐκτηνή πρωϊνήν, ἐκτελῶ τὴν ἔξης σύνδεσιν. Ἀπὸ βραδύς, πρὸν κοιμηθῶ, παρατηρῶ τὴν ἐκτηνήν ὥραν τοῦ ὀδοιογίου μου παριστῶ ζωηρῶς καὶ δύον τὸ δυνατὸν σαφῶς ἐμπατὸν ἐγερθέντα τῆς αἰλίνης. Ἡ σύνδεσις αὗτη ἀρκεῖ ὅπως ὅντως ἐγερθῶ κατὰ τὴν ἐκτηνήν ὥραν. Ἄλλη σύνδεσις εἶναι ἡ ἔξης. Θέλων νὰ μὴ λησμονήσω νὰ ςίψω ἐπιστολὴν εἰς τὸ γραμματοκιβώτιον ἔκαμνον τὸ ἔξης. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ὀναχωρήσεως ἐκ τῆς οἰκίας παρατηρῶν τὰς ἐπιστολὰς παρίστανον δύον τὸ δυνατὸν σαφῶς τὸ γραμματοκιβώτιυν ωρισμένης δύο, ὅταν δὲ ἔφθανον πρὸ τοῦ κιβωτίου, μολονότι ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ ἄλλα εἶχον ἐκτελέσει, ἀμέσως ἔσυρον ἐκ τοῦ θυλακίου μου τὴν ἐπιστολὴν. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ συχνὴ καὶ σαφής παράστασις τῆς ἀποφάσεως καὶ τῶν ἐκτελεστέων μερικῶν πράξεων ὑποβοήθει ταύτας.

‘Ιδίως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως ἐπικαλούμεθα ἐλατήρια ἰσχυρὰ δι’ ἡμᾶς. Π. χ. γνωρίζοντες, ὅτι τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς ἔχει παρ’ ἡμῖν ἴδιάζουσαν ἰσχύν, προσπαθοῦμεν νὰ συνδέ-

σωμεν τὴν ἀπόφασιν μὲ αὐτό, δηλ. σκεπτόμεθα, τί θὰ εἴπουν οἱ ἄλλοι περὶ ἡμῶν, ἐὰν ἐκτελέσωμεν τὴν ἀπόφασιν. Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεοθῶμεν καὶ ἄλλα ἵδεώδη διὸ ἡμᾶς, π. χ. τὸ πατριωτικόν, τὸ καλαισθητικόν, τὸ ἥθικὸν κλπ. Ἀπασαι οὖται αἱ συνδέοσις ἀπαιτοῖν μόνον ἴκανότητα πρὸς συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς.

8. Περὶ ἔξεως.

Ἐὰν ἐπρόκειτο διὰ πᾶσαν πρᾶξιν νὰ λαμβάνῃ χώραν ἥ ἄνω πορεία τῆς βουλήσεως, δὲ πρακτικὸς βίος θὰ ἦτο ἀδύνατος, διότι θὰ ἔχοιειάζετο πολὺς χρόνος καὶ πολὺς κόπος πρὸς ἐκτέλεσιν μικρᾶς τίνος πράξεως, διὰ νὰ χαιρετίσωμεν π. χ. φίλον τινά· ἔχομεν δὲ τόσας ἄλλας ἑκάστην ἡμέραν νὰ ἐκτελέσωμεν.

Τὰ δύο ἄνω στάδια τῆς ἀνωτέρας βουλήσεως ὑφίστανται σύν τῷ χρόνῳ μεταβολάς. Ἐν πρώτοις τὸ πρῶτον στάδιον, τὸ ὅπο τοῦ σκοποῦ μέχρι τῆς πράξεως, συντομεύεται, οὕτως ὥστε ἥ ἀπόφασις νὰ ἔχειηται ἀμέσως. Τοῦτο κατορθοῦται, διότι ἔχαστος μερικὸς σπονδὸς πράξεώς τινος ὑπάγεται εἰς γενικώτερον, οὕτω δὲ σχηματίζεται ἐν λογικὸν σύστημα κανόνων διαγωγῆς. Π. χ. πολιτης ἔχων τὴν ἀρχήν, διτι ὑπακούειν εἰς τοὺς νόμους εἶναι καθῆκον, δὲν σκέπτεται πολὺ τί πρέπει νὰ πράξῃ, ὅταν ἥ πατρὶς τὸν καλεῖ εἰς τὰ δπλα. Ἐπίσης δὲ πάλληλος ἐκτελεῖ χωρὶς δισταγμούς καὶ σκέψεις τὴν ἐντολὴν τοῦ προϊσταμένου. Τοιοῦτον σύστημα κανόνων διαγωγῆς δέον πᾶς τις νὰ σχηματίσῃ καὶ νὰ τηρῇ ἀδιστάκτως.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἀπλοποιεῖται τὸ πρῶτον μέρος τῆς βουλήτικῆς πράξεως, διότι εἰς ἔκάστην πρόταξιν σκοποῦ τινος ὑπάγομεν αὐτὸν εἰς ἐνιαὶ τῶν γνωστῶν καὶ ἀνεγνωρισμένων ὑφ' ἡμῶν κανόνων διαγωγῆς. Οὕτω π. χ. τοὺς μερικοὺς σκοπούς — 1) πρέπει νὰ ἀποκαλύψω τὸ σφάλμα μου; 2) πρέπει νὰ ἀπατήσω τὸν συμμαθητήν μου; 3) πρέπει νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν

εἰς τὸ δικαστήριον; ὑπάγω εἰς τὸν κανόνα· «λέγε τὴν ἀλήθειαν».

Πλὴν τῆς συντομίας ταύτης γίνεται καὶ ἄλλῃ, ἄλλῃ εἰς τὸ δεύτερον στάδιον. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μιᾶς πράξεως, παύουν τὰ ἐλατήρια νὰ συγχρούνται καὶ νὰ παλαίουν πρὸς ἐπικράτησιν. Ἐν μόνον συνειδητὸν ἐλατήριον παρίσταται, ὁ σκοπὸς τῆς πράξεως, καὶ μετ' αὐτὸν ἐπακολουθεῖ ἡ πρᾶξις. Ἡ πρᾶξις τότε λαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς ἔξεως.

Ἐξις λοιπὸν εἶναι ἐπίκτητος ἀντίδρασις κτηθεῖσα διὰ τῆς ἐπαναλήψεως. Ἡ ἔξις διαφέρει τῆς ὁμοῆς μόνον ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τῆς, ἐν ᾧ ὅμοιάζει πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα καὶ εὐκολίαν τῆς ἐκτελέσεως τῆς πράξεως.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἔξεως διὰ τὴν ζωὴν φαίνεται ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῆς· ὅντως ἀπὸ τῆς ἔγερσεως ἡμῶν μέχρι τῆς κατακλίσεως αἱ πλεῖσται τῶν πράξεων μας γίνονται καθ' ἔξιν. Οἱ τρόποι καθ' οὓς ἐνδυόμεθα, τρώγομεν, περιπατοῦμεν, ὅμιλοῦμεν, χαιρετίζομεν κλπ. εἶναι ἀποτελέσματα ἔξεων. Πρὸς πᾶσαν ἐντύπωσιν ἔχομεν ἐτοίμην ἀπάντησιν αὐτόματον. Εἴμεθα ἀληθῶς δέσμη ἔξεων. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἔξεως ὁνομάζομεν αὐτὴν δευτέραν φύσιν.

Ἡ ἔξις ἔχει τὰς ἔξῆς ἴδιότητας: 1) ἐν πρώτοις ἔχει τὴν ἴδιοτητα τῆς ταχύτητος καὶ εὐκολίας πρὸς ἐκτέλεσιν πολλῶν πράξεων. Ἐπίσης ἡ ἔξις ἔχει τὴν ἴδιοτητα νὰ μετατρέπῃ τὴν ποιότητα τοῦ συναισθήματος, τὸ ὅποιον παρακολουθεῖ κατ' ἀρχὰς πρᾶξιν τινα. Π. χ. σιγὰ σιγὰ διὰ τῆς ἔξεως καθιστῶμεν εὐχάριστον ἀνιαρὰν ἐργασίαν, ὁ φυλακισμένος, λέγομεν, συνειδήζει εἰς τὴν φυλακήν του, πρόσωπον, τὸ ὅποιον ἦτο εἰς ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ δυσάρεστον, διὰ τῆς ἔξεως, δηλ. τῆς συχνῆς πρὸς αὐτὸν συναστροφῆς, φαίνεται εἰς ἡμᾶς εὐχάριστον, ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἥλιου, ἡ ὅποια ἐν ἀρχῇ διήγειρε καλαισθητικὸν συναισθημα, μετὰ συχνὴν παρατήρησιν ἀφίνει ἡμᾶς ἀδιαφόρους.

Ἡ ἔξις ἐλευθερώνει τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησιν μὲ

ταπεινὰς ἐνεργείας, ἐπιτρέπουσα εἰς αὐτὸ τὴν ἔρευναν καὶ λύσιν νέων προβλημάτων, τὴν ἐνασχόλησιν μὲ ὶδεώδη ἀνώτερα. Οὕτω δὲ καθιστῷ δυνατὴν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν. Ἡ ἔξις τρόπον τινὰ δύναται νὰ παρομοιωθῇ πρὸς ὑπηρέτριαν, πρὸς ἣν ἦν τὸ πνεῦμα παραδίδει πᾶσαν διδαχθεῖσαν ἐργασίαν.

Ἐκ πάντων τούτων ἔπειται, ὅτι λίαν ἐγκαίρως πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποκτήσῃ καλὰς ἔξεις, πρὸς ἀκόμη κατανοήσει τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἡ μόρφωσις ἡθικοῦ χαρακτῆρος θεμελιώνεται ἐπὶ τῶν ἔξεων τῆς κοσμιότητος, τῆς τάξεως, καθαριότητος, ἀκριβείας, εὐγενείας, εὐπειθείας κλπ. Ἡθος καὶ ἔθος ἔχουν συγγένειαν.

Ἄλλος ἡ ἔξις δὲν πρέπει νὰ καταστῇ τόσον ἰσχυρὰ ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ περιορισθῇ ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας βουλήσεως, διότι ἄλλως ὁ ἄνθρωπος θὰ καταντήσῃ ὡς αὐτόματον. Οὕτω π. χ. πρέπει νὰ δύναμαι νὰ ἀλλάξω τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ὅταν λόγοι ὅρθοι τὸ ἐπιβάλλουν, ἐπίσης νὰ δύναμαι νὰ ἀλλάξω τρόπον τοῦ ζῆν ἀκόπως, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἐπιβάλλῃ. Τὸ ἀτομον τὸ ὑποτασσόμενον εἰς τὰς ἔξεις του εἶναι ἀνθρώπος τῆς *ρουτίνας*, εἰς τὸν ὅποιον οὐδεὶς νεωτερισμός, οὐδεμία πρωτοτυπία, οὐδεμία μεταβολὴ τῶν συνηθεῶν του εἶναι δεκτή, σκέπτεται καὶ πράττει πάντοτε μηχανικῶς, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐσκέπτετο καὶ ἐπραττε πρὸς ἔτῶν.

Θ. Ἱδεότητες τῆς βουλήσεως.

Ἡ ἔξέτασις τῆς βουλήσεως ἑκάστου ἀτόμου ἀπέδειξεν, ὅτι ὑπάρχουν πολλαὶ ποικιλίαι ἀτόμων, ἔνεκα διαφόρων ἴδιοτήτων **αὐτῆς**. Θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω χαρακτηριστικάς τινας ἴδιοτήτας τῆς βουλήσεως.

Ο Α. διὰ νὰ ἐκτελέσῃ πρᾶξίν τινα σκέπτεται ἐπὶ ὥρας, σταθμίζει τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους, σκέπτεται τὰς συνεπείας τῆς πράξεως, ἐν γένει διστάζει νὰ ἀποφασίσῃ. Ο Β. ὅμως μετὰ

τὴν γνῶσιν τοῦ σκοποῦ διὰ ταχείας λογικῆς ἔρεύνης ἀποφασῖται, τί πρέπει νὰ πρᾶξῃ. Ἡ βούλησις τοῦ Β. λέγομεν ἔχει ἀποφασιστικότητα, ἐν ᾧ τοῦ Α. δὲν ἔχει. Ἡ ἀποφασιστικότης εἶναι ἡ πρώτη ἰδιότης τῆς βουλήσεως.

Ο Α. μετὰ τὴν ἀπόφασιν προβάίνει ἐπὶ τέλους εἰς πρᾶξιν, ἀλλ’ ἐμπόδιον ἵσχυρότερον τοῦ συνήθους ἢ ἀπροσδόκητον ἀποθαρρύνει αὐτὸν καὶ ἐγκαταλείπει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρᾶξεως. Ο Β. δῆμος, μολονότι πολλὰ ἐμπόδια παρουσιάσθησαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, δὲν ὑποχωρεῖ, οὔτε ἀποθαρρύνεται, ἀλλ’ ἀναπτύσσει μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ κατορθώνει νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐμπόδια. Ἡ βούλησις τοῦ Β. λέγομεν ἔχει ἔντασιν ἢ ἐνεργητικότητα, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Α. εἶναι ἀσθενής. Ἡ ἔντασις εἶναι δευτέρᾳ ἰδιότητι τῆς βουλήσεως.

Ο Α. μολονότι δὲν παρουσιάσθη ἵσχυρὸν κώλυμα κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρᾶξεως, ἐν τούτοις μετά τινα χρόνον κουράζεται, βαρύνεται καὶ ἐγκαταλείπει τὴν πρᾶξιν, ἐν ᾧ ὁ Β. ἐπιμένει μέχρι τέλους ἀκούραστος. Ἡ βούλησις τοῦ Β. λέγομεν ἔχει ἐπιμονὴν ἢ σταθερότητα. Ἡ ἐπιμονὴ ἢ ἡ σταθερότης εἶναι ἡ τρίτη ἰδιότητι τῆς βουλήσεως.

Ο Α. ἐπιχειρεῖ συγχρόνως πολλὰς ἀνομοίας ἔργασίας π. χ. ἐν ᾧ εἶναι μαθητὴς ἀσχολεῖται μὲ τὴν πολιτικήν, μὲ τὸ κυνῆγι, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν μυθιστορημάτων, μὲ τὴν ζωγραφικήν, μὲ τὰς παιδιάς κλπ. διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἔργασίαν ἐκτελεῖ καλῶς. Τούταντίον ὁ Β. διευθύνει τὴν βούλησίν του πρὸς ἔνα κύριον σκοπόν, ἐπὶ τοῦ δποίου συγκεντρώνει πᾶσαν τὴν ἔντασιν τῆς βουλήσεως του, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπιτυγχάνει αὐτόν. Ο Β. λέγομεν ἔχει συγκέντρωσιν τῆς βουλήσεως, δὲ Α. διασκορπισμόν. Ἡ συγκέντρωσις εἶναι τετάρτη ἰδιότητι τῆς βουλήσεως.

Ο Α. ἄλλοτε δεικνύεται ἐπιμελής, ἄλλοτε ἀμελής, ἐνίοτε λέγει τὸν ἀλήθειαν, ἐνίοτε τὴν κρύπτει. Ο Β. δῆμος εἰς τὰς δημοίας περιστάσεις φέρεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἡ βούλησις τοῦ Β. ἔχει δμαλότητα, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Α. εἶναι ἀνώμαλος.

Διεκρίναμεν λοιπὸν πέντε θετικὰς ἴδιότητας, ἀποφασιστικήτητα, ἐνεργητικότητα, σταθερότητα, συγκέντρωσιν καὶ δμαλότητα, καὶ πέντε ἀντιθέτους τούτων ἀρνητικάς.

Αἱ δέκα αὗται ἴδιότητες δὲν παρουσιάζονται συγχεντρωμέναι εἰς ἕν ἄτομον, ὡς εἰς τὰ ἄνω παραδείγματα ἔξεθέσαμεν, ἀλλὰ συντίθενται ποικιλοτρόπως θετικαὶ καὶ ἀρνητικαὶ ὅμοι. Οὕτω π. χ. εἰς ἕν ἄτομον δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀποφασιστικότης καὶ ἡ ἐνεργητικότης καὶ νὰ ἔλλείπουν αἱ τρεῖς ἄλλαι θετικαὶ ἴδιότητες.

10. Σώφρων ἡ ἡθικὴ βούλησις.

Αναλόγως τῶν συνειδητῶν ἔλατηρίων, τὰ ὅποια κινοῦντὴν βούλησιν, διακρίνομεν τὴν σώφρονα ἡ ἡθικὴν βούλησιν. Π. χ. δ. Β. ἔχων πάντοτε εἰς τὴν συνείδησίν του τὸν ἡθικὸν κανόνα «πρέπει νὰ εἴμεθα τίμιοι» πράττει συμφώνως πρὸς αὐτόν. Ὁ Α. δμως καθοδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς στιγμῆς δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε αὐτόν. Ὁ Β. λέγομεν ἔχει σώφρονα ἡ ἡθικὴν βούλησιν.

Σώφρων ἡ ἡθικὴ βούλησις λέγεται ἡ καθοριζομένη ὑπὸ λογικῶς διατεταγμένου συστήματος ἡθικῶν ἀρχῶν, ἡ ἐνεργοῦσα πάντοτε κατὰ τὸν ὅρθὸν λόγον δηλ. συμφώνως πρὸς τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ κυριαρχοῦσα ἐπὶ τῶν δρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν τῆς στιγμῆς.

Ἡ σώφρων ἡ ἡ ἡθικὴ βούλησις εἶναι καὶ ἐλευθέρα, διότι ἐλευθερίαν βούλήσεως ἐννοοῦμεν οὐχὶ τὴν ἄνευ ἔλατηρίου ἡ ἄνευ κωλύματος βούλησιν, ἀλλὰ τὴν ἔχουσαν ὡς ἔλατηριον τὰς ἡθικὰς ἀρχάς, ἡ ἐλευθερία δηλ. ἔγκειται ἐν τῇ κυριαρχίᾳ τῶν ἡθικῶν ἔλατηρίων. Ἐλεύθερος δέσπουτος κρατῶν, ἐλεγον οἱ ἀρχαῖοι, δηλ. δ κυριαρχῶν ἐπὶ τῶν δρμῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ ὑποτασσόμενος εἰς τὰς ἡθικὰς ἀρχάς.

10. Σημασία τῆς βουλήσεως.

Ἐκ τῶν τριῶν κυρίων λειτόυργιῶν τῆς ψυχῆς, τοῦ παριστάντος, τοῦ συναίσθανεσθαι καὶ τοῦ βούλεσθαι, ἡ βούλησις θεωρεῖται τὸ ἐπικρατέστερον καὶ θεμελιώδέστερον γεγονός, διότι ἔμφανίζεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς γεννήσεως ὡς τυφλὴ δρμὴ καθοδηγοῦσα πρὸς πᾶν ὅ, τι ὠφελεῖ τὸ ἀτομον καὶ τὸ γένος, πρὸς ἥ αἱ ἄλλαι δυνάμεις καταστοῦν ἵκαναι πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀτόμου. Ἐκτὸς τούτου ἡ βούλησις παρατηρεῖται εἰς ὅλα τὰ ζῷα ὑπὸ τὴν γενικὴν μορφήν, ἵκανότης πρὸς ἀντίδρασιν.

Πολὺ ὁρθῶς λοιπὸν πιστεύομεν, ὅτι ἡ βούλησις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀτόμου.

11. Περὶ χαρακτῆρος.

Εἰς ἕκαστον ἀνθρώπου δ συνδυασμὸς τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἵκανοτήτων ἢ δυνάμεων γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἕκαστος νὰ διακρίνηται σαφῶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ νὰ λέγεται, ὅτι ἀποτελεῖ ἀτομικότητα διαφέρουσαν πάντων τῶν ἄλλων ἀτόμων. Οὕτω τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ ἕκαστου ἀτόμου εἶναι ἰδιάζοντα αὐτῷ μόνον. Π. χ. ἡ αἴσθησις, ἡ ἀντίληψις, ἡ φαντασία, ἡ προσοχή, ἡ μνήμη, ἡ νόησις, ἡ συναίσθησις καὶ ἡ βούλησις ἐκδηλώνονται ἰδιαίζοντας.

Τὰ στοιχεῖα μορφωμένης ἀτομικότητος προέρχονται ἐκ δύο πηγῶν. Πρῶτον ἐκ **κληρονομικότητος**, δηλ. μεταδίδονται εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν προγόνων, συνεπῶς ἔχει. αὐτὰ ἔμφύτως· καὶ δεύτερον ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, ἦτοι ἀποκτᾷ αὐτὰ διὰ τῆς **δσκήσεως** τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν. Τὰ στοιχεῖα, τὰ δοποῖα ἕκαστη ἀτομικότης λαμβάνει διὰ τῆς κληρονομικότητος λέγονται **ἔμφυτοι προδιαθέσεις**. Ἡ ἀσκησις δὲ τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν γίνεται διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐρεθισμῶν τῶν προερχομένων ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος.

“Η ἀτομικότης λοιπὸν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀλληλοεπιδράσεως δύο διμάδων παραγόντων, τῶν ἐμφύτων προδιαθέσεων ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεθισμῶν τῶν προκαλουμένων ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἀφ' ἑτέρου.

Ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν, τὰ δύοια ἔχει ἐκάστη ἀτομικότης, ἄλλα μὲν εἶναι οὐσιώδη, κύρια καὶ σταθερά, ἄλλα δὲ ἐπουσιώδη, ἀσθενῆ καὶ εὐμετάβλητα. Τὰ οὐσιώδη, κύρια καὶ σταθερὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστης ἀτομικότητος δυνομάζομεν χαρακτήρα αὐτῆς.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα διφείλονται εἰς πάσας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις, ἐπειδὴ ὅμως ἐπικρατεστέρα πάντων εἶναι ἡ βιούλησις, ἀποδίδομεν εἰς αὐτὴν κατὰ μέγα μέρος τὸν καθορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος. Οὕτω π. χ., ὅταν ἡ ἀτομικότης ἔχῃ ἀποφασιστικότητα βουλήσεως, λέγομεν αὐτὸς ἔχει ἀποφασιστικὸν χαρακτῆρα. Ἐπίσης λέγομεν ἐνεργητικὸν, σταθερόν, δμαλόν, κακὸν ἢ ἥθικὸν χαρακτῆρα.

Ἄλλα καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως συναισθημάτων τινῶν δυνομάζομεν τὸν χαρακτῆρα εὐέξαπτον, ἥρεμον, ψύχραιμον, δργίλον, εὐαίσθητον, καλλιτεχνικὸν καὶ θρησκευτικόν. Ψύχραιμος π. χ. χαρακτήρας εἶναι ἐκεῖνος, τοῦ δποίου τὰ συναισθήματα δὲν διεγείρονται πρὸ τοῦ κινδύνου, θρησκευτικὸς δὲ χαρακτήρας ἐκεῖνος, εἰς τὸν δποῖον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἔχει ίδιαζουσαν ἔντασιν.

Καὶ ἐκ τῆς νοήσεως λαμβάνοντες τὰ κύρια γνωρίσματα αὐτῆς δυνομάζομεν λογικόν, συνετόν, παράλογον καὶ ἀσυνάρτητον χαρακτῆρα.

Ἐξ ὅλων τῶν χαρακτήρων ἔξαιρομεν τὸν συνδυασμὸν θρησκευτικοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ ἥθικοῦ χαρακτῆρος, διστις ἐκδηλούμενος εἰς ἄνθρωπόν τινα καθιστᾶ ἵκανὸν νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν διητεκῆ τελειοποίησιν ἔαυτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας. Παρ' αὐτῷ τὸ θρησκευτικόν, καλαισθητικὸν καὶ ἥθικὸν συναίσθημα ἔχουν

ίδιαζουσαν ἔντασιν παρακινοῦντα αὐτὸν νὰ πράττῃ συμφώνως πρὸς τὰ θρησκευτικά, καλλιτεχνικὰ καὶ ἡθικὰ ἰδεώδη.

12. Ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄφ' οὗ περιεγράψαμεν ίδιαιτέρως πάσας τὰς πνευματικὰς λειτουργίας, θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρῳ πῶς αὗται ἀναπτύσσονται ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος, δηλ. θὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐποχὰς ἥπεριόδους, αἵτινες διαφέρουν ἀλλήλων. Ἐνεκα τούτου δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν ἐπιτυχῶς ταύτην πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐντόμου. Τὰ ἔντομα, ὡς γνωστόν, διὰ νὰ γίνωσι τέλεια, μεταμορφώνονται εἰς κάμπας, χρυσαλίδας καὶ ψυχάς. Τὸ αὐτὸς μεταμορφώσεις, τὰς δοπίας δονομάζομεν περιόδους.

Διακρίνομεν τρεῖς κυρίας περιόδους. πρῶτον τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, δεύτερον τὴν ἐφηβικὴν, καὶ τρίτον τὴν νεανικὴν. Κατὰ μέσον ὅρον εἰς τὰ ίδια μας κλίματα αἱ περιόδοι ἀρχονται καὶ λήγουν ὡς ἔξῆς :

- 1) Παιδικὴ ἡλικία ἀπὸ τοῦ 1ου ἕτοις μέχρι τοῦ 12ου
- 2) Ἐφηβικὴ » » 12ου » » 16ου ἥ 18ου
- 3) Νεανικὴ » » 16 ἥ 18ου » τῆς ὁριμότητος.

Ἀναλόγως τῆς περιόδου, εἰς ἥν ἀνήκει ὁ ἀνθρωπός, δονομάζεται παῖς, ἐφηβος, νεανίας, νεᾶνις, ἀνήρ, γυνή.

Εἰς ἑκάστην περίοδον ὁ ἀνθρωπός ἔχει διάφορον σωματικὴν καὶ πνευματικὴν σύστασιν, οὕτως ὥστε ἀποτελεῖ ὃν μὲν ίδιαιτέρα χαρακτηριστικά. Κατωτέρῳ θὰ περιγράψωμεν πῶς ἐμφανίζονται αἱ κύριαι λειτουργίαι εἰς ἑκάστην περίοδον.

Ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις, ὡς τοιαύτην δὲ ἐννοοῦμεν κυρίως τὸ ὑψος καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος, ἔχει ἐποχὰς ἐπιταχύνσεως καὶ ἐπιβραδύνσεως περιοδικῶς ἐμφανιζομένας, ἢτοι τὴν ἐπιτά-

χυνσιν ἐπακολουθεῖ ἐπιβράδυνσις. Οὕτω ἡ αὔξησις τοῦ ἀναστήματος ἐπιταχύνεται ἀπὸ τοῦ 5ου μέχρι τοῦ 7ου ἔτους καὶ ἀπὸ τοῦ 11ου μέχρι τοῦ 15ου, λήγει δὲ κατὰ τὸ 20ὸν ἢ 24ον. Μέχρι τοῦ 15ου ἡ αὔξησις τοῦ βάρους δὲν βαύνει παραλλήλως πρὸς τὴν τοῦ ὑψους' τὸ σῶμα μεγαλώνει περισσότερον καὶ βαρύνει ὀλιγώτερον. Εἰς τὰ θήλεα ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις γίνεται ὀλίγον πρωιμώτερον τῶν ἀρρένων.

Ἡ γενικὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξις ἔχει ἐπίσης ἐποχὰς ἐπιταχύνσεως καὶ ἐπιβραδύνσεως περιοδικῶς ἐμφανιζομένας. Κατὰ μέσον δρον αἱ περίοδοι τῆς ἐπιταχύνσεως τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως βαίνουν παραλλήλως πρὸς τὰς τῆς σωματικῆς. Οὕτω ἀπεδείχθη, ὅτι συνήθως τὸ σωματικῶς ἀρτιον παιδίον εἶναι καὶ πνευματικῶς τοιοῦτον.

Ἡ ἀνάπτυξις ἔκαστης πνευματικῆς λειτουργίας ἔχει ἐπίσης ἐποχὰς ἐπιχρατήσεως αὐτῆς. Ἡ αἴσθησις καὶ ἡ ἀντίληψις π. χ. ἀναπτύσσονται κατὰ τὴν παιδικὴν ἥλικαν, καθ' ᾧν κυριαρχοῦν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ μεγίστου διαφέροντος, τὸ διπολὸν ἔχον τὰ παιδία νὰ βλέπουν, νὰ ἀκούουν, νὰ ἐγγίζουν, νὰ ὀσφραίνωνται καὶ νὰ γεύωνται τὰ διάφορα ἀντικείμενα. Τὸ διαφέρον τοῦτο διφεύλεται εἰς τὴν κυριαρχοῦσαν πρὸς αἴσθησιν ὁρμήν.

Ἐπίσης κατὰ τὴν παιδικὴν ἥλικαν γίνεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς μνήμης καὶ ἴδιᾳ τῆς μηχανικῆς. Τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τῆς εὐχολίας, μεθ' ἣς τὰ παιδία ἀπομνημογεύουν ποιήματα, λέξεις, ὀνόματα κλπ. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς μητρικῆς ἢ ἔνης γλώσσης, αἵτινες ἀπαιτοῦν κυρίως μηχανικὴν μνήμην. Ὁ ἔφηβος καὶ ὁ νεανίας ἀποστρέφονται τὴν μηχανικὴν ἀπομνημόνευσιν, προτιμῶντες τὸ κριτικῶς μανθάνειν.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς νοήσεως συντελεῖται κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἥλικαν, διότι πρὸ αὐτῆς ὁ ἔγκεφαλος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἥλικαν ἡ σύνθεσις εἶναι φανταστική, αἱ δὲ σχηματιζόμεναι κρίσεις εἶναι συνήθως ἀναπλάσεις κρίσεων, τὰς

δποίας τὰ παιδία ἥκουσαν, δηλ. ἀναπαραγωγικὴ σύνθεσις.
Ἐν φ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν ἡ νόησις ἐκδη-
λοῦται ὡς αὐτενεργὸς ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις.

Οταν σκεπτώμεθα σχηματίζοντες κρίσεις καὶ ἐννοίας, εἰς τὸ
πεδίον τῆς συνειδήσεως παρουσιάζονται διαφόρων εἰδῶν παρα-
στάσεις. Ή ποιότης, ή ποσότης καὶ ή σύστασις τῶν παραστάσεων
τούτων εἶναι διάφορος κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἀναπτύ-
ξεως. Τὸ παιδίον σκέπτεται κυρίως μὲ συγκεκριμένας παραστά-
σεις, τοιαύτας δὲ ὄνομάζομεν ἔκείνας, ὅσαι ἔχουν προσδιορισμὸν
τόπου ἢ χρόνου· π. χ. ή παράστασις τοῦ κήπου μου εἶναι συγκε-
κριμένη, ἐπίσης ή παράστασις τοῦ φαγητοῦ, τὸ διόπιον ἔφαγα
χθές. Οὕτω, ὅταν τὸ παιδίον ἀκούσῃ ἢ σκεφθῇ τὴν λέξιν αὐτο-
κίνητον θὰ ἐνθυμηθῇ ὁρισμένον αὐτοκίνητον, ποῦ εἶδεν εἰς
ὁρισμένον τόπον ἢ χρόνον. Όμοίως εἰς τὴν λέξιν κώδων, θὰ
ἐνθυμηθῇ τὸν κώδωνα τοῦ σχολείου του. Ἐνεκα τούτου ἡ νόη-
σις τῶν παιδῶν γίνεται σχετικῶς βραδέως.

Εἰς τὰς ἄλλας ἐποχὰς τὸ ψυχικὸν αὐτὸ περιεχόμενον τῆς νοή-
σεως εἶναι μερικαὶ παραστάσεις πραγμάτων χωρὶς τοπικὸν ἢ χρο-
νικὸν προσδιορισμὸν· π. χ. εἰς τὴν λέξιν αὐτοκίνητον ἐνθυμεῖται
τις μόνον τὴν ταχύτητα ἢ τὸν φόβον κλπ. Ο ὁριμός ἀνθρω-
πος σκέπτεται διὰ λέξεων δηλ. αἱ μόναι συνειδηταὶ παραστά-
σεις, αἱ παριστάμεναι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς διανοήσεως εἶναι
αἱ παραστάσεις τῶν λέξεων. Διὰ τοῦτο ἡ νόησις τῶν ὁρίμων
τελεῖται ταχέως.

Ως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συναισθημάτων παρατηροῦμεν
τὰ ἔξης. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν κυριαρχοῦν ἐκ μὲν τῶν κα-
τωτέρων συναισθημάτων τὰ ὑλικά, ἐκ δὲ τῶν ἀνωτέρων τὰ ἔγω-
στικὰ δηλ. τὸ αὐτοσυναίσθημα καὶ τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς.
Ἐνεκα τούτου τὸ παιδίον εἶναι εὐαισθητότερον εἰς πᾶσαν βλά-
βην ἢ ὠφέλειαν τοῦ σώματος, εἶναι φίλαυτον, ἔγωςτικόν, βλέ-
πει μόνον ἔαυτὸ καὶ τὰς ἴδιας του ἀνάγκας, σπανίως δὲ ἐκδηλώ-
γει συμπαθητικὰ συναισθήματα μὲ ἰσχύν τινα, δυσκόλως συγκι-

νούμενον ἀπὸ τὰ παθήματα τῶν ἄλλων. Λέγομεν διὰ τὸ παιδίον, ὅτι ἔχει σκληρότητα. Πάντα τὰ ἄλλα συναισθήματα εἰς τὸ παιδίον ἐμφανίζονται ἀσθενέστερα.

Κατὰ τὴν ἐφηβικὴν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν πάντα τὰ συναισθήματα ἰδίως δὲ τὰ συμπαθητικὰ ἀποκτοῦν μεγάλην ἔντασιν. Ἡ ἐφηβικὴ καὶ νεανικὴ ἡλικία εἶναι ἡ ἡλικία τῆς ἀγάπης, τῆς ἀφοσιώσεως, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς αὐταπαρνήσεως κατὰ τὰς περιόδους ταύτας τοιαύτην ἵσχυν ὥστε ἐμφανίζονται πολλαὶ ὑπερβολικαὶ ἐκδηλώσεις αὐτῶν. Ἡ φιλαυτία ἀφ' ἑτέρου ὑποχωρεῖ εἰς τὴν συμπάθειαν.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλήσεως τέλος λαμβάνει τὰς μορφάς, τὰς δύοις προηγουμένως περιεγράψαμεν δηλ. δρμήν, ἐπιθυμίαν καὶ κυρίως βούλησιν. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν κυριαρχεῖ ἡ μορφὴ τῆς δρμῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας. Τὸ παιδίον πράττει συνήθως ὃ, τι ἐπιθυμεῖ εἰς ἐκάστην στιγμήν, διὰ τοῦτο ὃ παῖς ἔχει ἀνάγκην καθοδηγήσεως ὑπὸ ἀνωτέρας τινὸς βουλήσεως. Ὁλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰς ἄλλας περιόδους ἀναπτύσσεται ἡ ἀνωτέρα βούλησις. Ὅπαρχουσιν ὅμως ἀνθρώποι ὕδριμοι πράττοντες κατὰ τὰς ἐπιθυμίας των.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐφηβίας, δηλ. κατὰ τὸ 12ον ἔτος, παρατηροῦνται σπουδαῖαι σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ μεταβολαί. Ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις ἐπιταχύνεται. Τὰ χαρακτηριστικὰ ἀποτόμως ἀλλοιοῦνται, τὸ πρόσωπον κάνει τὴν παιδικὴν στρογγυλότητα καὶ μαλακότητα, ἡ φωνὴ τραχύνεται. Ἀσθένειαί τινες παρουσιάζονται, ὡς εἶναι ἡ νευρικότης, ἡ ἀναιμία, ἡ βλάβη τῆς δράσεως, οὐχὶ δὲ καὶ σπανίως ἐκδηλοῦνται καὶ ἐπιληψίαι, ὑστερία, ἐκφυλισμὸς καὶ πρόωρος ἐγκληματικότης. Ἰδιοτροπίαι, δάκρυα, γέλωτες καὶ μελαγχολίαι, ἀδικαιολόγητοι καταλαμβάνουσι τὸν ἐφηβον καὶ τὴν ἐφηβον. Ἡ ἐποχὴ λοιπὸν αὕτη εἶναι κρίσιμος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελίς
1. Τί έξετάζει ή ψυχολογία.	3
2. Ποιον τὸ ἔργον τῆς ψυχολογίας.	4
3. Ποῖαι αἱ μέθοδοι τῆς ψυχολογίας.	4
4. Εἰς πόσους κλάδους διαιρεῖται η ψυχολογία.	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I. ΤΟ ΠΑΡΙΣΤΑΝΑΙ

1. Περὶ συνειδήσεως.	8
2. Ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως.	11
4. Περὶ αἰσθημάτων.	
1. Αἰσθήματα ἀκουστικά. 2. Ὁπτικά. 3. Ὀσφραντικά. 4. Γευστικά. 5. Δερμικά. 6. Κινητικά. 7. Ὁργανικά. 8. Γενικαὶ ιδιότητες τῶν αἰσθημάτων. 9. Τόνος τοῦ αἰσθήματος. 10. Σχέσις ἐρεθισμοῦ καὶ αἰσθήματος. 11. Σύνθεσις τῶν αἰσθημάτων.	19 – 35
12. Χρησιμότης τῶν αἰσθήσεων.	35 καὶ 58
5. Ἡ ἀντίληψις.	
6. Ἡ παράστασις.	
1. Τί εἶναι παράστασις καὶ εἴδη αὐτῆς. 2. Νόμοι τῆς ἀναπλάσεως. 3. Ἐξήγησις τῶν νόμων. 4. Πόθεν ἔξαρταται ἡ ἴσχυς τῆς ἀναπλάσεως. 5. Σημασία τῶν νόμων τοῦ συνειδημοῦ	36 – 43
7. Μνήμη.	
1. Τί εἶναι μνήμη καὶ εἴδη αὐτῆς. 2. Μνημονικοὶ τύποι	43 – 48
8. Φαντασία.	68
9. Προσοχή.	
1. Τί εἶναι προσοχή. 2. Ἐκουσία καὶ ἀκουσία προσοχή. 3. Ιδιότητες τῆς προσοχῆς. 4. Διέγερσις καὶ διατήρησις τῆς προσοχῆς.	48 – 56
10. Διαφέρον.	
1. Τί εἶναι διαφέρον. 2. Εἴδη διαφέροντος.	56 – 58
11. Πρόσληψις.	62
12. Ἀνακεφαλαίωσις.	62
13. Νόησις.	

1. Τί παράγει.	71
2. Πῶς παράγονται αἱ κρίσεις.	72
3. Ἐποπτεία.	
4. "Εννοια.	
5. Σχηματισμὸς ψυχικῶν ἐννοιῶν.	
6. Μόρφωσις λογικῶν ἐννοιῶν.	63 — 72

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II. ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΑΝΕΣΘΑΙ

1. Περὶ συναισθημάτων γενικῶς.	71
2. Μετάδοσις τοῦ συναισθήματος.	75
3. Εἶδη συναισθημάτων. I. Υλικά. II. Πνευμοτικά.	
1. Τὸ αὐτοσυναίσθημα.	
2. Τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς.	
3. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα.	
4. Τὰ καλαισθητικὸν συναίσθημα.	
5. Τὸ διανοητικὸν συναίσθημα.	
6. Τὸ ἡθικὸν συναίσθημα.	
7. Τὰ συμπαθητικὰ συναίσθηματα.	
8. Εἶδη συμπαθητικῶν συναίσθημάτων.	
9. "Αλλὰ συναίσθηματα.	
10. Διέγερσις καὶ μόρφωσις τῶν συναίσθημάτων.	72 — 94
4. Ἀψικαρδίαι ἢ παθήματα.	94

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III. ΤΟ ΒΟΥΛΕΣΘΑΙ

1. Ἡ βούλησις.	95
2. Μορφαὶ τῆς βουλήσεως.	95
3. Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ βούλησις.	98
4. Περὶ ὁρῶν καὶ ὁρμεμφύτων.	99
5. Ἐπιθυμίαι.	100
6. Μορφαὶ τῆς ἐπιθυμίας.	101
7. Κυρίως ἢ ἀντέρα βούλησις.	101
8. Περὶ ἔξεως.	105
9. Ἰδιότητες τῆς βουλήσεως.	107
10. Σώφρων ἢ ἡθικὴ βούλησις.	109
11. Περὶ χαραστῆρος.	110
12. Ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου.	112

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ
συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.

